

NOWA SZANSA

Badania w zakresie
kształcenia,
szkolenia zawodowego
i zatrudnienia nieletnich
wobec których
zastosowano środki
zapobiegania
i zwalczania demoralizacji
i przestępczości

Fundusze
Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

RAPORT KOŃCOWY Z BADANIA NR 1

Ocena kompetencji psychospołecznych oraz umiejętności praktycznych nieletnich uczących się na poziomie zawodowym (tj. ze szkół zawodowych, branżowych, technikum) oraz nieletnich, którzy korzystali z dodatkowych programów wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego w aspekcie pozyskania przez pracodawców kompetentnych pracowników

Publikacja powstała w ramach projektu „NOWA SZANSA” POWR.02.20.00-00-0020/19 Priorytet II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działanie 2.20 Wysokiej jakości dialog społeczny w zakresie dostosowania systemów edukacji i szkolenia do potrzeb rynku pracy, dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020.

Opracowanie: dr Agnieszka Lasota

Konsultacje z ekspertami:

dr Dariusz Majerek

mgr Piotr Żywiecki

dr Filip M. Furman

mgr Iwona Lipiec

mgr Joanna Rusinkiewicz

mgr Aneta Janik- Barciś

Spis treści

I.	Wprowadzenie w problematykę badań	6
II.	Podstawy metodologii badania nr 1	7
	Cel badania	7
	Przedmiot badania.....	8
	Problemy i pytania badawcze	8
	Metoda i techniki badań.....	12
	Procedura badawcza i osoby badane	12
III.	Charakterystyka osób badanych.....	15
IV.	Całościowa analiza uzyskanych wyników z badań.....	17
IV.1.	POZIOM KOMPETENCJI PSYCHOSPOŁECZNYCH BADANYCH NIELETNICH	17
	1. Poziom samooceny oraz poczucia kontroli wewnętrznej nad własnym życiem badanych osób.....	17
	2. Poziom zachowań ryzykownych badanych nieletnich.....	22
	3. Deklarowany poziom wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia pracy zawodowej wśród nieletnich.....	22
	4. Poziom zachowań asertywnych i radzenia sobie ze stresem badanych.....	23
	5. Poziom zachowań interpersonalnych i deklarowanych umiejętności badanych nieletnich w zakresie relacji społecznych, organizacji i przywództwa.....	25
	6. Poziom deklarowanych umiejętności badanych nieletnich w zakresie umiejętności praktycznych (komputerowych czy językowych) przydatnych w pracy.....	28
	7. Nasilenie emocji pozytywnych i negatywnych wśród badanych nieletnich.....	29
	8. Cele zawodowe badanych uczniów.....	30
	9. Zalety sprzyjające pracy zawodowej i wady utrudniające pracę zawodową.....	33
	10. Poziom umiejętności życiowych takich jak skuteczne porozumiewanie się, rozwiązywanie problemów, twórcze myślenie, samoświadomość czy radzenie sobie z emocjami prezentują badani nieletni.....	34
IV.2.	POZIOM UMIEJĘTNOŚCI PRAKTYCZNYCH (KOMPETENCJI ZAWODOWYCH) BADANYCH NIELETNICH.....	36
	1. Poziom motywacji nieletnich w zakresie kształcenia i zdobycia zawodu	36
	2. Predyspozycje zawodowe nieletnich	39
	3. Poziom praktycznych umiejętności, które można wykorzystać w pracy zawodowej.....	41

4. Korzyści z możliwości uczestnictwa w dodatkowych programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego tj. dodatkowe szkolenia zawodowe, dodatkowe praktyki zawodowe	46
5. Trudności związane z kształceniem i przygotowaniem do pełnienia roli pracownika poprzez udział w szkoleniach.....	47
6. Przydatność szkoleń zawodowych w odniesieniu do posiadanych umiejętności, własnych zasobów, planów zawodowych.....	48
7. Wsparcie otrzymywane i oczekiwane w odniesieniu do procesu kształcenia i przygotowania do zawodu.....	56
8. Wiedza na temat zatrudniania młodocianych oraz warunków pracy małych	69
V. Podsumowanie i wnioski z badań.....	74
VI. Dobre praktyki i rekomendacje	86
Dobre Praktyki	86
Rekomendacje	93
VII. Bibliografia	99
VIII. Spis tabel	100
IX. Spis wykresów	102

I. Wprowadzenie w problematykę badań

Placówki dla nieletnich takie jak zakłady poprawcze czy schroniska dla nieletnich, prowadzą działalność w zakresie organizowania zajęć szkoleniowych, dydaktycznych oraz wychowawczych. Przygotowanie wychowanka do samodzielnego i prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie nieodłącznie wiąże się ze zdobyciem kwalifikacji zawodowych, a w perspektywie podjęciem przez niego pracy zawodowej. Dlatego nauka zawodu jest integralną częścią resocjalizacji nieletnich od pierwszych dni pobytu w placówce. Praktyczna nauka zawodu w takich placówkach, jak schroniska dla nieletnich i zakłady poprawcze, jest jedną z najistotniejszych składowych oddziaływań resocjalizacyjnych (W. Waśkowicz, 2019).

Praktyczna nauka zawodu jest jedną z wielu składowych, które wchodzi w skład oddziaływań resocjalizacyjnych. A praktycy na pewno od razu stwierdzą, że jest jedną z najważniejszych, ponieważ zdobycie wykształcenia oraz umiejętności zawodowych pozwala nieletnim w perspektywie czasu podjąć pracę (W. Waśkowicz, 2019). Duże znaczenie ma fakt (J. Siemionow, 2015), aby podejmowanym działaniom w ramach analizy pracy resocjalizacyjnej towarzyszył wysoki indywidualizm oraz podmiotowość i szacunek dla obejmowanych nimi wychowanków oraz kadry pedagogicznej. Jak zaznacza Siemionow (2015) procesie resocjalizacji ogromne znaczenie ma definicja zmiany. Zmianę można ująć jako każdą istotną modyfikację określonej części w ramach wyróżnionej całości. Zmiana to także zdarzenie, w wyniku którego stan końcowy wskazanego działania jest odmienny od stanu początkowego. To planowana i kontrolowana modyfikacja sposobu funkcjonowania instytucji, będąca reakcją na przewidywane bądź też zachodzące przeobrażenia w otoczeniu, mająca za zadanie podniesienie poziomu konkurencyjności i efektywności danej organizacji. W takim rozumieniu, możemy powiedzieć że zmiany mogą być związane z jednostką lub otoczeniem, mogą być planowe lub nieprzewidywalne, zmiany mogą być powierzchowne bądź trwałe, szybkie lub powolne, narzucone lub wspólnie ustalone. W tym kontekście realizowany projekt ma na celu wprowadzenie zmian planowanych, związanych zarówno z otoczeniem jak i jednostką. Z jednej strony uzyskane wyniki przeprowadzonych badań pozwolą na szerszy wgląd w subiektywną ocenę obecnego systemu kształcenia zawodowego nieletnich, z drugiej strony na ocenę indywidualnych zasobów psychicznych, społecznych i zawodowych młodych ludzi, tych którzy mieli konflikt z prawem oraz grupy porównawczej - młodzieży kształcącej się zawodowo i młodzieży bez doświadczenia zawodowego. Wyniki uzyskanych badań sugerują wypracowanie dobrych praktyk prowadzących do trwałych, stopniowych i wspólnie uzgodnionych pomiędzy uczniami, nauczycielami i pracodawcami zmian wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego w aspekcie pozyskania przez pracodawców kompetentnych pracowników.

II. Podstawy metodologii badania nr 1

Cel badania

Zdaniem Tadeusza Pilcha i Teresy Bauman (2001) badania pedagogiczne określane są przez cele, którym służą. *„Ich zadaniem jest zbadanie warunków niezbędnych do realizacji postulowanych stanów rzeczy. (...) możemy uznać, że celem badań jest poznanie umożliwiające działania skuteczne”* (s.35). Cel badań to precyzyjne określenie zamierzeń badacza oraz tego, co pragnie osiągnąć poprzez swoje działanie (Zaczyński, 1997, s.52). Powinien być przedstawiony w sposób konkretny, jasny i realny czyli możliwy do zrealizowania przez konkretnego badacza. Najważniejszym celem poznania naukowego jest pozyskanie wiedzy maksymalnie pewnej, ścisłej, prostej i ogólnej o maksymalnej zawartości informacji. Dopiero takie poznanie prowadzi do *„wyższych form funkcjonowania wiedzy, a są nimi prawa nauki i prawidłowości”* (Such, za: Pilch i Bauman, 2001, s.23).

Głównym celem badań prowadzonych w ramach projektu „NOWA SZANSA” POWR.02.20.00-00-0020/19 (Priorytet II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działanie 2.20 Wysokiej jakości dialog społeczny w zakresie dostosowania systemów edukacji i szkolenia do potrzeb rynku pracy, dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020) jest zwiększenie udziału partnerów społecznych w kształtowaniu strategii dostosowania kształcenia i szkolenia zawodowego do potrzeb rynku pracy nieletnich, wobec których zastosowano środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości (Ustawa z dnia 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich) poprzez przeprowadzenie 4 badań o zasięgu ogólnopolskim oraz upowszechnienie i zaprezentowanie wyników badań i analiz na forum instytucji dialogu społecznego w formie 136 stanowisk/opinii. Wyniki tych badań posłużą do sformułowania rekomendacji/opinii w zakresie wdrożenia lepszych mechanizmów systemu kształcenia i zatrudnienia nieletnich w oparciu o dialog społeczny (zaangażowanie partnerów społecznych tj. związków pracodawców) nad skutecznymi działaniami wspierającymi nieletnich w kształceniu i podejmowaniu zatrudnienia.

Badanie 1 obejmuje analizę zasobów i deficytów 150 nieletnich badanych uczących się na poziomie zawodowym (tj. ze szkół zawodowych, branżowych, technikum) w obszarze kompetencji psychospołecznych i umiejętności praktycznych oraz szans na uzyskanie zatrudnienia poprzez wspieranie zdobywania i doskonalenia kompetencji psychospołecznych i umiejętności praktycznych podczas kształcenia i szkolenia zawodowego oraz grupy porównawczej 150 nieletnich nie uczących się zawodu lub nie uczestniczących w szkoleniach zawodowych. Dzięki przeprowadzonemu badaniu możliwe będzie przygotowanie rekomendacji związanych z określeniem efektów kształcenia i szkolenia zawodowego w kontekście zdobytych kompetencji kluczowych nieletnich oraz ich umiejętności i kompetencji zawodowych, ważnych z punktu widzenia pracodawców. Pozwoli na wskazanie możliwych rozwiązań dotyczących zwiększenia szans nieletnich na uzyskanie zatrudnienia poprzez zapewnienie skuteczniejszych możliwości zdobywania lub rozwijania tych kompetencji za pomocą systemów wstępnego kształcenia i szkolenia zawodowego jak również ustawicznego kształcenia, w tym również ograniczenia deficytów, które w największym stopniu utrudniają znalezienie pracy takim młodym osobom. Zasadne jest również porównanie grup w obszarze kompetencji psychospołecznych i umiejętności praktycznych wśród wszystkich grup

badanych nieletnich, zwłaszcza wśród osób, które korzystały z dodatkowych programów wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego (m.in. ze szkoleń zawodowych EFS) oraz badanych, którzy nie korzystali z dodatkowych programów wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego. Pozwoli to również określić szanse nieletnich na uzyskanie zatrudnienia i możliwości w zakresie wyrównywania dostępu do uczenia się i oceny efektów elastycznych ścieżek kształcenia, w tym pozaformalnego i nieformalnego, jak również określenia przydatności na rynku pracy systemów kształcenia i szkolenia i jego różnych form wspomagania.

Celem poznawczym badania nr 1 jest ocena poziomu kompetencji psychospołecznych oraz umiejętności praktycznych nieletnich uczących się zawodu (tj. ze szkół zawodowych, branżowych, technikum) oraz nieletnich, którzy korzystali z dodatkowych programów wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego w aspekcie pozyskania przez pracodawców kompetentnych pracowników. Ponadto celem tego badania jest ocena różnic między nieletnimi z przygotowaniem zawodowym oraz bez jakiegokolwiek przygotowania czy udziału w programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego w zakresie deklaracyjnych opinii badanych o własnych kompetencjach psychicznych, społecznych oraz umiejętnościach praktycznych, zawodowych, niezbędnych na rynku pracy.

Celem praktycznym badania jest sformułowanie implikacji praktycznych wraz z rekomendacjami dotyczącymi kształcenia i szkolenia zawodowego nieletnich z uwzględnieniem poziomu ich rozwoju psychicznego, społecznego i deklarowanych umiejętności praktycznych wykorzystywanych w pracy zawodowej.

Przedmiot badania

Przedmiot badań jest zadaniem, które mamy do wykonania. Badanie naukowe to zróżnicowane działania służące do poznania w sposób dokładny, rzetelny i wyczerpujący wybranej do badań rzeczywistości (Pilch, Bauman, 2001). Przedmiotem badania 1 są kompetencje psychospołeczne oraz umiejętności praktyczne nieletnich uczących się na poziomie zawodowym (tj. ze szkół zawodowych, branżowych, technikum) oraz nieletnich, którzy korzystali z dodatkowych programów wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego w aspekcie pozyskania przez pracodawców kompetentnych pracowników.

Problemy i pytania badawcze

Problem badawczy został ujęty w postaci czterech pytań głównych oraz kilkunastu pytań szczegółowych. W celu uzyskania większej poprawności przedstawionych poniżej problemów głównych, warunkiem koniecznym na dalszym etapie badań jest jego rozwinięcie do pytań precyzyjnej uszczegółowionych. W przypadku pominięcia tego etapu badań doszlibyśmy do problemu, który mógłby być empirycznie nierozstrzygalny (por. Łobocki, 2009). Dlatego, też na podstawie celu pracy do każdego z problemów głównych sprecyzowano pytania badawcze szczegółowe.

Pierwszy problem badawczy zawierał się w pytaniu głównym:

P 1. Jak badani nieletni oceniają swoje kompetencje psychospołeczne?

Do pierwszego pytania głównego sformułowano 10 pytań szczegółowych, np.:

1. Jaki jest poziom samooceny oraz poczucia kontroli wewnętrznej nad własnym życiem badanych osób?
2. Jaki jest poziom zachowań ryzykownych badanych nieletnich?
3. Jaki jest deklarowany poziom wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia pracy zawodowej wśród nieletnich?
4. Jaki jest poziom zachowań asertywnych i radzenia sobie ze stresem badanych?
5. Jaki jest poziom zachowań interpersonalnych wśród badanych oraz deklarowanych umiejętności badanych nieletnich w zakresie relacji społecznych, organizacji i przywództwa?
6. Jaki jest poziom deklarowanych umiejętności badanych nieletnich w zakresie umiejętności praktycznych (np. komputerowych, językowych) przydatnych w pracy?
7. Jakie występuje nasilenie emocji pozytywnych i negatywnych wśród badanych nieletnich?
8. Jakie cele zawodowe stawiają sobie młodzi badani uczniowie?
9. Co, zdaniem badanych może być ich największą zaletą sprzyjającą pracy zawodowej a co największą wadą utrudniającą pracę zawodową?
10. Jaki poziom umiejętności życiowych takich, jak skuteczne porozumiewanie się, rozwiązywanie problemów, twórcze myślenie, samoświadomość czy radzenie sobie z emocjami prezentują badani nieletni?

Drugi problem badawczy został przedstawiony w postaci pytania o różnice między badanymi grupami w zakresie posiadanych kompetencji psychospołecznych

P 2. Czy, a jeśli tak to jakie występują różnice w poziomie kompetencji psychospołecznych pomiędzy nieletnimi z różnym poziomem przygotowania zawodowego (nieletni bez zawodu i szkoleń, nieletni bez zawodu ale po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu bez szkoleń)?

Do pytania drugiego stworzono również 10 pytań szczegółowych dotyczących różnic między badanymi grupami:

1. Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich uczących się zawodu (po szkoleniach i bez szkoleń) i bez zawodu (po szkoleniach zawodowych i bez szkoleń) w zakresie poziomu samooceny oraz poczucia kontroli wewnętrznej nad własnym życiem?
2. Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich uczących się zawodu (po szkoleniach i bez szkoleń) i bez zawodu (po szkoleniach zawodowych i bez szkoleń) w zakresie poziomu zachowań ryzykownych?
3. Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie deklarowanego poziomu wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia pracy zawodowej?
4. Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie poziomu zachowań asertywnych i radzenia sobie ze stresem?
5. Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie poziomu zachowań interpersonalnych oraz deklarowanych umiejętności badanych nieletnich w zakresie relacji społecznych, organizacji i przywództwa?

6. Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie poziomu deklarowanych umiejętności praktycznych (np. komputerowych czy językowych) przydatnych w pracy?
7. Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie nasilenia emocji pozytywnych i negatywnych?
8. Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie celów zawodowych jakie stawiają sobie młodzi badani uczniowie?
9. Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie postrzeganych własnych zalet sprzyjających pracy zawodowej oraz wad utrudniających pracę zawodową?
10. Czy, a jeśli tak, to jakie występują różnice między badanymi grupami nieletnich w zakresie poziomu umiejętności życiowych takich, jak skuteczne porozumiewanie się, rozwiązywanie problemów, twórcze myślenie, samoświadomość czy radzenie sobie z emocjami prezentują badani nieletni?

W drugim problemie badawczym została postawiona hipoteza różnicująca o treści:

Hipoteza 1. Zakłada się, że istnieje różnica w poziomie deklaratywnej oceny własnych kompetencji psychospołecznych pomiędzy grupą nieletnich uczących się zawodu (po szkoleniach i bez szkoleń) a grupa nieletnich bez zawodu (po szkoleniach zawodowych i bez szkoleń).

Można założyć, że nieletni, którzy podejmują działania w kierunku rozwoju zawodowego poprzez udział w szkoleniach zawodowych będą prezentować wyższy poziom kompetencji psychospołecznych takich jak: umiejętności życiowe, radzenie sobie ze stresem, umiejętności interpersonalne, wiedza i umiejętności konieczne do podjęcia pracy zawodowej, częściej deklarują posiadanie celów zawodowych oraz pozytywna emocjonalność w porównaniu do osób nierozwijających się zawodowo. Z drugiej strony osoby bez udziału w szkoleniach i bez zawodu mogą cechować się wyższym poziomem zachowań ryzykownych, asertywnych, trudnościami w relacjach społecznych, niską wiedzą i umiejętnościami praktycznymi oraz wyższym nasileniem emocjonalności negatywnej.

Trzeci problem badawczy ujęty został w postaci pytania głównego:

Jak badani nieletni oceniają swoje umiejętności praktyczne (kompetencje zawodowe) ?

Do problemu badawczego nr 3 sformułowano 8 pytań szczegółowych:

1. Jaki poziom motywacji mają badani nieletni w zakresie kształcenia i zdobycia zawodu?
2. Jakie predyspozycje zawodowe wykazują badani nieletni?
3. Jak badani nieletni oceniają swój poziom praktycznych umiejętności, które można wykorzystać w pracy zawodowej?
4. Jakie korzyści dostrzegają nieletni z możliwości uczestnictwa w dodatkowych programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego tj. dodatkowe szkolenia zawodowe, dodatkowe praktyki zawodowe?
5. Jakie trudności postrzegają badani w związku z kształceniem i przygotowaniem do pełnienia roli pracownika?

6. Jak badani nieletni oceniają przydatność szkoleń zawodowych w odniesieniu do posiadanych umiejętności, własnych zasobów i planów zawodowych?
7. Czy, a jeśli tak, to jaki rodzaj wsparcia i od kogo otrzymują a jakiego oczekują badani nieletni w odniesieniu do procesu kształcenia i przygotowania do zawodu?
8. Jaki poziom wiedzy prezentują nieletni na temat zatrudniania młodocianych oraz warunków pracy małoletnich?

Czwarty problem badawczy zawiera się w pytaniu o różnice międzygrupowe w zakresie umiejętności praktycznych.

P 4. Czy, a jeśli tak, to jakie występują różnice w poziomie umiejętności praktycznych pomiędzy nieletnimi z różnym poziomem przygotowania zawodowego (nieletni bez zawodu i szkoleń, nieletni bez zawodu ale po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu bez szkoleń)?

Do problemu badawczego nr 4 zostało opracowanych 8 pytań szczegółowych:

1. Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami nieletnich uczących się zawodu (po szkoleniach i bez szkoleń) i bez zawodu (po szkoleniach zawodowych i bez szkoleń) w zakresie poziomu motywacji w odniesieniu do kształcenia i zdobycia zawodu?
2. Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w zakresie predyspozycji zawodowych?
3. Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w ocenie poziomu praktycznych umiejętności, które można wykorzystać w pracy zawodowej?
4. Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w postrzeganiu korzyści wynikających z możliwości uczestnictwa w dodatkowych programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego tj. dodatkowe szkolenia zawodowe, dodatkowe praktyki zawodowe?
5. Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w postrzeganiu trudności postrzegają związanych z kształceniem i przygotowaniem do pełnienia roli pracownika?
6. Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w ocenie przydatności szkoleń zawodowych w odniesieniu do posiadanych umiejętności, własnych zasobów i planów zawodowych?
7. Czy, a jeśli tak, to jakie występują różnice pomiędzy badanymi grupami w zakresie postrzeganego i oczekiwanego wsparcia w odniesieniu do procesu kształcenia i przygotowania do zawodu?
8. Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w zakresie wiedzy na temat zatrudniania młodocianych oraz warunków pracy małoletnich?

Do pytania badawczego czwartego sformułowana została hipoteza kierunkowa.

Hipoteza 2. Zakłada się, że istnieje różnica w zakresie deklarowanego poziomu umiejętności praktycznych pomiędzy nieletnimi biorącymi udział w szkoleniach zawodowych a nieletnimi bez udziału w szkoleniach.

Można założyć, że osoby, które uczestniczyły w szkoleniach zawodowych mają wyższy poziom motywacji do kształcenia i podjęcia pracy zawodowej, mają wyższy poziom predyspozycji zawodowych oraz umiejętności praktycznych, dostrzegają więcej korzyści a

mniej trudności z udziału w różnych formach doksztalcania zawodowego (udziału w szkoleniach) oraz posiadają większą wiedzę na temat zatrudniania i warunków pracy w porównaniu do nieletnich nie uczących się zawodu i nieuczestniczących w żadnych szkoleniach zawodowych.

Metoda i techniki badań

Metodą wykorzystaną w badaniach będzie sondaż diagnostyczny przy użyciu techniki kwestionariuszowej. Do zebrania informacji wykorzystana została **technika ankiety**, która stanowi specyficzną, pisemną formę skategoryzowanego wywiadu, zgodnie z określonymi zasadami badawczymi. Jej celem jest zebranie dużej liczby danych o wybranych zjawiskach, przy niewielkim nakładzie ekonomicznym (Sztumski, 1995, s. 130-133). Zostały opracowane ankiety kwestionariuszowe dopasowane do celu badania i założonych problemów badawczych.

W celu przeprowadzenia badania nr 1, zostały opracowane autorskie narzędzia badawcze:

- kwestionariusz ankiety „Uczniowie po szkoleniach zawodowych lub uczący się zawodu. O kompetencjach psychospołecznych i umiejętnościach praktycznych” (UPSZLUSZ- OKPIUP 1
- kwestionariusz ankiety „Uczniowie bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń zawodowych. O kompetencjach psychospołecznych i umiejętnościach praktycznych” (UBWZiBSZ- OKPIUP 2)

Pierwszy kwestionariusz (UPSZLUSZ- OKPIUP 1) skierowany jest do uczniów absolwentów, którzy uczą się w szkołach zawodowych, branżowych lub technikach lub uczestniczyli w szkoleniach zawodowych rozwijających ich kompetencje i umiejętności zawodowe. Narzędzie składa się z metryczki, czyli podstawowych pytań osobistych. Pierwszą część stanowi 37 pytań dotyczących kompetencji psychicznych i społecznych badanych nieletnich, kolejnych 10 pytań dotyczących umiejętności badanych oraz 9 pytań o aktualny stan emocjonalny respondentów. Druga część narzędzia zawiera 28 pytań (z wyborem oraz otwarte) dotyczących poziomu umiejętności praktycznych, badanych, ich przygotowania zawodowego, poziomu oczekiwań i oceny realnego stanu rzeczy tym zakresie.

Drugi kwestionariusz (UBWZiBSZ- OKPIUP 2) adresowany jest do uczniów, którzy uczą się w szkołach podstawowych lub liceach (niesprofilowanych zawodowo) oraz uczniów bez żadnych doświadczeń zawodowych (bez szkoleń branżowych). Narzędzie to również zawiera metryczkę z podstawowymi danymi osobowymi oraz dwie główne części narzędzia. Pierwsza część dotyczy oceny poziomu kompetencji psychospołecznych respondentów, ich umiejętności oraz doświadczania emocji (56 pytań ze skalą Likerta od 1 do 5), zaś druga dotyczy przygotowania zawodowego, wsparcia w procesie kształcenia i oczekiwań związanych z rozwojem zawodowym badanych nieletnich. W tej części 21 pytań ma charakter jednokrotnego, wielokrotnego wyboru oraz pytań otwartych.

Procedura badawcza i osoby badane

Osobami badanymi były osoby w okresie adolescencji, które miały problem z prawem (popęłniły czyn zabroniony). Nieletni, w rozumieniu prawa karnego to osoba, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończyła 17 lat, a więc z zasady z racji wieku nie może ponosić odpowiedzialności karnej według zasad określonych w kodeksie karnym¹. Ponadto, w oparciu o ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich² wyodrębniono trzy warianty.

¹ art. 10 Kodeksu Karnego (Dz.U. 2020 poz. 523)

² Art. 1 § 1 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969)

Nieletni to osoby:

- I. w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji, osoby, które nie ukończyły lat 18
- II. w zakresie postępowania w sprawach o czyny karalne - w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17
- III. w zakresie wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych - w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21

Badaniem objętych zostało 300 osób nieletnich wobec których zastosowano środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości³. Byli to uczniowie w wieku od 15 do 18 lat, głównie osoby skierowane do ośrodka kuratorskiego (za przejawianie demoralizacji) i absolwenci ośrodków, którym środek ten został uchylony z mocy prawa ale pozostają oni pod nadzorem kuratora sądowego. Wśród badanych byli nieletni uczący się zawodu (szkoły branżowe, technika itp.) - 150 osób, grupa podstawowa oraz nieletni bez zawodu -150 osób - będący jeszcze w szkole podstawowej, lub uczniowie, którzy dopiero we wrześniu rozpoczną naukę w szkołach branżowych jako grupa porównawcza. Ponadto, w ramach każdej z tych grup znaleźli się nieletni uczniowie, którzy brali udział w szkoleniach zawodowych, np. organizowanych w ramach EFS oraz ci którzy nigdy nie uczestniczyli w szkoleniach podnoszących kompetencje zawodowe. Pierwotnie zakładano grupy równoliczne w każdej z czterech kategorii (75 osób), jednak ze względu na pandemię i trudności związane z bezpośrednim dotarciem do respondentów przypisanych do określonej kategorii, ostatecznie grupy badanych różnią się liczebnością. W ten sposób badani nieletni zostali przypisani do czterech wyróżnionych kategorii:

Grupa podstawowa: Nieletni uczący się zawodu (150 osób badanych):

1. bez szkoleń (116 osób)
2. ze szkoleniami zawodowymi (34 osób)

Grupa porównawcza: Nieletni bez zawodu (150 osób badanych):

1. bez szkoleń (120 osób)
2. ze szkoleniami (30 osób)

Badania w ramach projektu „NOWA SZANSA” były prowadzone od września 2020 r. do lipca 2021 r. Dobór grupy do badań miał charakter celowy. W badaniach wzięli udział nieletni wylosowani ze szkół i okręgów sądowych znajdujących się na terenie całego kraju. Badania miały charakter anonimowy i dobrowolny. Badania zostały zrealizowane w ośrodkach kuratorskich należących do obszaru właściwości 11 Sądów Apelacyjnych w Polsce (zostały wybrane losowo po 3 ośrodki kuratorskie z każdej apelacji).

Etapy prowadzenia badań:

1. Opracowanie podstawy metodologicznej założonych badań.
2. Stworzenie narzędzi badawczych.
3. Przeprowadzenie wstępnych badań o charakterze pilotażu.

³ Dział II Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969)

4. Dostosowanie/modyfikacja narzędzi badawczych (po uwzględnieniu wyników pilotażu)
5. Dobór osób badanych.
6. Przeprowadzenie badań właściwych.
7. Wykonanie analiz statystycznych.
8. Opracowanie uzyskanych wyników pod kątem ilościowym i jakościowym
9. Przygotowanie końcowych raportów z badań.

III. Charakterystyka osób badanych

W badaniach wzięło udział 300 uczniów szkół kształcących w zawodzie oraz o kształceniu ogólnym. Badani zostali podzielni na cztery grupy w zależności od rodzaju kształcenia (zawodowe lub nie) oraz udziału w szkoleniach zawodowych (tak lub nie). Rozkład płci w każdej z grup był podobny (tabela 1). W grupie bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń (120 osób badanych) 56% badanych stanowiła płeć męska, natomiast 44% były to dziewczęta. Grupę uczniów kształcenia ogólnego po szkoleniach (30 osób) stanowiło 53% chłopców oraz 47% dziewcząt. Uczniowie uczęszczający do szkół zawodowych ale nieuczestniczący w szkoleniach (116 osób) to 59% badanych chłopców oraz 41% dziewcząt. W ostatniej grupie, zawodowej po szkoleniach (N = 34) mężczyźni stanowili 62% badanych a kobiety 38%.

Tabela 1. Płeć badanych nieletnich.

Płeć	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniach, N = 30	zawodowe/ bez szkoleń, N = 116	zawodowe/po szkoleniach, N = 34
kobieta	53 (44%)	14 (47%)	48 (41%)	13 (38%)
mężczyzna	67 (56%)	16 (53%)	68 (59%)	21 (62%)

W tabeli 2 zostały ujęte dane dotyczące wieku badanych nieletnich. We wszystkich czterech grupach znaleźli się uczniowie w tym samym wieku. Najmłodszy respondenci mieli 15 lat, najstarsi 18 lat, a średnia wahała się między 15,8 a 16,5 lat.

Tabela 2. Wiek badanych nieletnich.

Wiek	n	min	max	median	mean	sd
bez zawodowego/bez szkoleń	120	15	18	16	16.092	1.004
bez zawodowego/po szkoleniach	30	15	17	16.0	15.857	0.803
zawodowe/bez szkoleń	116	15	18	16.0	16.404	0.900
zawodowe/po szkoleniach	34	15	18	16.5	16.500	0.929

Większość badanych, co pokazują dane zawarte w tabeli 3 pochodziła z miasta. Wieś jako miejsce zamieszkania reprezentowało 3% uczniów bez wykształcenia zawodowego po szkoleniach, 8% bez szkoleń, 16% uczniów uczęszczających do szkół branżowych, zawodowych i techników bez szkoleń. Najwięcej badanych uczniów zamieszkujących wieś było w grupie najbardziej doświadczonej zawodowo (nauka zawodu+ szkolenia) (36%).

Tabela 3. Miejsce zamieszkania.

Miejsce	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniach, N = 30	zawodowe/bez szkoleń, N = 116	zawod/po szkoleniach, N = 34
wieś	10 (8%)	1 (3%)	19 (16%)	12 (36%)
miasto	110 (92%)	29 (97%)	97 (84%)	22 (64%)

W kolejnym pytaniu dotyczącym obecnego miejsca kształcenia, wyniki rozkładały się tak jak to zostało przedstawione w tabeli 4. Uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego

(brak zawodu + brak szkoleń) w 55% to uczniowie ostatnich klas szkoły podstawowej, a 41% to uczniowie liceów ogólnokształcących. 4% badanych określiło się jako osoby nie kształcące się, bezrobotne. Druga grupa badanych respondentów to 43% uczniów szkół podstawowych oraz 57% liceum. Z kolei uczniowie deklarujący doświadczenie zawodowe w postaci kształcenia w danym zawodzie to 60% uczniowie szkół branżowych i zawodowych, 38% techników i 2% liceum zawodowego. Ostatnia grupa, czyli uczniowie z najwyższym doświadczeniem zawodowym reprezentowali w 71% szkoły zawodowe i branżowe a 29% technikum.

Tabela 4. Obecna nauka.

Nauka	bez zawod./ bez szkoleń, N = 120	bez zawod./po szkoleniach, N = 30	zawodowe/bez szkoleń, N = 116	zawodowe/po szkoleniach, N = 34
w szkole podstawowej	65 (55%)	13 (43%)	0 (0%)	0 (0%)
w szkole zawodowej / branżowej	0 (0%)	0 (0%)	70 (60%)	24 (71%)
w technikum	0 (0%)	0 (0%)	44 (38%)	10 (29%)
w liceum	49 (41%)	17 (57%)	2 (2%)	0 (0%)
obecnie bezrobotny	5 (4%)			

Ostatnie pytanie związane z danymi demograficznymi badanych to pytanie o wcześniejszy udział w szkoleniach zawodowych. Jak zostało to zobrazowane w tabeli 5, dwie grupy (tzw. zawodowa i niezawodowa) deklarywały udział w szkoleniach zawodowych, pozostałe dwie nie brały dotychczas udziału w żadnych szkoleniach zawodowych.

Tabela 5. Udział w szkoleniach zawodowych.

Szkolenia	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/po szkoleniach, N = 30	zawodowe/bez szkoleń, N = 116	zawodowe/po szkoleniach, N = 34
tak	0 (0%)	30 (100%)	0 (0%)	34 (100%)
nie	120 (100%)	0 (0%)	116 (100%)	0 (0%)

W kolejnym rozdziale zostały opisane szczegółowe wyniki badań uzyskanych przez badanych respondentów oraz różnice statystyczne pomiędzy wyróżnionymi czterema grupami badanych nieletnich w zakresie ich zasobów psychospołecznych oraz związanych z rozwojem zawodowym.

IV. Całościowa analiza uzyskanych wyników z badań

W celu uzyskania odpowiedzi na postawione w części metodologicznej pytania badawcze, surowe wyniki poddano ilościowej i jakościowej analizie statystycznej danych. Oprócz wykonania statystyk opisowych (wyniki surowe i procentowe), przeprowadzono wiele dodatkowych analiz różnicujących grupy. Porównując skale nasilenia w postaci zgodności z danym stwierdzeniem szacowanym na skali porządkowej od 1 do 5 zastosowano test Kruskala-Wallisa, który jest nieparametrycznym odpowiednikiem testu ANOVA. Właściwą statystyką do opisu miary tendencji centralnej jest wówczas mediana, a miarą rozproszenia jest rozstęp kwartyłowy, czyli różnica pomiędzy kwartylem trzecim a pierwszym (IQR = $q_{75} - q_{25}$). Jeśli test wykazywał istotność różnic pomiędzy grupami, wykonywany był też test post-hoc. W tym przypadku odpowiednim testem jest test Dunna. Czasem zdarzało się, że pomimo, że test K-W wykazał różnice pomiędzy grupami, to test Dunna nie potwierdził różnic pomiędzy grupami (ale można było mówić o tzw. tendencji statystycznej). Wynikało to z faktu, iż przy małych liczebnościach prób oraz mało wyraźnych różnicach pomiędzy grupami test post-hoc nie wykrywał różnic ponieważ nałożona została na niego korekta na liczbę wykonywanych porównań, co obniżało moc dyskryminacyjną testu. W niektórych przypadkach do różnicowania odpowiedzi badanych wykorzystywano Pearson's Chi-squared test. Natomiast udzielane przez respondentów odpowiedzi słowne, były odpowiednio kategoryzowane, analizowane jako dane jakościowe i opisane. W pierwszym kroku analizy uzyskanych wyników badań, ocenie poddano poziom kompetencji psychospołecznych młodzieży, posiadającej lub nie wykształcenie zawodowe oraz uczestniczącej lub nie w szkoleniach zawodowych. Dokonano również porównań pomiędzy nieletnimi z różnym poziomem przygotowania zawodowego (nieletni bez zawodu i szkoleń, nieletni bez zawodu ale po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu bez szkoleń) w zakresie deklarowanych kompetencji psychospołecznych. Następnie przeprowadzono analizę statystyczną wyników uzyskanych w zakresie poziomu umiejętności praktycznych (kompetencji zawodowych) badanej młodzieży oraz różnic pomiędzy nieletnimi z różnym poziomem przygotowania zawodowego.

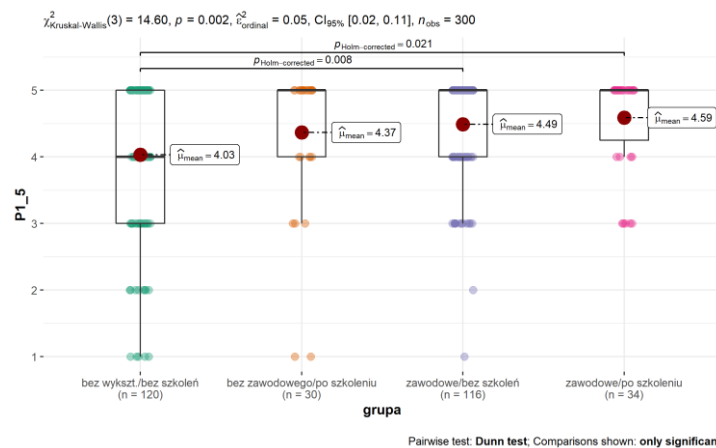
IV.1. POZIOM KOMPETENCJI PSYCHOSPOŁECZNYCH BADANYCH NIELETNICH

1. Poziom samooceny oraz poczucia kontroli wewnętrznej nad własnym życiem badanych osób.

Nieletni biorący udział w badaniu mieli możliwość subiektywnej oceny poczucia własnej wartości, określonych cech osobowości oraz poczucia kontroli własnego życia. Badani odpowiadali, udzielając odpowiedzi liczbowej zgodnie ze skalą od 1 (ocena negatywna) do 5 (ocena pozytywna).

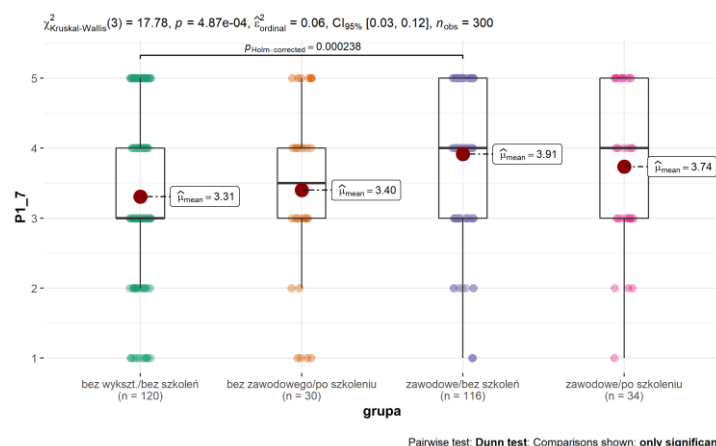
Jednym z pytań, na które udzielali odpowiedzi, było pytanie o to, na **ile sami (bez pomocy rodziny czy rówieśników) decydują o tym, kim chcą być w przyszłości**. Okazało się, że wszyscy badani, bez względu na wykształcenie czy udział w szkoleniach mają wysokie przekonanie, że sami podejmują decyzję o swojej przyszłości. Średnia udzielanych odpowiedzi to 4 pkt na 5 możliwych. Również odpowiadając na pytanie **jak duże znaczenie mają dla nich oceny wydawane przez innych ludzi**, badani nieletni nie różnili się w tym zakresie. Średnio uzyskali ocenę 3,5 pkt, co oznaczało wynik przeciętny. Istotnie statystycznie

różnice międzygrupowe stwierdzono pośród odpowiedzi na pytanie, jak bardzo **badani chcieliby coś w życiu osiągnąć**. Okazało się, że osoby z wykształceniem zawodowym i jednocześnie po szkoleniach zawodowych deklarują najwyższe wyniki w tym zakresie (średnia $M = 4,59$) oraz badani z wykształceniem zawodowym bez szkoleń (4,49), w porównaniu z osobami bez wykształcenia po szkoleniach (4,37) oraz bez wykształcenia i bez szkoleń (4,0). Osoby, które nie miały doświadczenia z kształceniem zawodowym, prezentują najniższą motywację i pragnienie osiągnąć życiowych. Otrzymane wyniki oraz dane statystyczne zostały zaprezentowane na poniższym wykresie nr 1.

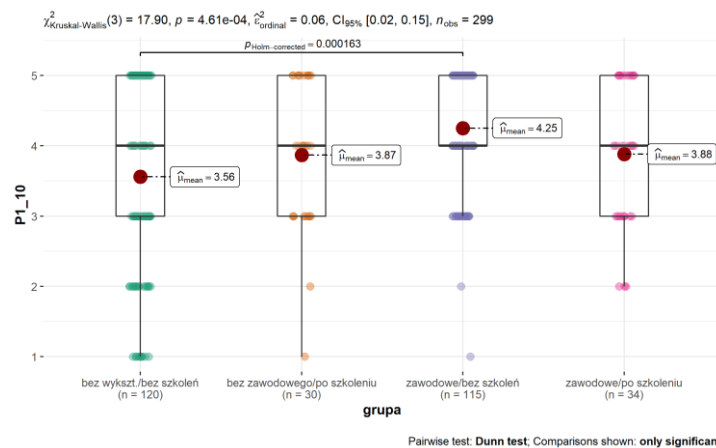
Wykres 1. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: Chciałbym coś w życiu osiągnąć, dojść do czegoś.

Na pytanie dotyczące **poczucia kontroli nad własnym życiem**, badani nieletni również odpowiadali niejednorodnie. Jak wskazują dane na wykresie 2, najwyższe poczucie kontroli posiadali nieletni ze szkół zawodowych bez szkoleń ($M = 3,91$) oraz ze szkół zawodowych po szkoleniach ($M = 3,74$). Osoby badane bez wykształcenia zawodowego prezentowały znacznie niższy poziom kontroli wewnętrznej własnego życia (bez szkoleń $M = 3,31$, po szkoleniach $M = 3,4$). Różnica była istotna statystycznie.

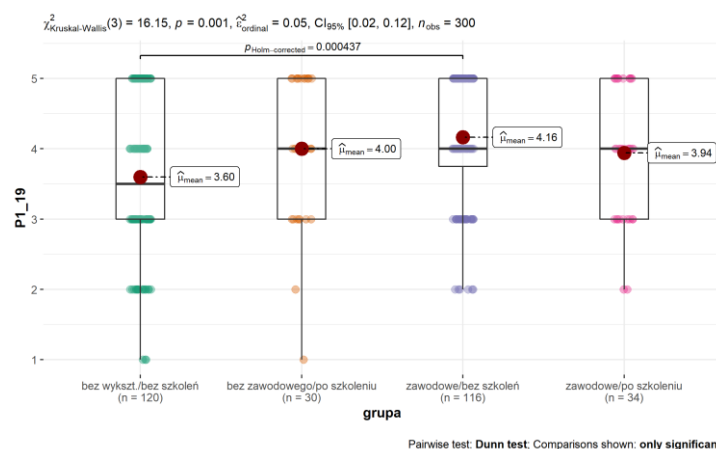
Wykres 2. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: Moje życie mam pod pełną kontrolą.

Na pytanie, jak bardzo badani młodzi respondenci uważają, że **sobie poradzą w życiu**, uzyskane odpowiedzi również różniły się istotnie statystycznie w zależności od doświadczeń zawodowych badanych nieletnich. Najwyższe poczucie zaradności życiowej deklarowali uczniowie z wykształceniem zawodowym bez udziału w szkoleniach ($M = 4,35$), w porównaniu do pozostałych dwóch grup biorących udział w szkoleniach ($M = 3,88$). Najniższy poziom przekonania o poradzeniu sobie w przyszłości miała grupa nieletnich bez wykształcenia i bez szkoleń (średnia 3,56). Różnice są istotne statystycznie i zostały zaprezentowane na wykresie nr 3.

Wykres 3. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: Jestem przekonany/a, że w życiu sobie poradzę.

Wyniki dotyczące odpowiedzi na pytanie o określony przez młodych ludzi **cel w życiu, który chcieliby zrealizować**, wykazały, że nieletni mający jakiegokolwiek doświadczenie zawodowe częściej stawiali sobie konkretny cel w porównaniu do grupy nieletnich cechujących się brakiem wykształcenia zawodowego i jednocześnie brakiem udziału w szkoleniach zawodowych. Najczęściej realny do realizacji cel deklarowali badani uczęszczający do szkół zawodowych bez szkoleń (4,16), następnie bez zawodu ale po szkoleniach (4,0), z zawodem i po szkoleniach (3,94), najrzadziej zaś uczniowie bez wykształcenia zawodowego i bez udziału w szkoleniach (3,6). Różnica jest istotna statystycznie między grupami (por. wykres 4)

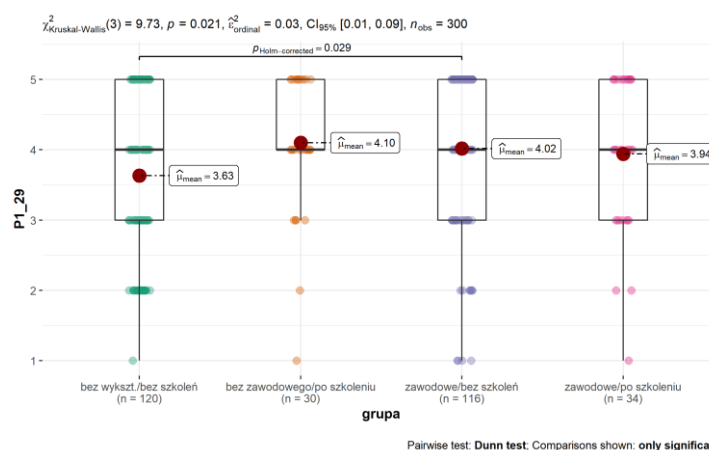

Wykres 4. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: mam cel w życiu, który chciał/a/bym zrealizować.

Podobne wyniki uzyskano, gdy pytanie dotyczyło **planowania działań i konsekwencji ich wykonywania w życiu**. Nieletni uczniowie posiadający doświadczenie zawodowe zdecydowanie częściej deklarowali umiejętność planowania swoich działań i większą konsekwencję w ich realizacji. Najwyższy poziom prezentowali badani uczący się w szkołach zawodowych biorący udział w szkoleniach ($M = 3,6$). Podobny poziom mieli respondenci po szkoleniach (3,5) niższy natomiast poziom deklarowali uczniowie szkół podstawowych i ogólnokształcących ze szkoleniami (3,3) oraz bez szkoleń (3,2). Różnice międzygrupowe pozostają na poziomie tendencji statystycznej ($p < 0.056$), co oznacza, że przy większej próbie badawczej różnica ta mogłaby być istotna.

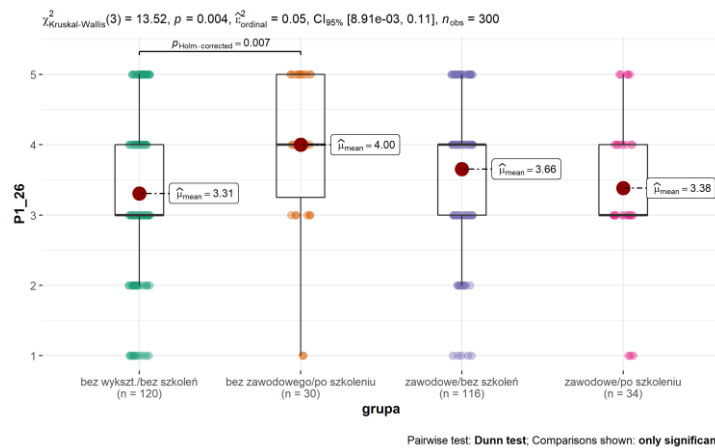
Kilka kolejnych pytań dotyczyło **subiektywnej samooceny w zakresie pozytywnych i negatywnych cech charakteru** badanych młodych ludzi.

W pytaniu o **uczciwość** badanych respondentów, średni uzyskany wynik przez wszystkich 300 badanych uczniów to 3,9 na 5 pkt. Analiza statystyczna wyników poszczególnych grup ujawniła istnienie istotnych różnic w tym zakresie. Jak najbardziej uczciwych postrzegają siebie uczniowie bez wykształcenia zawodowego po szkoleniach (średnia to 4,1), następnie z wykształceniem zawodowym bez szkoleń (4,02) oraz ze szkoleniami (3,94). Najniższy poziom uczciwości deklarują uczniowie bez wykształcenia i bez szkoleń ($m = 3,63$). Różnica jest istotna statystycznie, a uzyskane wyniki zostały zobrazowane na wykresie 5.

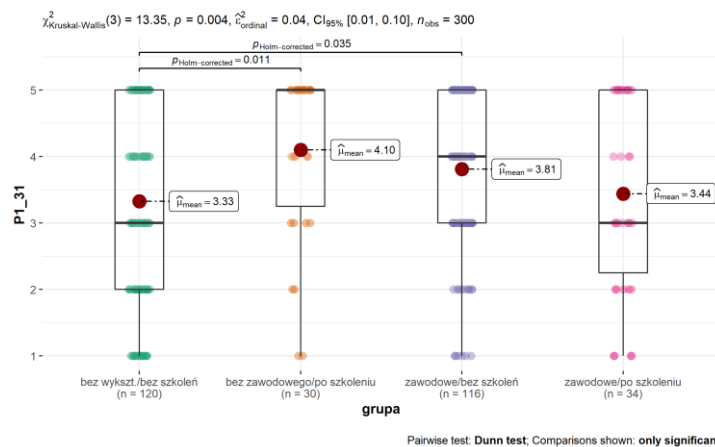
Wykres 5. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: jestem uczciwy/a.

Nieco inne wyniki uzyskano w odpowiedziach dotyczących oceny własnego poziomu **pracowitości** badanych uczniów. Średni wynik wszystkich badanych nieletnich respondentów wynosił 3,58 na możliwych 5 pkt. Jako najbardziej pracowici oceniali się uczniowie bez wykształcenia zawodowego ale biorący udział w szkoleniach zawodowych ($M = 4,0$), następnie z wykształceniem zawodowym bez szkoleń (3,66). Jako najmniej pracowici oceniali się osoby z doświadczeniem zawodowym szkoła + kursy (3,38) oraz bez doświadczenia (3,31). Różnice międzygrupowe są istotne statystycznie i można je zaobserwować na poniższym wykresie nr 6.

Wykres 6. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: jestem pracowity/a.

Identyczny rozkład wyników stwierdzono w odpowiedziach na pytanie związane z subiektywną oceną poziomu **wrażliwości** badanych respondentów. W tym przypadku, podobnie jak powyżej, najwyższy wynik uzyskała grupa badanych bez szkoły zawodowej ale po szkoleniach (średnia 4,1), następnie uczniowie szkoły branżowej bez szkoleń (3,81). Uczniowie kształcący się zawodowo zarówno w szkole jak i na szkoleniach ocenili swój poziom wrażliwości na 3,44 pkt, a uczniowie ze szkół podstawowych i ogólnych bez szkoleń ocenili się najniżej (3,33) w zakresie posiadania cechy wrażliwości. Różnice między grupami są istotne statystycznie. Wyniki oraz dane statystyczne zostały ujęte na wykresie 7.

Wykres 7. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: jestem wrażliwy/a.

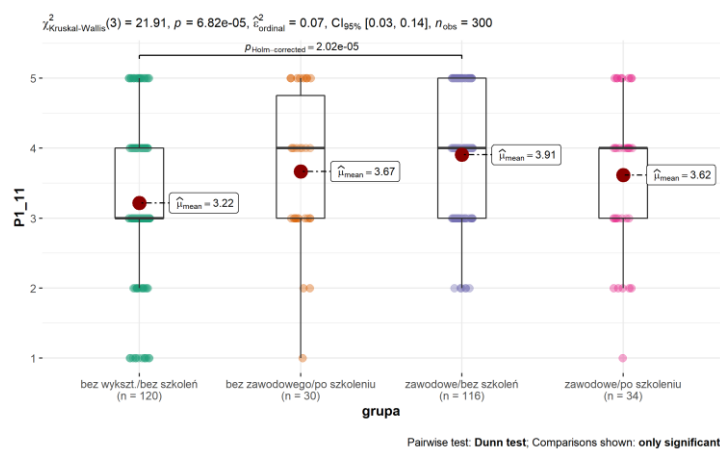
Młodzi respondenci byli również pytani o subiektywną ocenę w zakresie **sumienności**. Średni wynik jaki uzyskali wszyscy badani nieletni to 3,55 pkt w skali od 1 do max 5 pkt. Najwyższy wynik osiągnęli uczniowie uczęszczający do szkół zawodowych bez szkoleń (3,7), najniższy uczęszczający do szkół zawodowych i biorący udział w szkoleniach (3,4), jednak różnice między grupami nie są istotne statystycznie, co oznacza, że wybór szkoły czy udział w szkoleniach nie różnicował badanych uczniów w zakresie subiektywnej oceny cechy charakteru, jaką jest sumienność.

2. Poziom zachowań ryzykownych badanych nieletnich.

Na pytanie o **częstość podejmowania zachowań ryzykownych** przez badanych nieletnich, odpowiedź wyrażona liczbowo kształtowała się na poziomie wyniku średniego $M = 3,05$ dla wszystkich badanych 300 respondentów. Badani nieletni najczęściej udzielali odpowiedzi, że czasem podejmują zachowania ryzykowne, a czasem nie. Osoby badane należące do grup osób ze szkoleniami uzyskały wynik 3,1, natomiast uczniowie należący do grup bez szkoleń prezentowały średni wynik 3,0. Różnice między grupami nie są więc istotne statystycznie.

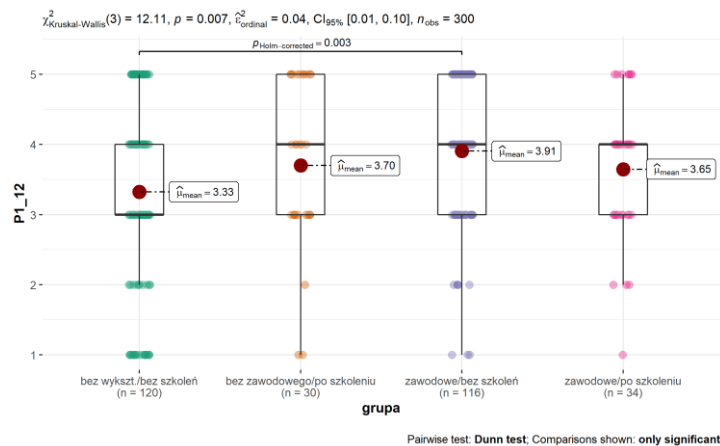
3. Deklarowany poziom wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia pracy zawodowej wśród nieletnich.

Kolejne pytania badawcze dotyczyły subiektywnej oceny **wiedzy oraz umiejętności koniecznych do podjęcia pracy** posiadanych przez osoby nieletnie biorące udział w badaniach. I tak, ze stwierdzeniem dotyczącym faktu, że **posiadana wiedza** pozwoli osobie badanej na znalezienie satysfakcjonującej pracy najbardziej zgodzili się uczniowie uczęszczający do szkół zawodowych/branżowych bez szkoleń (średnia 3,9). Uczniowie uczestniczący w szkoleniach, bez względu na rodzaj szkoły, ocenili się na podobnym poziomie (3,62-3,67). Najniższy poziom wiedzy oraz umiejętności niezbędnych do podjęcia pracy zawodowej zadeklarowała młodzież bez wykształcenia zawodowego oraz bez szkoleń zawodowych (3,2). Wyniki oraz dane statystyczne zawarte zostały na wykresie 8.

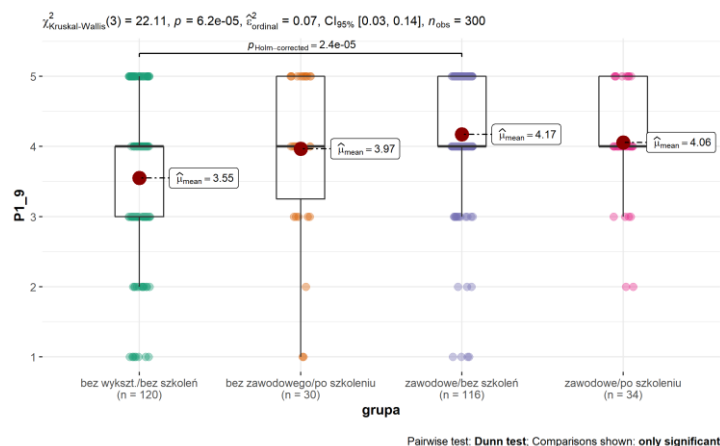
Wykres 8. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: moja wiedza pozwoli mi znaleźć satysfakcjonującą pracę.

Identyczny rozkład wyników można dostrzec w odpowiedziach na stwierdzenie dotyczące deklarowanego poziomu **umiejętności przydatnych w pracy**. Najwyższy poziom przydatnych umiejętności deklarują badani ze szkół zawodowych/ branżowych bez szkoleń (3,91), następnie uczniowie uczęszczający w szkoleniach zawodowych (3,65-3,7). Najniższy poziom umiejętności niezbędnych do podjęcia pracy przypisują sobie nieletni ze szkół podstawowych i średnich ogólnokształcących bez szkoleń (3,33). Różnica między grupami jest istotna statystycznie, co zostało zaznaczone na wykresie 9.

Wykres 9. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: moje umiejętności pozwolą mi znaleźć satysfakcjonującą pracę.

Co ciekawe, nie zaobserwowano istotnych statystycznie różnic w wynikach między badanymi uczniami, kiedy pytano ich czy lubią **uczyć się nowych rzeczy i zdobywać wiedzę**. Średni wynik dla wszystkich badanych respondentów to 3,55 pkt, przy czym najwyższą ocenę przypisywali sobie uczniowie kształcący się w szkołach zawodowych (3,7), a najniższą mieli uczniowie ze szkół podstawowych i średnich nieuczestniczący w żadnych szkoleniach (3,4). Jednak w odpowiedziach na stwierdzenie dotyczące **oceny siebie jako dobrego pracownika** pojawiły się znaczące różnice statystyczne. W tym pytaniu, najwyżej siebie ocenili nieletni zaklasyfikowani do grupy uczęszczających do szkół zawodowych bez szkoleń (średnia 4,2), następnie ze szkoleniami (4,1), nieco niższej oceny dokonali uczniowie bez wykształcenia zawodowego ale po szkoleniach (4,0). Zdecydowanie najniżej w punktacji ocenili się uczniowie ze szkół podstawowych i liceów, bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń (3,5). Szczegółowe wyniki zaprezentowane zostały na wykresie 10.

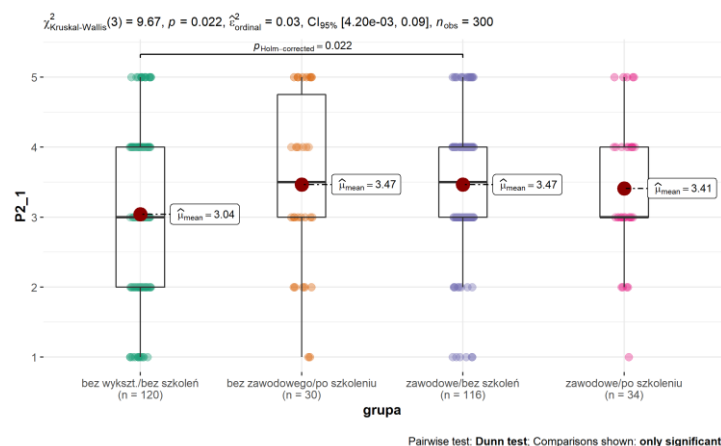

Wykres 10. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: myślę, że będę dobrym pracownikiem.

4. Poziom zachowań asertywnych i radzenia sobie ze stresem badanych.

Kolejny analizowany problem, to subiektywna ocena badanych pod kątem **zachowań asertywnych oraz umiejętności radzenia sobie w trudnych, stresujących sytuacjach**. Na

pytanie o deklarowany poziom **asertywności**, większość nieletnich oceniła się na poziomie 3,8 pkt na 5 pkt. Najbardziej asertywni okazali się uczniowie biorący udział w szkoleniach (3,9-4,1), a najmniej uczniowie bez szkoleń i bez wykształcenia zawodowego (3,8). Nie są to jednak istotne różnice międzygrupowe. Można więc stwierdzić, że badana młodzież, bez względu na rodzaj wykształcenia i doświadczenia zawodowego prezentuje podobny poziom zachowań asertywnych. Podobnych odpowiedzi udzielili badani na pytanie o to, czy oceniają siebie jako „silne” **osobowości**, które potrafią narzucić swoje myślenie innym ludziom. Wszyscy badani nieletni uzyskali średni wynik w granicach 3,3-3,6 pkt i nie stwierdzono istnienia żadnych różnic między grupami. Również w odpowiedziach na pytanie, czy nieletni potrafią **wykonywać zadania pod presją czasu**, nie stwierdzono istotnych różnic międzygrupowych, co oznacza, iż nie ma związku między doświadczeniem zawodowym nieletnich a ich umiejętnością radzenia sobie z presją czasu. Średnia w tym zakresie dla całej grupy badanej wynosiła 3,6 pkt, z czego podobnie jak w poprzednim pytaniu najlepiej z presją czasu radzi sobie grupa po szkoleniach (3,6-3,7), a najłabiej grupa bez szkoły i bez szkoleń zawodowych (3,4). Jednak kiedy badani respondenci mieli ocenić się w zakresie poziomu **umiejętności radzenia sobie ze stresem**, okazało się, że wyniki różnią się w zależności od grupy badanych. Jak wskazują dane na wykresie poniżej, osoby z doświadczeniami zawodowymi - szkolnymi czy szkoleniowymi, oceniali się wyżej (3,4-3,5 pkt) w zakresie tych umiejętności w porównaniu z grupą młodzieży, która nie posiada żadnych doświadczeń zawodowych (3,0). Różnice są istotne statystycznie (wykres 11).

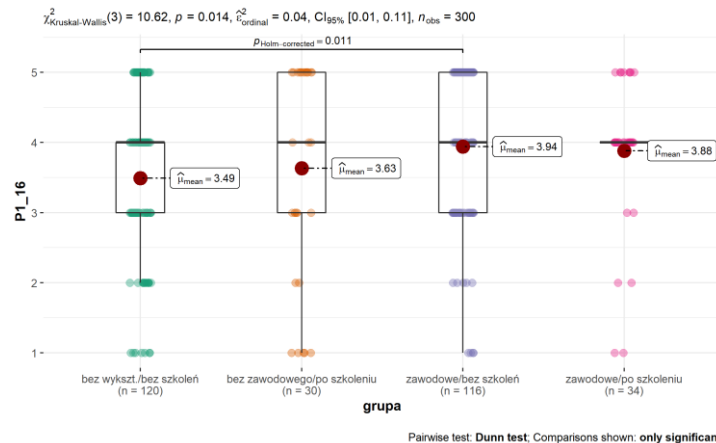

Wykres 11. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności radzenia sobie ze stresem.

Również analizując odpowiedzi na pytanie związane z **umiejętnością radzenia sobie z agresją i trudnymi emocjami**, okazało się, że doświadczenie zawodowe nie ma związku z tą umiejętnością. Bez względu na typ szkoły, do której chodzili badani, czy wcześniejsze uczestnictwo w szkoleniach zawodowych, wszyscy prezentowali podobny poziom radzenia sobie ze złością i negatywnymi emocjami. Średnia dla całej grupy wyniosła 3,3 pkt, przy czym najwyższy poziom deklarowali uczniowie bez szkoły zawodowej po szkoleniach (3,5), a najniższy uczniowie bez szkoły zawodowej i bez szkoleń (3,1). Różnica między grupami nie jest istotna statystycznie.

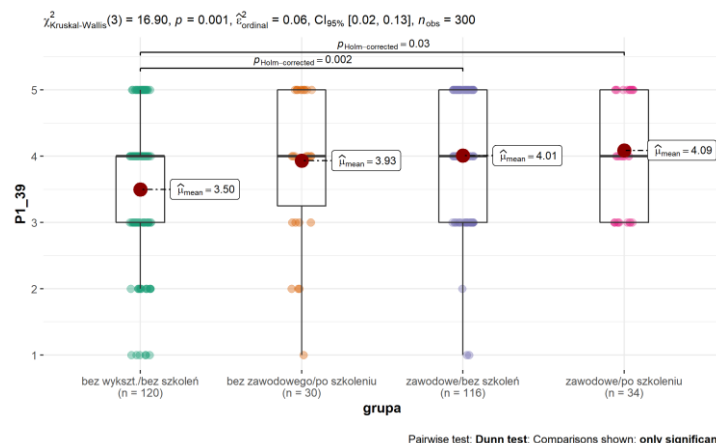
5. Poziom zachowań interpersonalnych i deklarowanych umiejętności badanych nieletnich w zakresie relacji społecznych, organizacji i przywództwa.

Badając zachowania interpersonalne, podjęto próbę oceny **umiejętności współpracy w grupie**, co jest niezwykle ważną umiejętnością pracownika. Wyniki pokazały, że uczniowie uczęszczający do szkół zawodowych/ branżowych, bez względu na udział w szkoleniach, deklarują istotnie wyższy poziom umiejętności współpracy grupowej (średnia 3,9) w porównaniu z nieletnimi, którzy nie mieli żadnych doświadczeń zawodowych (3,49). Różnice są istotne statystycznie, co zostało zaznaczone na wykresie nr 12, poniżej.

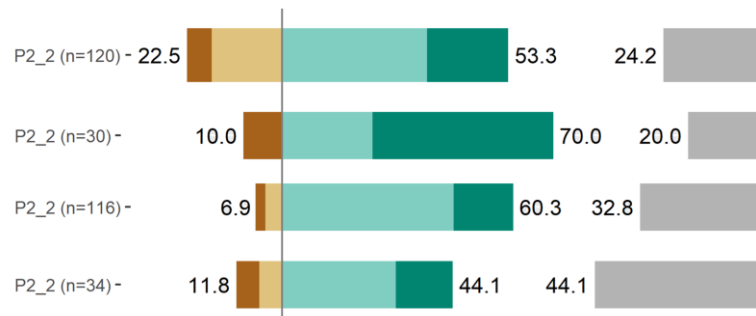
Wykres 12. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: potrafię współpracować w grupie.

Analogiczny rozkład wyników zaobserwowano podczas analizowania odpowiedzi na pytanie o **dobre relacje z innymi ludźmi**. Podobnie, jak w pytaniu poprzednim, nieletni ze szkół zawodowych i branżowych deklarują wyższy poziom pozytywnych relacji z innymi (średnia 4,1) w porównaniu do grupy młodzieży ze szkół podstawowych i licealnych bez szkoleń (3,5). Różnica między badanymi grupami jest istotna statystycznie, a wyniki zostały zobrazowane na wykresie nr 13.

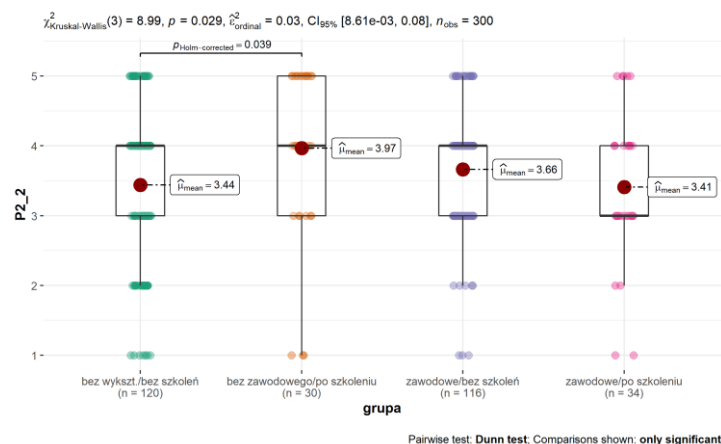
Wykres 13. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: utrzymuję dobre relacje z innymi.

Gdy poproszono nieletnich o ocenę siebie w zakresie poziomu **umiejętności rozwiązywania konfliktów**, okazało się, że w odpowiedziach wystąpiły różnice istotne statystycznie pomiędzy badanymi grupami. Najbardziej pozytywnie ocenili się nieletni kształcący się w szkołach ogólnych uczestniczący w szkoleniach zawodowych. Jak pokazują dane na wykresie 14, ponad 70% badanych osób z tej grupy dało odpowiedź pozytywną, 10% negatywną, a 20% nie miało wyklarowanego zdania na ten temat. Grupa uczniów bez żadnego doświadczenia w dużym stopniu (co piąty badany) oceniła siebie negatywnie w zakresie umiejętności rozwiązywania konfliktów, ponad połowa pozytywnie, a 1/4 nie miała zdania na ten temat.

Wykres 14. Częstości udzielanych odpowiedzi przez poszczególne grupy badanych nieletnich w zakresie oceny własnych umiejętności rozwiązywania konfliktów.

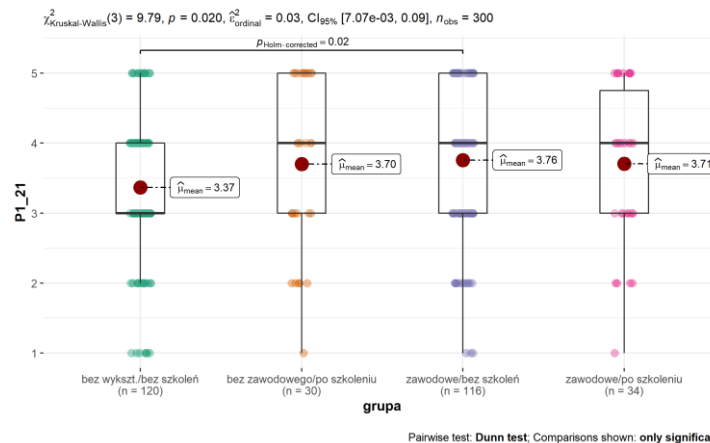
Najlepsze umiejętności radzenia sobie z konfliktami deklarowali uczniowie szkół niezawodowych uczestniczący w szkoleniach zawodowych (4), najniżej zaś zarówno z największym jak i najmniejszym doświadczeniem kształcenia/doskonalenia zawodowego (3,4), z czego pierwsza grupa w dużej mierze oceniała się negatywnie, a czwarta wybierała odpowiedź: trudno powiedzieć. Wyniki średnich zostały nakreślone na wykresie 15.

Wykres 15. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności rozwiązywania konfliktów.

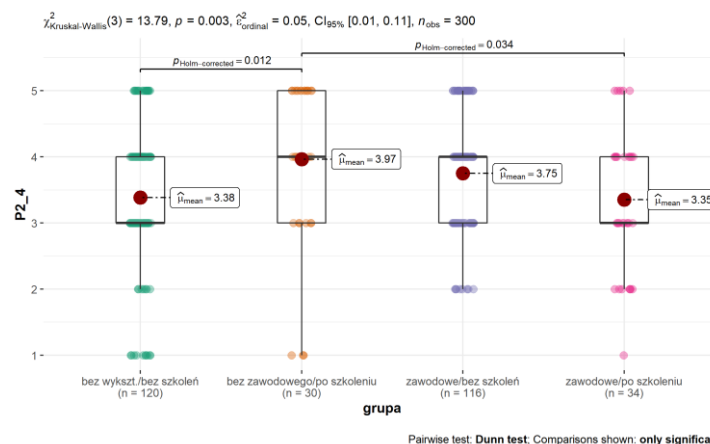
Nieco inne wyniki uzyskano w odpowiedziach na pytanie o **umiejętność dostosowania się do zasad i wymagań innych**. Nieletni uczniowie posiadający doświadczenie zawodowe zdecydowanie częściej deklarowali taką umiejętność. Najwyższy poziom prezentowali badani uczący się w szkołach zawodowych niebiorący udziału w szkoleniach ($M = 3,76$), podobny poziom mieli respondenci po szkoleniach bez względu na rodzaj szkoły ($M = 3,7$). Najniższą umiejętność dostosowania się do zasad i wymagań deklarowali uczniowie szkół

podstawowych i ogólnokształcących bez szkoleń (3,37). Jak wskazują dane na wykresie 16 różnica jest istotna statystycznie.

Wykres 16. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: potrafię dostosować się do zasad i wymagań innych.

Na pytanie, czy badani respondenci **uważają siebie za dobrych organizatorów**, większość nieletnich odpowiedziała na poziomie liczbowym równym 3,3 pkt na 5 możliwych, co oznacza, że niektórzy uczniowie twierdzą, że tak, inni, że niekoniecznie. Analiza statystyczna nie potwierdziła również istnienia różnic międzygrupowych. Jednak w drugim, podobnym pytaniu, jak badani **oceniają swoje umiejętności organizacyjne** na skali od 1 do 5, otrzymane wyniki wykazały istnienie różnic międzygrupowych. Najwyżej oceniali swoje umiejętności organizacji uczniowie szkół niezawodowych, którzy brali udział w szkoleniach zawodowych (3,97), najniżej zaś grupa z największym doświadczeniem zawodowym (3,35) oraz najmniejszym (3,38). Wyniki zostały przedstawione na wykresie 17.

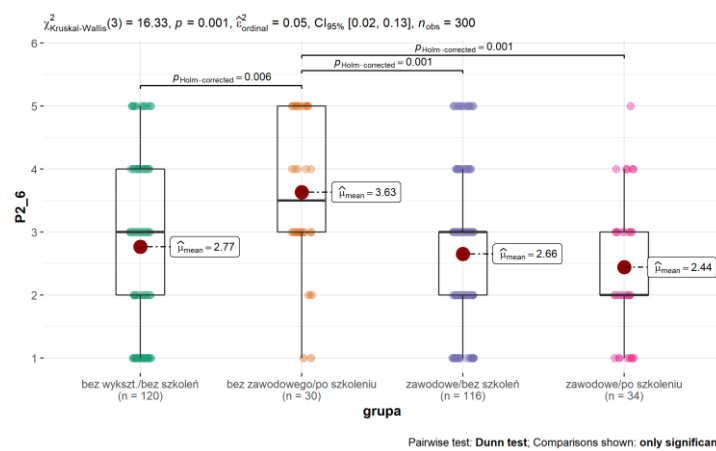

Wykres 17. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności organizacyjnych.

O ile nieletni różnili się w zakresie deklarowanych umiejętności organizacyjnych, o tyle w odpowiedziach na pytanie o **umiejętności kierownicze** takich różnic nie stwierdzono. Średnio badani uczniowie zaznaczali między 3,1 a 3,6 pkt, co oznacza że większość badanych nieletnich ocenia swoje umiejętności kierowania zespołem raczej jako przeciętne.

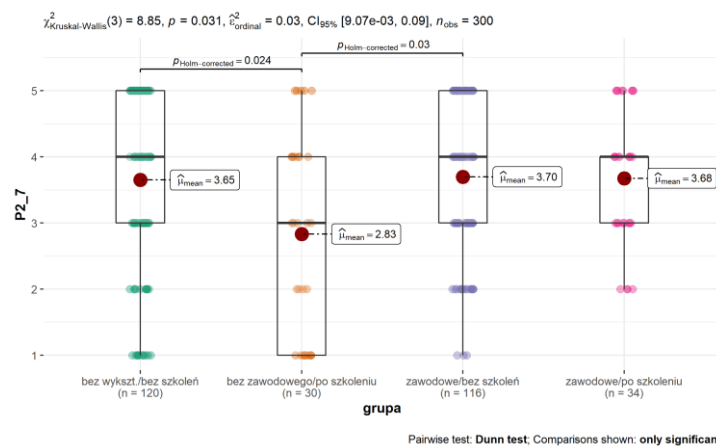
6. Poziom deklarowanych umiejętności badanych nieletnich w zakresie umiejętności praktycznych (komputerowych czy językowych) przydatnych w pracy.

W pracy zawodowej umiejętności praktyczne takie jak znajomość języków obcych, czy umiejętność obsługi programów komputerowych wydaje się być bardzo dużym atutem pracownika. Dlatego zapytano młodych ludzi o ich poziom umiejętności w tych dziedzinach. Uzyskane rezultaty potwierdziły istnienie różnic między nieletnimi z różnych grup, w zależności od doświadczeń zawodowych. Najwyższą **umiejętność komunikowania się w językach obcych** zadeklarowała grupa uczniów ze szkół podstawowych i średnich ogólnych uczęszczających w szkoleniach (3,63). Najniższy poziom językowy zgłosili nieletni uczęszczający do szkół branżowych po szkoleniach (2,44). Uzyskane wyniki zaprezentowano na wykresie 18. Średni wynik dla całej badanej próby wyniósł poniżej 3 pkt (2,87).

Wykres 18. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności językowych.

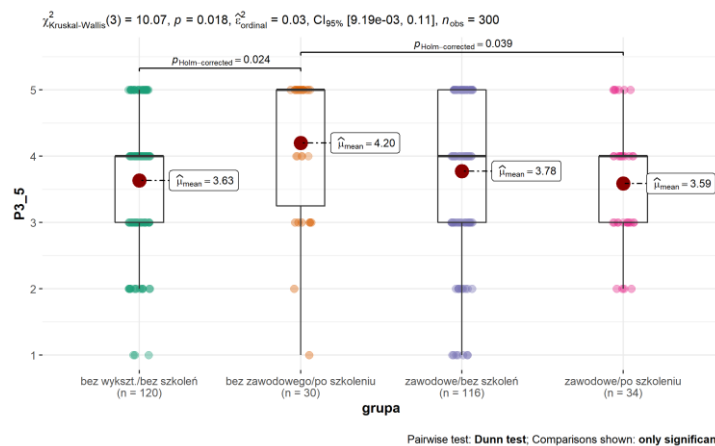
Jeśli chodzi o **umiejętności komputerowe i obsługi podstawowych programów informatycznych**, to badani respondenci oceniali wyżej swoje umiejętności niż językowe. Średni wynik dla całej badanej grupy wynosił 3,5 pkt. Uczniowie szkół zawodowych i branżowych deklarowali najwyższy poziom takich umiejętności (3,7). Najniżej ocenili się nieletni bez wykształcenia zawodowego po szkoleniach (2,8). Różnica jest istotna statystycznie między grupami i została opisana na poniższym wykresie nr 19.

Wykres 19. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności komputerowych.

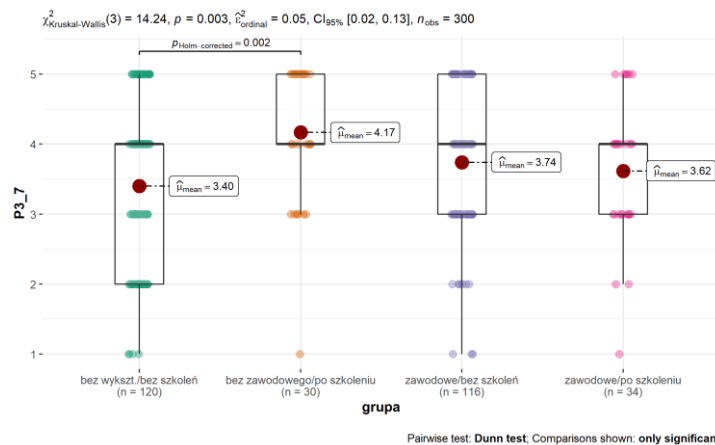
7. Nasilenie emocji pozytywnych i negatywnych wśród badanych nieletnich.

Jednym z pytań badawczych było pytanie o deklarowane nasilenie emocji, jakich badani respondenci doświadczali w ciągu ostatniego miesiąca. Ilościowa analiza statystyczna wykazała, że większość badanych nieletnich w podobnym stopniu deklaruje odczuwane emocje zarówno pozytywne jak i negatywne. W przypadku emocji pozytywnych, subiektywnej ocenie poddano nasilenie radości, ciekawości, empatii i wdzięczności (wykres 20). Okazało się, że nieletni nie różnili się deklarowanym poziomem **radości** (średnia dla wszystkich 3,8 pkt) i **empatii** (ogólna średnia dla wszystkich badanych to 3,5), natomiast co ciekawe, istotne różnice międzygrupowe wykryto w subiektywnej ocenie nasilenia emocji **ciekawości i wdzięczności**.

Wykres 20. Różnice międzygrupowe w deklarowanym poziomie odczuwanej ciekawości.

Najwyżej w kategorii **ciekawości** oceniali siebie uczniowie bez wykształcenia zawodowego ale biorący udział w szkoleniach (4,2), nieco niżej nieletni ze szkół zawodowych i branżowych, a najniższe wyniki zadeklarowali uczniowie bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń (3,63) oraz z wykształceniem i ze szkoleniami (3,59) (por. wykres 20). Zbieżny rozkład wyników uwidocznili się w pytaniu o poziom **wdzięczności** (wykres 21). Najwyższy poziom wdzięczności zgłosili uczniowie uczęszczający do szkół podstawowych i średnich ogólnych, którzy brali udział w szkoleniach (4,2). Jako najmniej wdzięczni opisali się nieletni z grupy z najmniejszym doświadczeniem zawodowym (bez szkoły zawodowej i bez szkoleń - 3,4 pkt). Średni poziom odczuwanej wdzięczności przez badaną młodzież wynosił 3,73 pkt.

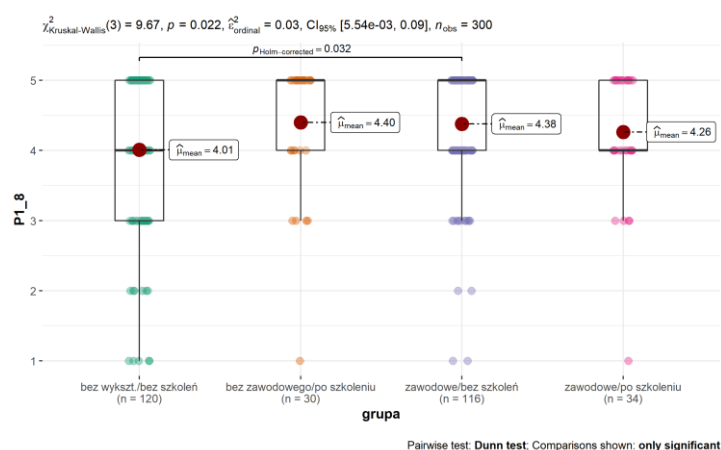

Wykres 21. Różnice międzygrupowe w deklarowanym poziomie odczuwanej wdzięczności.

W odniesieniu do emocji negatywnych, otrzymane rezultaty wskazują, że badani respondenci nie różnili się w deklarowanym poziomie odczuwanej **złości**, **wściekłości**, **smutku** czy **obojętności**. Najniższe nasilenie **smutku** prezentowali uczniowie z największym doświadczeniem zawodowym (2,9), najwyższy uczniowie bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń (3,4). Najwięcej **złości** oraz **wściekłości** przeżytej w ostatnim czasie doświadczyli nieletni bez wykształcenia zawodowego po szkoleniach (złość średnia 3,9 a wściekłość 3,5), a najmniej grupa uczniów uczęszczających do szkół zawodowych bez szkoleń (3,3 dla złości i 3,0 dla wściekłości). W przypadku obojętności wyniki rozkładały się bardzo podobnie, jak pozostałe negatywne emocje. Warto zwrócić uwagę na nasilenie **lęku** u badanej młodzieży i różnice między poszczególnymi grupami. Wyniki wskazały pewną zależność, a mianowicie najwyższy poziom lęku deklarowali uczniowie, którzy uczęszczali do szkół podstawowych i średnich ogólnych oraz nigdy nie uczestniczyli w żadnych formach doksztalcenia zawodowego (średnia dla tej grupy to 2,7), natomiast najniższe nasilenie lęku deklarowała młodzież biorąca udział w obu formach rozwoju zawodowego szkoła + szkolenia (średnia 2,2 pkt). Różnica między grupami pozostaje na poziomie tendencji statystycznej.

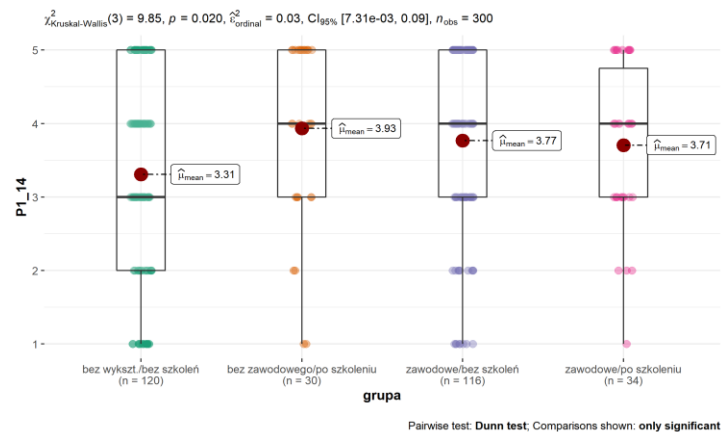
8. Cele zawodowe badanych uczniów.

Na pytanie, jak bardzo **posiadanie dobrej pracy jest marzeniem** badanych uczniów, nieletni odpowiadali niejednomyślnie. Zdecydowanie częściej takie marzenie mieli uczniowie z doświadczeniem zawodowym, czyli ze szkół zawodowych (średnia 4,2), w porównaniu do uczniów ze szkół podstawowych i ogólnych (3,9). Różnica międzygrupowa jest na poziomie tendencji statystycznej ($p < 0,057$), co oznacza, iż przy większej grupie badanych różnica mogłaby być istotna statystycznie. Na pytanie jak bardzo osobom badanym **zależy, aby zdobyć dobry zawód**, odpowiedzi rozkładały się w zależności od doświadczeń zawodowych. Wysokie średnie uzyskali nieletni, którzy posiadali jakiegokolwiek doświadczenie zawodowe (albo uczęszczali do szkół zawodowych albo byli uczestnikami szkoleń zawodowych - średnia 4,4 pkt), zdecydowanie najniższą punktację w tym pytaniu zdobyli uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego (średnia 4,0). Różnice między grupami są istotne statystycznie, a szczegółowe wyniki zostały zobrazowane na wykresie 22.

Wykres 22. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: zależy mi, aby zdobyć dobry zawód.

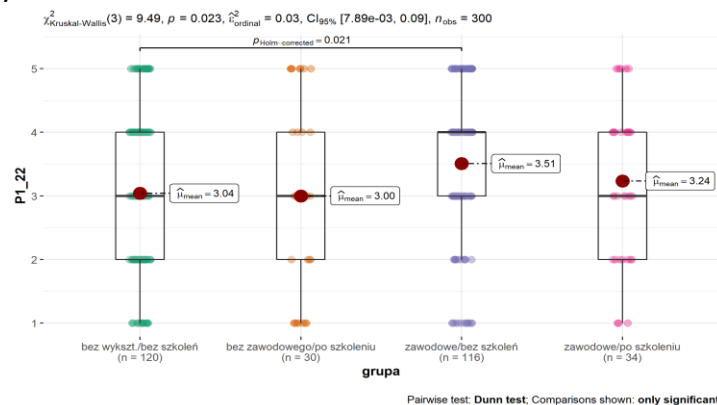
Co ciekawe, na pytanie o to, **czy młodzi ludzie wiedzą jaki zawód chcieliby wykonywać w przyszłości**, większość badanych zaznaczyła odpowiedź między 3 a 4 pkt (średnia 3,7), co oznacza, że w pewnym stopniu potrafią określić siebie w przestrzeni zawodowej. Najmniejszą trudność mieli nieletni bez wykształcenia zawodowego, ale po szkoleniach (3,93), największy problem z postrzeganiem siebie w konkretnym zawodzie mieli uczniowie bez żadnego wykształcenia zawodowego (3,31). Różnica między grupami jest istotna statystycznie, jej wyniki zostały zobrazowane na wykresie 23.

Wykres 23. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: wiem, co chciał/a/bym w życiu robić, jaki zawód wykonywać.

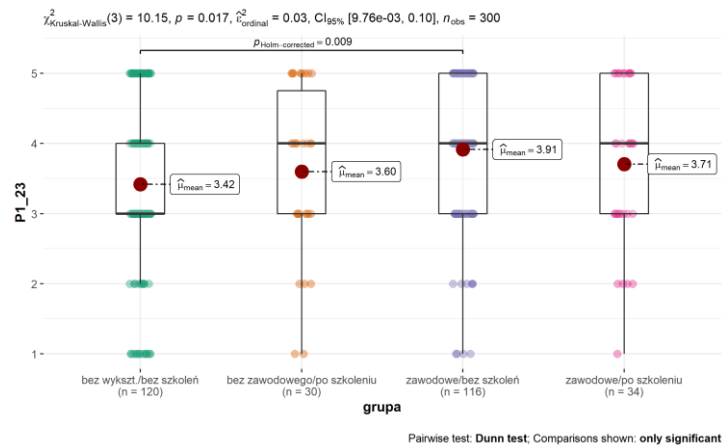
W dalszej części raportu zostanie przedstawiona również analiza jakościowa wypowiedzi badanych respondentów dotycząca konkretnych zawodów, jakie chcieliby wykonywać nieletni (zawody realne i idealne).

Kolejne pytanie dotyczyło tego, czy zdaniem uczestników badania, w **przyszłości mogliby wykonywać każdy rodzaj pracy**. Odpowiedzi badanych respondentów istotnie się różniły między sobą. Najbardziej optymistycznie odpowiadali nieletni uczęszczający do szkół zawodowych bez doświadczeń szkoleniowych (3,51), następnie również uczęszczający do szkół zawodowych ale też po szkoleniach zawodowych (3,24). Najmniej optymistycznie na to pytanie odpowiadali uczniowie szkół ogólnych i podstawowych (średnia 3 pkt). Szczegółowe wyniki oraz dane dotyczące istotności w zakresie różnic międzygrupowych zostały zaprezentowane na wykresie 24.

Wykres 24. . Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: myślę, że w przyszłości mogę podjąć się każdej pracy.

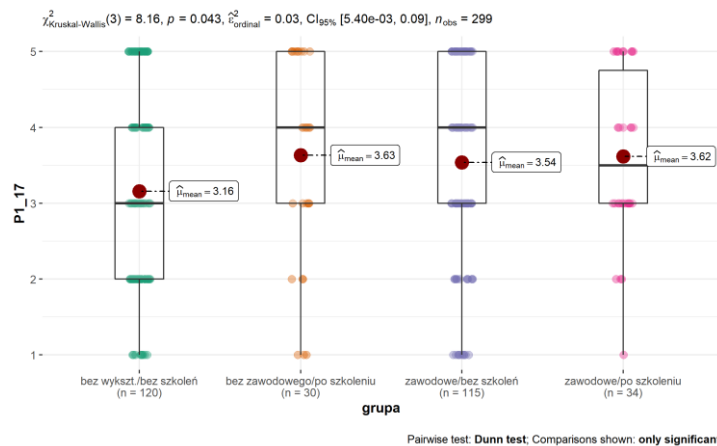
Na pytanie, czy **wierzą, że w życiu odniosą sukces** badani nieletni odpowiedzieli różnie, w zależności od rodzaju szkoły i doświadczenia zawodowego. Największą pewność deklarowała młodzież uczęszczająca do szkół zawodowych i branżowych nieuczestnicząca w szkoleniach (3,9), najmniej pewni byli natomiast uczniowie ze szkół podstawowych i ogólnych bez szkoleń (3,4), czyli nieletni bez żadnych doświadczeń zawodowych. Różnice międzygrupowe są istotne statystycznie, co zostało zobrazowane na wykresie nr 25 poniżej.

Wykres 25. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: wierzę, że w życiu odniosę sukces.

Niezwykle interesujące wyniki uzyskano w związku z pytaniem, czy **gdyby była taka możliwość, młodzi ludzie nie podjęliby wcale pracy zawodowej**. Okazało się, że duża część badanych dała odpowiedź: *zupełnie się z tym nie zgadzam* oraz *raczej się z tym nie zgadzam*, co oznacza, że większość nieletnich w tym pytaniu deklaruje co najmniej średnią motywację do podjęcia pracy zawodowej w przyszłości. Średni wynik dla całej próby 300 badanych wynosi 2,3 pkt. Nie stwierdzono również żadnych istotnych różnic między poszczególnymi grupami badanych.

Ostatnie pytanie w tej kategorii dotyczyło tego, czy młodzi dorastający ludzie **myślą o swoim rozwoju zawodowym i podejmują w tym zakresie jakieś konkretne działania, np. udział w szkoleniach, kursach, warsztatach rozwijających**. Otrzymane rezultaty pokazują jednoznacznie istnienie istotnych różnic między badanymi grupami uczniów. W tym przypadku okazało się, że uczniowie, którzy deklarowali udział w szkoleniach (bez względu na wybór rodzaju szkoły) oceniają siebie wyżej (średnia 3,6 pkt) w porównaniu do uczniów, którzy ze szkoleń nigdy nie korzystali (grupa bez szkoły zawodowej i bez szkoleń zawodowych ma średnią 3,16). Różnice te widoczne są na wykresie 26.

Wykres 26. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: myślę o swoim rozwoju zawodowym, więc podejmuję różne działania w tym kierunku np. udział w szkoleniach, kursach, warsztatach.

9. Zalety sprzyjające pracy zawodowej i wady utrudniające pracę zawodową.

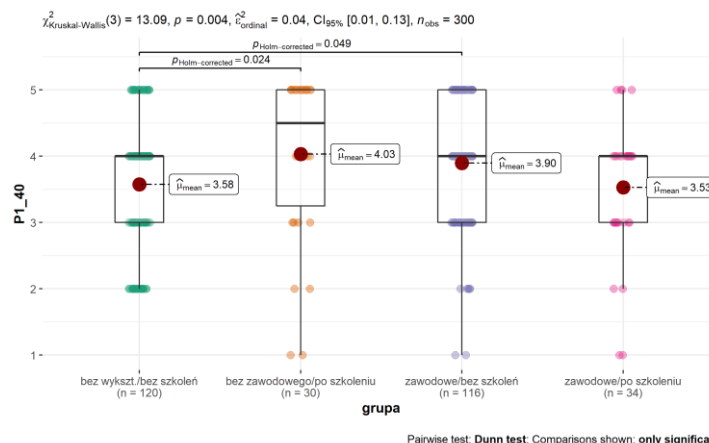
Jako zaletę sprzyjającą pracy zawodowej potraktowano np. bycie tolerancyjnym. Respondenci mieli za zadanie ocenić siebie na skali od 1 do 5, jak bardzo uważają siebie za **tolerancyjnych**, akceptujących inność ludzi. Deklarowany poziom tolerancji nieletnich wahał się między 3,5 a 3,9 pkt w zależności od badanej grupy, jednak różnice nie były istotne statystycznie, co oznacza, że wszyscy badani nieletni prezentowali podobny poziom tolerancji. Inna cecha badana wśród nieletnich to umiejętność empatii polegająca na **współczuciu** wobec cierpienia drugiej osoby. I w tym przypadku również okazało się, że badana próba nie różniła się między sobą. Średni wynik, jaki deklarowali nieletni to 3,7 pkt. Zapytani o to, jak oceniają siebie na skali 1-5 w zakresie cechy jaką jest **szczerłość i prawdomówność**, najczęściej dawali ocenę 3,9 - 4 pkt. Jedynie uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego oceniali się nieco niżej (3,7), ale różnice między badanymi grupami nie są istotne. Na pytanie, czy są skłonni **stuchać rad innych ludzi**, badani uczniowie udzielili podobnych odpowiedzi na poziomie liczbowym między 3,3 a 3,5 pkt.

Jako wadę utrudniającą pracę zawodową można uznać tendencję do kłótlivosti oraz konfliktowość pracownika. Respondenci poproszeni o deklarację, jak często **wchodzą w konflikty z innymi i wszczynają kłótnie**, zgodnie zaznaczali średni wynik 3,0. Nieletni z różnych grup nie różnili się pod tym względem. Wszyscy badani respondenci odpowiedzieli również zgodnie, że mają nieco trudności z **podporządkowaniem się** i uleganiem wobec innych. Przy stwierdzeniu: *łatwo się podporządkowuję i ulegam innym*, większość nieletnich zaznaczała liczbę 2 lub 3. Największa trudność w podporządkowaniu deklarowali uczniowie szkół zawodowych ze szkoleniami (2,4), najlepiej radzili sobie uczniowie szkół niezawodowych po szkoleniach (2,9). Uzyskana różnica między tymi grupami nie jest jednak istotna statystycznie.

10. Poziom umiejętności życiowych takich jak skuteczne porozumiewanie się, rozwiązywanie problemów, twórcze myślenie, samoświadomość czy radzenie sobie z emocjami prezentują badani nieletni.

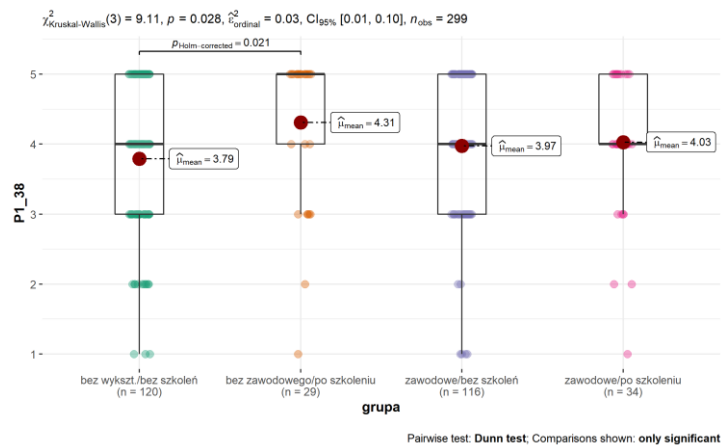
Ostatnia kategoria oceniająca zasoby psychospołeczne nieletnich uczniów dotyczyła ich deklaracji w zakresie poziomu umiejętności życiowych, takich jak umiejętność rozwiązywania problemów czy zdolność adaptacji do nowych sytuacji.

Uzyskane rezultaty w tej kategorii pokazują istnienie istotnych różnic pomiędzy badanymi uczniami w zależności od ich doświadczenia zawodowego. I tak, na pytanie o to, czy młodzi ludzie **potrafią rozwiązywać swoje problemy biorąc pod uwagę konsekwencje wyborów**, uczniowie bez wykształcenia zawodowego ale po szkoleniach deklarowali najwyższy poziom takich umiejętności (4,03), następnie uczniowie ze szkół zawodowych bez szkoleń (3,9), najniżej ocenili się uczniowie z największym doświadczeniem zawodowym oraz najmniejszym (3,5). Wyniki oraz dane dotyczące istotności różnic zostały zawarte na wykresie 27.

Wykres 27. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: potrafię rozwiązywać swoje problemy biorąc pod uwagę pozytywne i negatywne konsekwencje wyboru.

Podobny rozkład wyników otrzymano analizując pytanie dotyczące **umiejętności wyrażania własnych opinii, pragnień, potrzeb czy życzeń**. Najwięcej punktów przypisywali sobie uczniowie bez wykształcenia zawodowego po szkoleniach (4,31), a najniżej oceniali się nieletni ze szkół podstawowych i średnich ogólnych bez szkoleń (3,79). Różnica między grupami jest istotna statystycznie, co zostało zobrazowane na wykresie 28.

Wykres 28. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: potrafię wyrażać własne opinie, życzenia, potrzeby.

Nieco inaczej prezentują się wyniki otrzymane w związku z pytaniem o **umiejętność dostosowania się do nowych sytuacji**. Na pytanie, na ile respondenci potrafią przystosować się do każdej nowej sytuacji spotykanej w codziennym życiu, odpowiedzi były jednomyślne u wszystkich badanych. Średnia punktacja zaznaczana przez uczniów wynosiła 3,65 i nie zaobserwowano różnic między poszczególnymi grupami. Podobny rozkład wyników stwierdzono w analizowanych odpowiedziach na pytanie o **znajomość swoich mocnych i słabych stron**. Co prawda osoby uczestniczące w szkoleniach zawodowych deklarowały nieco lepszą znajomość siebie (4,1) w porównaniu do osób nieuczestniczących w szkoleniach (3,7), ale różnice okazały się pozostawać jedynie na tendencji statystycznej. Być może przy większej grupie badanych respondentów różnice te uzyskałyby istotność statystyczną.

IV.2. POZIOM UMIEJĘTNOŚCI PRAKTYCZNYCH (KOMPETENCJI ZAWODOWYCH) BADANYCH NIELETNICH

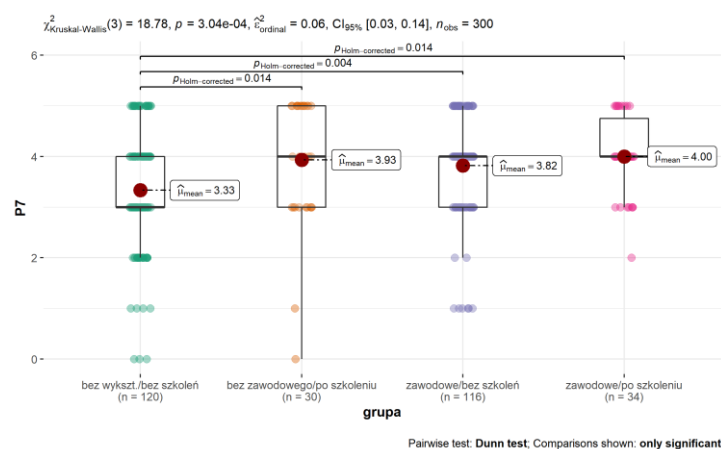
1. Poziom motywacji nieletnich w zakresie kształcenia i zdobycia zawodu

Aby dowiedzieć się jaki poziom motywacji w zakresie zdobycia konkretnego zawodu prezentują badani nieletni, zapytano wszystkich respondentów o motywy, jakimi kierowali się Ci młodzi ludzie podczas wyboru szkoły średniej oraz wyboru szkoleń zawodowych. Odpowiedzi w postaci częstości wyboru konkretnej motywacji zostały umieszczone w tab. 6.

Tabela 6. Motywy wyboru szkoły przez nieletnich.

MOTYWY WYBORU SZKOŁY	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniu, N = 30	zawodowe/bez szkoleń, N = 116	zawodowe/po szkoleniu, N = 34
sugestią rodziców	51 (42%)	9 (30%)	65 (56%)	(47%)
wyborem kolegów	23 (19%)	5 (17%)	40 (34%)	(35%)
swoimi zainteresowaniami/ predyspozycjami	69 (57%)	18 (60%)	89 (77%)	28 (82%)
sugestią doradcy zawodowego	22 (18%)	14 (47%)	46 (36%)	13 (38%)
możliwością podjęcia pracy w zawodzie	41 (34%)	14 (47%)	64 (55%)	(13 38%)
najbliższą lokalizacją szkoły	41 (34%)	13 (43%)	54 (47%)	19 (56%)
ciekawą ofertą edukacyjną szkoły/ tematyka szkolenia	39 (32%)	8 (27%)	58 (50%)	47%)
możliwością znalezienia dobrze płatnej pracy	39 (32%)	8 (27%)	58 (50%)	15 (44%)
możliwością odbycia praktyk zawodowych	36 (30%)	5 (17%)	53 (46%)	22 (65%)
poziomem nauczania w szkole (jakością kształcenia)	40 (33%)	2 (6.7%)	50 (44%)	21 (62%)
popularnością danego kierunku/ danego szkolenia	29 (24%)	6 (20%)	29 (25%)	13 (38%)
możliwością uzyskania wsparcia psychopedagog.	11 (9%)	5 (17%)	36 (32%)	10 (29%)
prestżem szkoły/ firmy szkoleniowej	13 (10%)	4 (13%)	34 (30%)	7 (21%)
niewielkimi wymaganiami od uczniów	31 (26%)	6 (20%)	45 (39%)	10 (29%)
kadrą nauczającą	12 (9,5%)	5 (17%)	33 (29%)	15 (44%)
możliwością zatrudnienia po zakończonych praktykach w miejscu ich odbywania	21 (17,5%)	12 (40%)	35 (30%)	12 (35%)
Chęcią podwyższania swoich kwalifikacji zawodowych	31 (26%)	13 (43%)	45 (39%)	12 (35%)
łatwością uzyskania świadectwa / zaświadczenia/ certyfikatu	33 (27,5%)	3 (10%)	45 (39%)	15 (44%)

Najczęściej wybieraną przez wszystkich nieletnich motywacją były własne predyspozycje i zainteresowania (57%-82%), a częstotliwość wyboru tej opcji wrastała wraz z doświadczeniem zawodowym. W dużej mierze uczniowie sugerowali się również opinią rodziców (30-56% badanych), przy czym uczniowie szkół branżowych częściej w porównaniu do uczniów szkół ogólnych. W grupie o najmniejszym doświadczeniu (brak zawodu + brak szkoleń), najczęstszymi motywami wybieranymi oprócz zainteresowań (57% wskazań) i sugestii rodziców (42%) były: lokalizacja szkoły (34%), poziom nauczania czy możliwość podjęcia pracy (34%). Najrzadszym motywem wybieranym przez tę grupę nieletnich był prestiż szkoły (10%), kadra nauczycielska (9,5%) oraz możliwość wsparcia psycho-pedagogicznego (9%). W drugiej grupie badanych, tj. uczniów szkół ogólnokształcących, którzy uczestniczyli w szkoleniach zawodowych, często wybieranym motywem były: sugestia doradcy zawodowego (47% wyborów), możliwość podjęcia pracy w zawodzie (47%), czy możliwość zatrudnienia po zakończonych praktykach w miejscu ich odbywania (40%). Najślabszą motywacją dla tych nieletnich był poziom nauczania w szkole (7%) oraz łatwość uzyskania świadectwa ukończenia szkoły. Dla uczniów ze szkół średnich zawodowych bez szkoleń, ważne były takie motywy podczas wyboru szkoły jak: możliwość podjęcia pracy w zawodzie (55%), znalezienia dobrze płatnej pracy (50%) czy ciekawa oferta szkoły (50%). Najniższą motywacją była popularność kierunku kształcenia czy kadra nauczająca. Ostatnia grupa badanych, czyli uczniowie kształcący się w szkołach branżowych i technikach po szkoleniach, kierowali się w wyborze szkoły oprócz oczywiście sugestii rodziców czy własnych zainteresowań bliską lokalizacją szkoły (56%), jakością nauczania (62%) i możliwością odbycia praktyk zawodowych (65%). Najbardziej wybieranym motywem był prestiż wybieranej szkoły. Ponadto, grupy uczniów ze szkół branżowych w porównaniu do grup ogólnokształcących częściej kierowali się przy wyborze szkoły opinią kolegów, ciekawą ofertą edukacyjną, możliwością uzyskania wsparcia psycho-pedagogicznego, kadrami nauczającą, prestiżem szkoły oraz łatwością uzyskania świadectwa. W kolejnym pytaniu, badana młodzież miała ocenić, jak bardzo jest zadowolona z wyboru szkoły. Uzyskane rezultaty zaprezentowano na wykresie 29. Okazało się, że istnieją różnice między grupami badanych uczniów. Najwyższy poziom zadowolenia prezentowali uczniowie z największym doświadczeniem zawodowym, czyli uczęszczający do szkół zawodowych i branżowych oraz uczestniczący w szkoleniach. Ich poziom zadowolenia kształtował się na skali w okolicach 4 pkt. Najmniejszy poziom zadowolenia wskazywała grupa bez doświadczenia bez szkoleń (średnia 3,3 pkt).

Wykres 29. Różnice międzygrupowe w poziomie zadowolenia z wyboru szkoły.

Badani uczniowie zostali poproszeni o uzasadnienie swoich ocen. Wśród uzasadnień tego, jak bardzo uczniowie są zadowoleni z wyboru szkoły znalazły się np. u uczniów bez żadnego doświadczenia zawodowego: *lubię swoich nauczycieli, bo są fajne lekcje, to super szkoła, ta szkoła mi odpowiada, to dobra szkoła*; uczniowie szkół ogólnych po szkoleniach tak określali swój wybór: *podoba mi się podejście nauczycieli do uczniów, jestem zadowolona z wyboru szkoły, ponieważ poznałam tak interesując e osoby, rozszerzam ulubione przedmioty, bo tam jest fajnie, bo jest komfort nauki, wszystkie aspekty szkoły są pozytywne, bo to szkoła w weekendy, bo jest niski poziom edukacji*.

Z kolei uczniowie szkół średnich zawodowych i branżowych bez szkoleń tak uzasadniali swój wybór szkoły: *ponieważ wybrałam bardzo ciekawy i nie trudny zawód , cieszę że się dostałam bo mam tu przyjaciół, fajna atmosfera, fajnie kształci, kształcenie zgodne z zainteresowaniami, ciekawy kierunek kształcenia, dobre towarzystwo, uczę się nowych rzeczy, rozwijam zainteresowania, ponieważ wybrałam bardzo ciekawy i nie trudny zawód, niski poziom nauczania, podoba mi się ten zawód, kierunek mi odpowiada, lubię wykonywać dany zawód, jest dobry profil, mogę się wykształcić w zawodzie, który mnie interesuje, kierunek jest ciekawy, odpowiada moim zainteresowaniom, dobrzy nauczyciele, którzy potrafią przekazać wiedzę, ponieważ jest wielu nauczycieli którzy potrafią czegoś nauczyć, wybrałam technikum sugerując się wyobrażeniem siebie za 10 lat, ponieważ wiedziałem co chcę umieć w przyszłości, chęć zdobycia zawodu, ponieważ jest super kadra nauczycielska i bardzo dobrze tłumaczą, wszystko da się zrozumieć, ponieważ spełniam się w swoim ulubionym zawodzie, dobry poziom nauczania, super nauczyciele, zgrana klasa, dobra szkoła, kierunek zgodny z moimi zainteresowaniami, moje zainteresowania, lubię to co robię, szkoła bardzo mi się podoba, nauczyciele są bardzo fajni, dobrze uczą w zawodzie, bardzo podobały mi się również zagraniczne praktyki organizowane przez szkołę, nauczyciele świetnie uczą, w szkole bardzo dobrze przyuczają do zawodu, mam zapewnione nauczanie i kursy, które mnie interesują, nauczyciele się starają żeby osiągnąć swój cel, jestem zadowolony bo czuje się w tym dobrze i mogę coś osiągnąć, jest miła atmosfera, nauczyciele wiedzą jak rozmawiać z uczniami, fajna szkoła, pomocni nauczyciele, mam dużo przyjaciół, szkoła ma dużo możliwości np. praktyki za granicą.*

Ostatnia grupa uczniów, uczęszczających do szkół średnich zawodowych i jednocześnie uczestniczących w szkoleniach tak motywowali swój wybór szkoły średniej: *ponieważ jest miła atmosfera, podoba mi się ten zawód, ciekawa szkoła i ciekawe praktyki, czuję się dobrze i wiem, że mogę na każdego liczyć, sympatyczne osoby, szkoła nie jest podzielona na grupki, jest bardzo ciekawy kierunek, ponieważ podoba mi się ta szkoła i zawód, dobry zawód, łatwy poziom, fajna szkoła, jestem zadowolona z wybrania szkoły, ponieważ kadra nauczycielska jest bardzo dobra jest miła atmosfera w szkole i mogę wykształcić się zawodowo, jestem zadowolona z wyboru szkoły oraz nauczania zawodu. odpowiada mi lokalizacja oraz sposób przygotowywania do pracy, chodzenie na praktyki i poznawanie nowych przydatnych rzeczy.*

Badanych respondentów zapytano również o to, jaką mają motywację do nabycia dodatkowych przydatnych umiejętności, takich jak zawodowe, językowe czy komputerowe. Badani mogli dokonywać wielu wyborów. Porównania między uczniami z poszczególnych grup wykazały znaczące różnice statystyczne, co zostało zobrazowane w tabeli 7 poniżej. Kompetencje zawodowe chcą poszerzać badani, którzy brali już udział w szkoleniach zawodowych. Te dwie grupy wykazały największą chęć nauki nowych umiejętności zawodowych. Umiejętności komputerowych chciałoby nabyć 15-18% uczniów szkół zawodowych i 10-11% uczniów kształcenia ogólnego. Lepsze umiejętności posługiwania się

językami obcymi chcieliby opanować uczniowie szkół zawodowych bez szkoleń (39%) oraz szkół niezawodowych po szkoleniach (34%). Najmniejszą motywacją do nauki języków obcych mają uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego. Ta grupa wskazała natomiast bardzo licznie (38%), że chciałyby nauczyć się innych umiejętności niewymienionych w ankiecie (por. tabela 7).

Tabela 7. Wybór umiejętności, jakich chcieliby nauczyć się badani nieletni.

Umiejętności	bez zawodowego/ bez szkoleń szkoleniu, n = 136	bez zawodowego/ po szkoleniach, n = 38	zawodowe /bez szkoleń, n = 150	zawodowe/ po szkoleniach, n = 51
zawodowe	38 (29%)	16 (42%)	56 (37%)	23 (45%)
komputerowe	14 (10%)	4 (11%)	23 (15%)	9 (18%)
językowe	29 (21%)	13 (34%)	59 (39%)	15 (29%)
żadne	3 (2%)	4 (11%)	0 (0%)	0 (0%)
inne	52 (38%)	1 (2.6%)	12 (8.0%)	4 (7.8%)
Pearson's Chi-squared test <0.001				

2. Predyspozycje zawodowe nieletnich

Badanych respondentów pytano o formy kształcenia zawodowego, z jakich korzystali do tej pory. Pytanie to zadano trzem grupom badanych, czyli tym, którzy mieli jakiegokolwiek doświadczenie zawodowe w postaci szkoły lub szkoleń. Okazało się, że wystąpiły istotne różnice pomiędzy grupą niezawodową korzystającą z dodatkowych form doksztalcania a uczniami szkół zawodowych. Jak wskazują dane w tabeli 8, uczniowie uczęszczający do szkół zawodowych oraz branżowych najczęściej wskazywali jako formę kształcenia naukę zawodu w szkole oraz w miejscu pracy/czy odbywania praktyki. Oni także zdecydowanie częściej korzystali z kursów zawodowych, choć liczba ta wydaje się dość niska (ok. 15% wszystkich wyborów, czyli ok. 1/3 badanych). Co ciekawe, uczniowie uczęszczający do szkół ogólnokształcących, nie zawodowych zdecydowanie częściej deklarowali udział w szkoleniach (64% wyborów, 100% badanych) oraz stażach (17% wyborów, przez ok. 1/4 badanych). Różnice w wyborach nieletnich były istotne statystycznie.

Tabela 8. Wybór odpowiedzi respondentów dotyczących form kształcenia zawodowego, z których korzystali.

Formy kształcenia zawodowego	bez zawodowego/ po szkoleniu, n= 47 (N =30)	zawodowe/ bez szkoleń, n = 266 (N =116)	zawodowe/ po szkoleniu, n = 67 (N =34)
nauka zawodu w szkole branżowej lub technikum,	0 (0%)	93 (35%)	25 (37%)
nauka zawodu w zakładzie pracy,	0 (0%)	38 (14%)	9 (13%)
korzystanie z kursów doksztalcania zawodowego,	1 (2.1%)	37 (14%)	11 (16%)
udział w warsztatach,	2 (4.3%)	33 (12%)	7 (10%)
udział w szkoleniach,	30 (64%)	27 (10%)	8 (12%)
udział w kursach umiejętności zawodowych,	5 (11%)	15 (5.6%)	5 (7.5%)
udział w stażach	8 (17%)	23 (8.6%)	3 (4.5%)
X-squared = 104.16, df = 12, p-value < 2.2e-16			

Kolejne dwa pytania o charakterze jakościowym dotyczyły wymarzonego zawodu jaki chcieliby zdobyć badani uczniowie oraz zawodu zgodnego z ich realnymi umiejętnościami. Młodzież została poproszona o napisanie w ankiecie, jaki jest wymarzony, idealny zawód oraz jaki jest ich zdaniem zawód realny do zdobycia.

Osoby z zawodowym wykształceniem po szkoleniach (grupa 4) za wymarzony zawód uważały najczęściej ten zgodny z kształceniem w szkole np. *cukiernik, elektryk, budowlaniec, malarz, tynkarz, mechanik samochodowy, fryzjerka, wizażystka, elektronik informatyk, praca w gastronomii*, choć były wymieniane również zawody do których konieczne jest ukończenie studiów wyższych lub specjalistycznych szkoleń, np. *model, wokalista, muzyk, aktor, informatyk, treserka psów, fotograf*.

Gdy zapytano ich o realne możliwości i umiejętności do wykonywania określonych zawodów, to okazało się że w tej grupie wypowiedzi niewiele się różniły, co oznacza że ta grupa badanych uczniów bardzo racjonalnie oceniła swoje możliwości i wybór zawodu. Z tych zawodów, które nie pojawiły się w odpowiedziach na poprzednie pytanie znalazły się dodatkowo np. *trener personalny, zbieracz owoców sezonowych, kierowca pojazdów, makijażystka, czy farmer*.

Z kolei uczniowie szkół zawodowych którzy nie uczestniczyli w szkoleniach (grupa 3), pokazali wielkie aspiracje do pracy w różnych zawodach. Oprócz zawodów po szkole średniej jak: *kucharz, fryzjerka, kelner, cukiernik, kosmetyczka, mechanik, lakiernik, wizażystka, praca w hotelu, w gastronomii, w budownictwie*, młodzi ludzie wymieniali również takie jak: *lekarz stomatolog, psycholog, praca w wojsku, komandos, fotograf, instruktor nauki jazdy, konstruktor samochodowy, technolog robót wykończeniowych, informatyk, programista, grafik komputerowy, przedszkolanka, elektronik, lekarz, księgowy, raper, muzyk, ratownik medyczny, logistyk, przedsiębiorca, właściciel własnej firmy, tancerz, projektant wnętrz, laborantka, dietetyk, architekt, bankowiec*.

Patrząc jednak na swoje własne możliwości i umiejętności, większość badanych uczniów z tej grupy ograniczała się do wypisania zawodów w jakich się kształcili. Wyjątkiem były takie zawody jak: *operator CNC, IT, kierowca Bolta, sprzątaczką, niania, opiekunka, montażysta okien, kasjerka, brukarz, pracownik fizyczny, sprzedawca na stacji benzynowej, roznoszenie ulotek, ochroniarz, hostessa, pomoc w kuchni, pracownik logistyki, dostawca, kurier*.

Uczniowie szkół niezawodowych po szkoleniach (grupa 2) gdyby mieli takie możliwości chcieliby pracować jako: *raper, piłkarz, wojskowy, aptekarz, ogrodnik, terapeuta, kurator sądowy, tancerka, grafik, policjant, ratownik medyczny, w służbie więziennej, fryzjer, kucharz, w wykończeniach, lekarz, kucharz, cukiernik, praca w sklepie*.

Realnie patrząc na swoje możliwości wybierali takie zawody jak: *korepetytor z chemii, wojskowy, ślusarz, komputerowiec, raper, muzyk, informatyk, fryzjer, policjant, ratownik*, czyli bardzo podobnie do odpowiedzi na poprzednie pytanie.

Grupa pierwsza, czyli uczniowie szkół ogólnokształcących bez szkoleń wypisali takie zawody wymarzone, idealne jak: *psychoterapeuta, lakiernik samochodowy, przedsiębiorca, kucharz, prawnik, piłkarz, reklamowiec, kelnerka, mechanik, kosmetyk, informatyk, blacharz, lakiernik, mechanik lub elektromechanik, adwokat, policjant, polityk, opiekunka do dzieci, serwisant komputerowy, księgowy, wizażystka, kasjer, kosmetyczka, e-sportowiec, marynarz, programista, trener personalny, praca w agroturystyce, praca w wojsku*. Gdy poproszono tę grupę młodzieży o napisanie swojego zawodu najbardziej prawdopodobnego patrząc na możliwości i umiejętności, to w grupie tej znalazło się więcej zawodów uzyskiwanych po szkole średniej takich jak *kucharz, fryzjerka, stylistka paznokci, cukiernik, opiekunka do dzieci, glazurnik, sprzedawca, pomocnik, piłkarz*, a zdecydowanie rzadziej

wymieniane były te, które wymagają kształcenia na studiach wyższych: informatyk, programista, grafik komputerowy, adwokat, księgowy.

W przeprowadzonym badaniu znalazło się również pytanie, jaki rodzaj zatrudnienia najbardziej odpowiadałby nieletnim respondentom. Badani mogli wybierać spośród trzech propozycji: czy chcieliby pracować na własny rachunek i pracować dla siebie, czy preferują pracę w firmie dla pracodawcy, czy w ogóle nie zamierzają pracować. Jak wskazują dane w tabeli, pomiędzy odpowiedziami badanych wystąpiły istotne różnice. Własną działalność gospodarczą wybrało najwięcej osób z grupy zawodowej bez szkoleń (62% wskazań) oraz zawodowej po szkoleniach (połowa wskazań). U innego pracodawcy najchętniej pracowałoby uczniowie bez wykształcenia zawodowego ale doszkalający się poprzez szkolenia (ponad połowa badanych). Najmniej optymistycznej odpowiedzi udzieliła grupa uczniów bez żadnego doświadczenia zawodowego. Połowa wskazań z tej grupy to udzielona odpowiedź, że nie zamierzają wcale pracować. W porównaniu do pozostałych trzech grup, gdzie takiej odpowiedzi udzieliło od 3 % do 7 % badanych są to istotne różnice statystycznie. Wyniki zostały zaprezentowane w tabeli 9.

Tabela 9. Wybór przez respondentów preferencji formy zatrudnienia.

Rodzaj zatrudnienia	Bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniach N = 30	zawodowe/ bez szkoleń N = 116	zawodowe / po szkoleniach N = 34
Własna działalność gospodarcza	58 (34%)	13 (41%)	75 (62%)	18 (50%)
Zatrudnienie u pracodawcy	25 (14,5%)	18 (56%)	37 (31%)	17 (47%)
Nie zamierza pracować	88 (51,5%)	1 (3%)	8 (7%)	1 (3%)
Pearson's Chi-squared test <0,001				

3. Poziom praktycznych umiejętności, które można wykorzystać w pracy zawodowej

Na pytanie w jakim stopniu badani czują się przygotowani do pracy, większość z badanych respondentów udzieliła odpowiedzi, iż czuje się częściowo przygotowana. Średnia w skali od 1 do 5 wynosiła 3,4-3,5 pkt. Nie wystąpiła różnica istotna statystycznie pomiędzy badanymi grupami.

Tabela 10. Wybór odpowiedzi na pytanie o gotowość do podjęcia pracy zawodowej przez nieletnich.

ODPOWIEDZI	bez zawodowego/bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/po szkoleniu, N = 30	zawodowe/bez szkoleń, N = 116	zawodowe/po szkoleniu, N = 34
1. wcale	3 (2,5%)	1 (3.3%)	2 (1.7%)	(5.9%)
2. w niewielkim stopniu	22 (18,3%)	3 (10%)	8 (6.9%)	3 (8.8%)
3. częściowo	38 (31,7%)	13 (43%)	54 (47%)	10 (29%)
4. w dużym stopniu	43 (35,8%)	6 (20%)	34 (29%)	16 (47%)
5. w pełni	14 (11,7%)	7 (23%)	18 (16%)	3 (8.8%)

Jak pokazują wyniki zamieszczone w tabeli 10, najczęściej nieprzygotowanych do pracy znajduje się wśród nieletnich bez zawodu i bez szkoleń (ponad 1/5). Najbardziej przygotowani czują się uczniowie szkół zawodowych i branżowych którzy dodatkowo uczestniczyli w szkoleniach zawodowych, ponad 55% czyli ponad połowa jest gotowa do podjęcia pracy w dużym stopniu i w pełni. Co ciekawe, w pozostałych grupach taką deklarację złożyło ok. 45%, nawet w grupie uczniów bez wykształcenia i bez szkoleń.

W kolejnym pytaniu, nieletni uczniowie mieli zaznaczyć na skali Likerta, w jakim stopniu czują się przygotowani do pracy. Średnia odpowiedzi to 3,3 pkt dla grupy bez żadnego doświadczenia zawodowego i 3,4 pkt dla pozostałych trzech grup badanych. Jak wskazują wyniki w tabeli 11, badani nie różnili się znacząco w wyborze odpowiedzi. Najwięcej badanych zaznaczało odpowiedź 3, co oznacza, że czują się przygotowani średnio. Około 40% nieletnich respondentów, bez względu na ich wcześniejsze i obecne doświadczenia związane z kształceniem i szkoleniem zawodowym, zaznaczyło odpowiedź pozytywną, co oznacza, że ich zdaniem albo w dużym stopniu albo w pełni są gotowi do podjęcia pracy zawodowej (wybór tej odpowiedzi rośnie wraz z doświadczeniem zawodowym respondentów, choć różnice te nie są istotne statystycznie).

Tabela 11. Wybór odpowiedzi na pytanie o stopień przygotowania nieletnich do pracy zawodowej.

Przygotowanie do pracy zawodowej	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniu, N = 30	zawodowe/ bez szkoleń, N = 116	zawodowe/ po szkoleniu, N = 34
wcale	7 (6%)	1 (4%)	4 (3%)	3 (9%)
w niewielkim stopniu	8 (7%)	4 (13%)	7 (6%)	3 (9%)
częściowo	56 (47%)	12 (40%)	54 (47%)	11 (33%)
w dużym stopniu	29 (25%)	7 (23%)	35 (30%)	9 (27%)
w pełni	18 (15%)	6 (20%)	16 (14%)	7 (22%)

Kolejny problem dotyczył tego, w jakim stopniu, zdaniem badanych uczniów, poszczególne formy kształcenia przygotowują do pracy zawodowej. Analiza ilościowa uzyskanych wyników pokazała istnienie różnic międzygrupowych w zależności od doświadczenia zawodowego oraz szkoły, do której uczęszczali badani.

Czy zdaniem nieletnich uczęszczanie do szkoły branżowej przyczynia się do lepszego przygotowania do pracy? W odpowiedzi na to pytanie nie stwierdzono różnic pomiędzy grupami (tabela 12).

Tabela 12. Wybór odpowiedzi nieletnich na pytanie czy szkoła branżowa/ zawodowa przyczynia się do lepszego przygotowania do pracy.

Ukończenie szkoły branżowej	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniach, N = 30	zawodowe/ bez szkoleń, N = 116	zawodowe/ po szkoleniach, N = 34
wcale	4 (3%)	1 (3.3%)	6 (5.3%)	2 (5.9%)
w niewielkim stopniu	12 (10%)	0 (0%)	6 (5.3%)	1 (2.9%)
trochę	39 (32.5%)	11 (37%)	30 (26%)	8 (24%)
w dużym stopniu	32 (27%)	9 (30%)	37 (32%)	16 (47%)
bardzo	33 (27.5%)	9 (30%)	35 (31%)	7 (21%)

Wszyscy badani respondenci uważają, że kształcenie w szkole zawodowej/ branżowej w dużym lub bardzo dużym stopniu przygotowuje do pracy zawodowej. Takich pozytywnych odpowiedzi udzieliło 68% uczniów najbardziej doświadczonych zawodowo, 63% chodzących do szkół zawodowych/branżowych nieuczestniczących w szkoleniach, 60% uczniów po szkoleniach w szkołach ogólnych oraz 54,5% uczniów bez żadnego deklarowanego doświadczenia zawodowego.

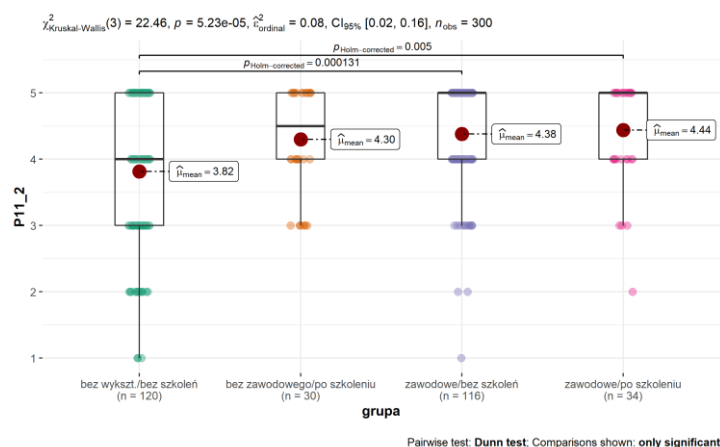
Niejednomyślne zdanie mieli natomiast respondenci, gdy zapytano ich o to, czy w ich opinii praktyki zawodowe lepiej przygotowują do pracy. Jak wskazują dane ujęte w tabeli 13, wystąpiła różnica istotna statystycznie pomiędzy odpowiedziami nieletnich z różnych grup.

Tabela 13. Wybór odpowiedzi nieletnich na pytanie czy praktyki zawodowe przyczyniają się do lepszego przygotowania do pracy.

Praktyki zawodowe	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniach, N = 30	zawodowe/ bez szkoleń, N = 116	zawodowe/ po szkoleniach, N = 34
wcale	3 (2.5%)	0 (0%)	1 (0.9%)	0 (0%)
w niewielkim stopniu	12 (10%)	0 (0%)	2 (1.7%)	1 (2.9%)
trochę	28 (23%)	6 (20%)	10 (8.6%)	3 (8.8%)
w dużym stopniu	38 (32%)	9 (30%)	42 (36%)	10 (29%)
bardzo	39 (32.5%)	15 (50%)	61 (53%)	20 (59%)

Kruskal-Wallis rank sum test $p < 0,001$

Osoby z najmniejszym doświadczeniem zawodowym różniły się od pozostałych grup, gdyż w tej grupie było najwięcej osób twierdzących, że praktyki zawodowe nie przygotowują lub w niewielkim stopniu (12,5%) przygotowują do pracy zawodowej. Jak pokazują dane na wykresie 30, średnia odpowiedzi w tej grupie wynosiła 3,82 pkt. Ich zdaniem, praktyki zawodowe słabiej przygotowują do pracy, zwłaszcza w porównaniu z grupą z największym doświadczeniem zawodowym (średnia 4,44 pkt).

Wykres 30. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie o to w jakim stopniu, zdaniem respondentów, praktyki zawodowe przygotowują do pracy.

Dane ujęte w kolejnej tabeli (14) pokazują, że staż zawodowy według wszystkich respondentów w dużym lub bardzo dużym stopniu pomaga w podjęciu pracy. Badani uczniowie byli raczej zgodni w swych odpowiedziach (62%-88% wskazań).

Tabela 14. Wybór odpowiedzi nieletnich na pytanie czy staż zawodowy przyczynia się do lepszego przygotowania do pracy.

Staż zawodowy	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniach, N = 30	zawodowe/ bez szkoleń, N = 116	zawodowe/ po szkoleniach, N = 34
wcale	1 (1%)	0 (0%)	6 (5%)	0 (0%)
w niewielkim stopniu	2 (2%)	4 (13%)	4 (4%)	3 (9%)
trochę	41 (35%)	6 (20%)	20 (18%)	1 (3%)
w dużym stopniu	28 (24%)	12 (40%)	38 (33%)	17 (50%)
bardzo	45 (38%)	8 (27%)	46 (40%)	13 (38%)

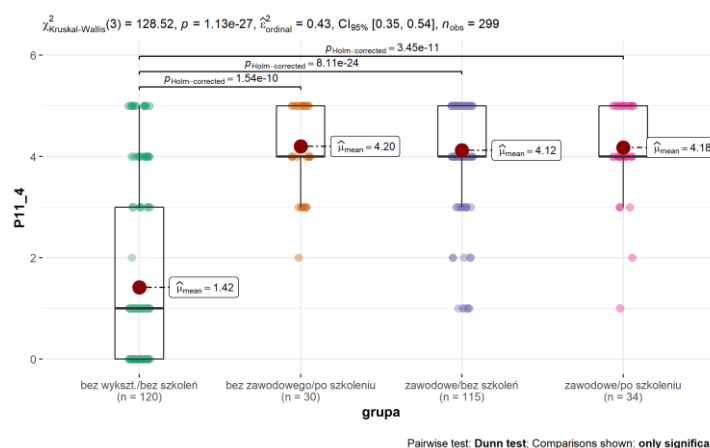
Szkolenia i kursy zawodowe to element niezbędny do pracy. Tak twierdzą uczniowie którzy posiadają jakiegokolwiek doświadczenie zawodowe. Innego zdania są nieletni bez doświadczenia zawodowego. Dane ujęte w tabeli 15 oraz na wykresie 31 potwierdzają istnienie różnic statystycznych między grupami. Zdaniem ponad połowy uczniów bez doświadczenia zawodowego i bez szkoleń, szkolenia i kursy wcale nie przygotowują do pracy.

Tabela 15. Wybór odpowiedzi nieletnich na pytanie czy szkolenia i kursy przyczyniają się do lepszego przygotowania do pracy.

Szkolenia i kursy zawodowe	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniach, N = 30	zawodowe/ bez szkoleń, N = 116	zawodowe/ po szkoleniach, N = 34
wcale	41 (56%)	0 (0%)	6 (5%)	1 (3%)
w niewielkim stopniu	1 (1,5%)	1 (3.3%)	5 (4%)	1 (3%)
trochę	8 (11%)	6 (20%)	10 (9%)	3 (9%)
w dużym stopniu	12 (16,5%)	9 (30%)	42 (37%)	15 (44%)
bardzo	11 (15%)	14 (47%)	52 (45%)	14 (41%)

Kruskal-Wallis rank sum test $p < 0,001$

Jak wskazują dane na wykresie 31, pierwsza grupa znacząco różni się od pozostałych. Średnia odpowiedzi uczniów kształcących się ogólnie nieuczestniczących w szkoleniach wynosiła 1,42 pkt, natomiast w pozostałych grupach 4,2 pkt. Jest to istotna różnica statystyczna.

Wykres 31. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie o to w jakim stopniu, zdaniem respondentów, szkolenia i kursy zawodowe przygotowują do pracy.

W zbiorczej tabeli nr 16, można zauważyć pewne prawidłowości w odpowiedziach na pytanie - które formy, zdaniem badanych nieletnich uczniów bardziej, a które najmniej, przygotowują do pracy zawodowej. Wszyscy badani, którzy mieli własne doświadczenia zawodowe (szkoła lub szkolenia) byli zgodni, iż najlepiej do pracy przygotowują praktyki zawodowe (średnia ok. 4,4 pkt). Osoby uczestniczące w szkoleniach bardzo wysoko oceniły również przydatność szkoleń zawodowych (średnia 4,2 pkt). Także na wysokim poziomie liczbowym 4,0 pkt badani ocenili staż zawodowy jako przydatny do pracy zawodowej. Większość badanych, zarówno uczęszczających do szkół branżowych jak i szkół ogólnych nieco niżej od pozostałych form kształcenia/doskonalenia ocenili konieczność ukończenia szkoły branżowej jako formy kształcenia przygotowującej do pracy zawodowej. Jak już wcześniej zostało wspomniane, nie wszystkie grupy badanych uważają za przydatny w pracy zawodowej udział w szkoleniach i kursach zawodowych. Uczniowie dotychczas nie uczestniczący w żadnych w szkoleniach zawodowych uważali, że właśnie ta forma doskonalenia w najmniejszym stopniu przygotowuje do pracy zawodowej (średnia 1,4 na 5 pkt). Odmienne zdanie mieli pozostali respondenci, zwłaszcza Ci, którzy takie doświadczenia szkoleniowe posiadali (średnia 4,2 pkt).

Tabela 16. Porównanie wyników średnich w zakresie form kształcenia respondentów w zależności od wykształcenia i udziału w szkoleniach.

Formy kształcenia	bez wyksz/ bez szkoleń, N = 120	bez wyksz./ po szkoleniach, N = 30	zawodowe/ bez szkoleń, N = 116	zawodowe/ po szkoleniu, N = 34
Ukończenie szkoły branżowej	3.6	3.8	3.7	3.7
Praktyki zawodowe	3.8	4.3	4.4	4.4
Staż zawodowy	3.9	3.8	4.0	4.2
Szkolenia i kursy zawodowe	1.4	4.2	4.1	4.2

Zapytano również badanych uczniów z różnych grup, o to jakie formy kształcenia i doskonalenia zawodowego w ich opinii mogą przyczynić się do podjęcia dobrej pracy w przyszłości. Jak pokazują zebrane wyniki w tabeli 17, istnieją znaczące różnice pomiędzy odpowiedziami nieletnich z różnych grup. Do podjęcia dobrej pracy potrzebne jest ukończenie szkoły branżowej lub technikum - takiej odpowiedzi udzieliło ponad 3/4 nieletnich, którzy posiadali doświadczenie zawodowe w postaci szkoły, ponad połowa uczniów którzy uczęszczali na szkolenia zawodowe, ale tylko 17,5% osób bez wykształcenia i doświadczenia zawodowego. Jest to różnica istotna statystycznie. Z kolei ta ostatnia grupa (czyli bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń zawodowych) jest bardziej przekonana, że aby mieć przyszłości dobrą pracę, niezbędne jest ukończenie studiów wyższych (co trzeci badany zaznaczył tę opcję), w porównaniu do pozostałych grup (6-13%), co również istotnie te grupy różni. Przydatność praktyk zawodowych dostrzega 2/3 uczniów kształcących się w szkole zawodowej po szkoleniach i bez szkoleń, 46% uczniów z doskonaleniem zawodowym w postaci szkoleń oraz 1/3 nieletnich nieposiadających żadnego zawodowego doświadczenia. Wartość stażu zawodowego doceniła 1/5 uczniów szkół podstawowych i ogólnych po szkoleniach i 1/3 pozostałych badanych nieletnich posiadających większe doświadczenie zawodowe. Na przydatność uczestnictwa w szkoleniach zawodowych w najbliższym czasie, które miałyby pomóc nieletnim w późniejszym zdobyciu lepszej pracy zwróciła 1/4 uczniów z

najbogatszym doświadczeniem zawodowym i 1/3 pozostałych respondentów. Czy nauka języków obcych potrzebna będzie do przyszłej pracy? Tylko 13% wskazań tej kategorii mieli uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego, dwukrotnie więcej (26%) uczniowie szkół zawodowych bez szkoleń. Co interesujące, to fakt, iż naukę języków obcych jako zasób niezbędny do lepszej pracy zaznaczyło 41% uczniów kształcących się w zawodzie bez doświadczeń szkoleniowych. Nieco inna sytuacja miała miejsce w odniesieniu do szkoleń komputerowych. Uczniowie kształcący się w zawodzie po szkoleniach najrzadziej (5,8%) dokonywali wskazań tej formy doskonalenia jako niezbędnej im do podjęcia pracy w porównaniu do uczniów o kształceniu ogólnym (25%). O wyjeździe za granicę jako wkład w nadzieję na lepszą pracę myśli 11 % uczniów bez doświadczeń zawodowych i 1/4 pozostałych badanych nieletnich. Różnice w wyborach odpowiedzi przez badanych respondentów widoczne są w tabeli 17.

Tabela 17. Wybór wskazań badanych uczniów dotyczący aktualnych potrzeb związanych z podjęciem dobrej pracy w przyszłości.

Formy kształcenia/ doskonalenia	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniu, N = 30	zawodowe/ bez szkoleń, N = 116	zawodowe /po szkoleniu, N = 34
Ukończenie szkoły branżowej/technikum	21 (17,5%)	16 (53%)	95 (81%)	26 (76,4%)
Studia wyższe	40 (33,3%)	4 (13%)	20 (17%)	2 (5,8%)
Odbycie praktyk w danym zawodzie	43 (36%)	14 (46%)	73 (63%)	23 (67,6%)
Odbycie stażu w zawodzie	37 (31%)	6 (20%)	46 (39%)	12 (35%)
Udział w szkoleniach zawodowych	42 (35%)	9 (30%)	46 (39%)	9 (26%)
Nauka języków obcych	16 (13%)	8 (26%)	48 (41%)	8 (23,5%)
Szkolenia komputerowe	30 (25%)	4 (13%)	19 (16%)	2 (5,8%)
Wyjazd za granicę	13 (11%)	7 (23%)	31 (26,7%)	9 (26,4%)
Żadne z powyższych	23 (19%)	2 (6%)	0 (0%)	0 (0%)
Inne	1 (0,7%)	0 (0%)	1 (0,8%)	1 (3%)
Pearson's Chi-squared test <0.001				

4. Korzyści z możliwości uczestnictwa w dodatkowych programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego tj. dodatkowe szkolenia zawodowe, dodatkowe praktyki zawodowe

W ankietach znalazło się również pytanie o korzyści, jakie zdaniem badanych uczniów, wynikają z udziału w dodatkowych programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego (takie jak dodatkowe szkolenia zawodowe). Co piąty uczeń, bez względu na własne doświadczenia zawodowe wskazał, że główną zaletą udziału w szkoleniach jest właśnie rozwój zawodowy. Podobna liczba badanych potwierdza, że szkolenia przyczyniają się do ich wzrostu wiedzy oraz umiejętności (ok. 18% badanych). Z tymi stwierdzeniami zgadza się o połowę mniej uczniów, którzy nie uczestniczyli w żadnej formie doszkalania czy

kształcenia zawodowego (ok. 10% wyborów), ale oni z kolei mocniej wierzą, że udział w szkoleniach może zwiększać szansę na zatrudnienie (16% wskazań) w porównaniu do pozostałych badanych (ok. 13%). Osoby po szkoleniach mocniej doceniają możliwość rozwoju osobistego (ok. 16,5%) w porównaniu do osób bez szkoleń (11,5%). Co dziesiąty badany wskazał, że udział w szkoleniach może pomóc w nawiązaniu kontaktów zawodowych i społecznych, zaś ok. 8 % wszystkich wskazań dotyczyło tego, że udział w szkoleniach zawodowych może przyczynić się do wyboru ścieżki zawodowej. Różnicująca grupy okazała się ostatnia możliwość odpowiedzi tj. nie dostrzegam żadnych korzyści. Okazało się, że uczniowie, którzy nigdy nie brali udziału w szkoleniach najbardziej wątpią w ich przydatność. Aż 13% wskazań z tej grupy dotyczyło tej odpowiedzi, w porównaniu z 1% u pozostałych badanych. Jest to istotna różnica statystyczna (por. tabelę 18).

Tabela 18. Wybór wskazań badanej młodzieży w zakresie postrzeganych korzyści wynikających z uczestnictwa w szkoleniach zawodowych.

korzyści	bez zawodowego/ bez szkoleń, n = 264	bez zawodowego/ po szkoleniu, n = 102	zawodowe/bez szkoleń, n = 450	zawodowe/po szkoleniu, n = 119
rozwój zawodowy	51 (19%)	19 (19%)	94 (21%)	22 (18%)
rozwój osobisty	26 (10%)	17 (17%)	59 (13%)	19 (16%)
większa wiedza	23 (9%)	21 (21%)	74 (16%)	24 (20%)
wyższe umiejętności	31 (12%)	18 (18%)	83 (18%)	21 (18%)
większe szanse na zatrudnienie	43 (16%)	12 (12%)	58 (13%)	15 (13%)
nawiązanie kontaktów	24 (9%)	7 (6.9%)	45 (10%)	8 (6.7%)
wybór ścieżki zawodowej	22 (8%)	7 (6.9%)	33 (7.3%)	(7.6%)
inne	9 (3%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
nie dostrzegam żadnych korzyści	35 (13%)	1 (1.0%)	4 (0.9%)	1 (0.8%)
Pearson's Chi-squared test <0.001				

5. Trudności związane z kształceniem i przygotowaniem do pełnienia roli pracownika poprzez udział w szkoleniach

W przeprowadzonych badaniach postawiono respondentom również pytanie, jakie dostrzegają trudności, związane z udziałem w szkoleniach zawodowych, które miałyby przygotować osobę do pełnienia roli kompetentnego pracownika. Badani mogli wybierać kilka odpowiedzi spośród dziewięciu propozycji. Jak można zauważyć w tabeli 19, największą trudnością, według badanych jest inwestowanie swojego wolnego czasu w rozwój zawodowy (ponad 20% wskazań u wszystkich badanych). Wyniki surowe wskazują że takiej odpowiedzi udzieliła połowa badanych bez szkoleń oraz 1/3 po szkoleniach. W grupie nieletnich uczących się w szkołach ogólnych nie posiadających doświadczenia szkoleniowego jako największą trudność oprócz inwestycji własnego czasu wskazywali poziom trudności szkoleń (15%), najmniejszą przeszkodę stanowili niekompetentni szkoleniowcy (4%) oraz brak motywacji (6%). Druga grupa nieletnich, bez zawodu po szkoleniach za przeszkodę uważała szkolenia niezgodne z zainteresowaniami badanych uczniów (19% wskazań) oraz fakt, że często szkolenia mają charakter teoretyczny (16%). Najmniejszą trudnością według tych badanych

jest fakt, iż pracodawca nie zgadza się na wysłanie pracownik (5%). Uczniowie ze szkół zawodowych i branżowych wskazują na trudności związane z finansami i brakiem informacji o szkoleniach (12%). Najmniejszym problemem są szkoleniowcy. Ostatni grupa uczniów, chodząca do szkół zawodowych uczestnicząca w szkoleniach odpowiadała podobnie jak rówieśnicy z innych grup. Oprócz wskazań związanych z inwestycją czasu, brak informacji o szkoleniach (12%) czy niezgodność szkoleń z zainteresowaniami były największą przeszkodą w udziale w szkoleniach zawodowych. Najmniejszym problemem, zdaniem tej grupy badanych był brak motywacji, brak zgody pracodawcy oraz teoretyczne szkolenia (6% wszystkich wyborów). Analiza statyczna nie wykazała istotnych różnic między badanymi grupami uczniów.

Tabela 19. Wybór wskazań nieletnich respondentów w zakresie postrzeganych trudności związanych z udziałem w szkoleniach zawodowych.

Trudności	bez zawodowego/ bez szkoleń, n = 294	bez zawodowego /po szkoleniu, n = 37	zawodowe/ bez szkoleń, n = 209	zawodowe/ po szkoleniu, n = 49
inwestowanie swojego wolnego czasu	67 (23%)	10 (27%)	56 (27%)	10 (20%)
szkolenia niezgodne z zainteresowaniami badanych	25 (8 %)	7 (19%)	14 (7%)	8 (16%)
zbyt trudne/ zbyt łatwe szkolenia	44 (15%)	4 (11%)	19 (9%)	6 (12%)
brak zgody pracodawcy	32 (11%)	2 (5%)	16 (8%)	3 (6%)
niekompetentni szkoleniowcy	11 (4%)	3 (8%)	12 (6%)	3 (6%)
szkolenia są teoretyczne a nie praktyczne	41 (14%)	6 (16%)	24 (11%)	3 (6%)
brak motywacji do udziału w szkoleniach	17 (6%)	1 (3%)	18 (9%)	3 (6%)
brak środków finansowych na szkolenia	36 (12%)	1 (3%)	26 (12%)	7 (14%)
brak ogólnodostępnej informacji o szkoleniach	21 (7%)	3 (8 %)	24 (11%)	6 (12%)

6. Przydatność szkoleń zawodowych w odniesieniu do posiadanych umiejętności, własnych zasobów, planów zawodowych

Aby ocenić przydatność szkoleń zawodowych w odniesieniu do posiadanych umiejętności, zasobów i potrzeb w badaniu pojawiło się pytanie dotyczące tego, czy tematyka szkoleń w jakich uczestniczyli była zgodna z wykształceniem zawodowym respondentów oraz ich zainteresowaniami było skierowane do osób, które uczestniczyły w szkoleniach zawodowych. Analiza statystyczna odpowiedzi pokazała istotne różnice między grupami. O ile podobny procent osób uczestniczący w szkoleniach (ponad połowa badanych) był zgodny, że tematyka szkoleń zazwyczaj była związana z wykształceniem, o tyle nie zawsze była związana z zainteresowaniami badanych uczniów. Uczniowie będący w szkole zawodowej bardziej pozytywnie ocenili zgodność szkoleń w jakich uczestniczyli ze swoimi zainteresowaniami

(59%) w porównaniu do uczniów szkół niezawodowych (17%) (por. tabela 20). Różnica ta jest istotna statystycznie.

Tabela 20. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie: na ile tematyka szkoleń zawodowych w których badani brali udział, była zgodna z wykształceniem i zainteresowaniami.

Tematyka szkoleń zgodna z:	bez zawodowego/po szkoleniach, N = 30	zawodowe/po szkoleniach, N = 34
Z Twoim wykształceniem		
wcale	2 (6.7%)	3 (8.8%)
słabo	1 (3.3%)	3 (8.8%)
średnio	11 (37%)	9 (26%)
raczej zgodna	13 (43%)	11 (32%)
całkowicie zgodna	3 (10%)	8 (24%)
Z twoimi zainteresowaniami		
wcale	0 (0%)	1 (2.9%)
słabo	3 (10%)	3 (8.8%)
średnio	22 (73%)	10 (29%)
raczej zgodna	5 (17%)	12 (35%)
całkowicie zgodna	0 (0%)	8 (24%)

Kruskal-Wallis rank sum test $p < 0.008$

Trzy grupy badanych respondentów zapytano również o to, w jakiego rodzaju szkoleniach i kursach uczestniczyli (nie tylko w zawodowych). Wyniki zaprezentowane w tabeli 21 pokazują istotne różnice między grupami. Wszyscy badani respondenci najczęściej wybierali odpowiedź potwierdzająca ich udział w szkoleniach i warsztatach zawodowych (także organizowanych przez szkołę). U osób o kształceniu ogólnym po szkoleniach ten odsetek wyniósł 37%, u uczniów kształcących się w zawodzie nieuczestniczących w szkoleniach 34%, natomiast wśród uczniów najbardziej doświadczonych zawodowo ten odsetek był zdecydowanie największy (61% wszystkich odpowiedzi). Różnice jakie wystąpiły, to np. w zakresie udziału w szkoleniach językowych. Z takich dodatkowej formy doksztalcania skorzystało najwięcej uczniów szkół ogólnych (23% wyborów). Uczniowie szkół zawodowych częściej niż druga grupa (bez zawodu + szkolenia) uczestniczyli w szkoleniach i warsztatach komputerowych (14-18%) oraz psychologicznych, np. radzenia sobie ze stresem (12%).

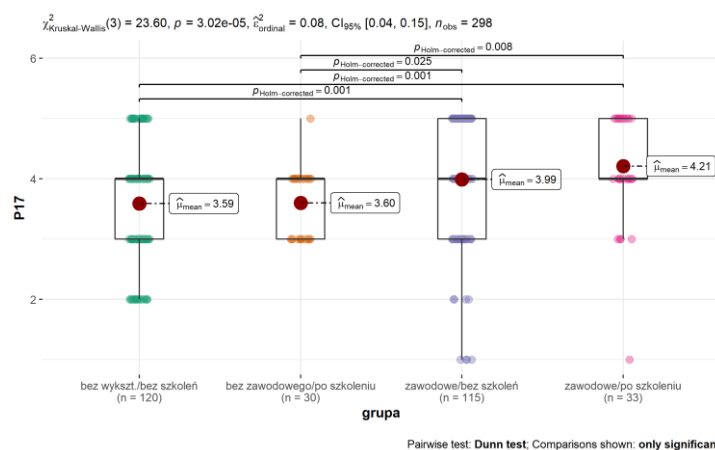
Tabela 21. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie w jakich szkoleniach i warsztatach osoby badane brały udział.

Szkolenia/warsztaty	bez zawodowego/po szkoleniu, n = 43	zawodowe/bez szkoleń, n = 180	zawodowe/po szkoleniu, n = 33
zawodowe	16 (37%)	62 (34%)	20 (61%)
komputerowe	4 (9.3%)	25 (14%)	6 (18%)
Radzenia sobie ze stresem	3 (7.0%)	22 (12%)	4 (12%)
językowe	10 (23%)	13 (7.2%)	0 (0%)
Radzenia sobie z agresją	4 (9.3%)	26 (14%)	2 (6.1%)
Zarządzania czasem	3 (7.0%)	12 (6.7%)	0 (0%)
Innych	3 (7.0%)	1 (0.6%)	1 (3.0%)
żadnych	0 (0%)	19 (11%)	0 (0%)

X-squared = 40.089, df = 14, p-value = 0.0002471

W odpowiedziach na pytanie o ocenę przydatności w pracy zawodowej wiedzy, którą badani uczniowie zdobywają w szkole oraz podczas szkoleń zawodowych wystąpiły istotne różnice międzygrupowe ale zarówno odnośnie wiedzy zdobywanej w szkole jak i podczas szkoleń (por. wykres 32 oraz tabela 22).

Osoby z kształceniem ogólnym uważają, że obecna wiedza jaką zdobywają w szkole jest/będzie mało przydatna w pracy zawodowej (średnia 3,6). Uczniowie kształcący się w określonym zawodzie oceniają znacznie wyżej przydatność wiedzy szkolnej w swojej pracy zawodowej (4,0-4,2). Różnice są istotne statystycznie, co zobrazowane zostało na wykresie nr 32.

Wykres 32. Różnice w odpowiedziach badanych na pytanie o ocenę przydatności w pracy zawodowej wiedzy zdobywanej w szkole.

Osoby biorące udział w szkoleniach zawodowych poproszono o ocenę przydatności tych szkoleń w ich przyszłej pracy zawodowej. Wyniki potwierdziły istotne różnice między badanymi grupami. Zdaniem 82% badanych uczniów, którzy uczęszczają do szkół zawodowych i branżowych przydatność wiedzy zdobytej podczas szkoleń jest duża lub bardzo duża, taką odpowiedź deklarowało 56% młodzieży uczęszczającej do szkół niezawodowych. Wyniki procentowe zostały przedstawione w tabeli 22.

Tabela 22. Różnice w odpowiedziach badanych na pytanie o ocenę przydatności w pracy zawodowej wiedzy zdobywanej podczas szkoleń.

Kursy i szkolenia	bez zawodowego/po szkoleniach, N = 30	zawodowe/po szkoleniach, N = 34
żadna	0 (0%)	1 (3.0%)
niewielka	0 (0%)	0 (0%)
średnia	13 (43%)	4 (12%)
duża	16 (53%)	14 (42%)
bardzo duża	1 (3.3%)	14 (42%)

Kruskal-Wallis rank sum test $p < 0.003$

Na pytanie w jakim stopniu szkoła branżowa i szkolenia zawodowe zwiększyły umiejętności badanych uczniów przydatne w pracy zawodowej odpowiedzi również nie rozłożyły się równomiernie. W tabeli nr 23 zawarto odpowiedzi badanych uczniów. Jak można zauważyć, ponad połowa uczniów uczęszczających do szkół zawodowych i branżowych dobrze i bardzo dobrze ocenia wzrost umiejętności zawodowych dzięki szkole w jakiej się kształcą. Uczniowie

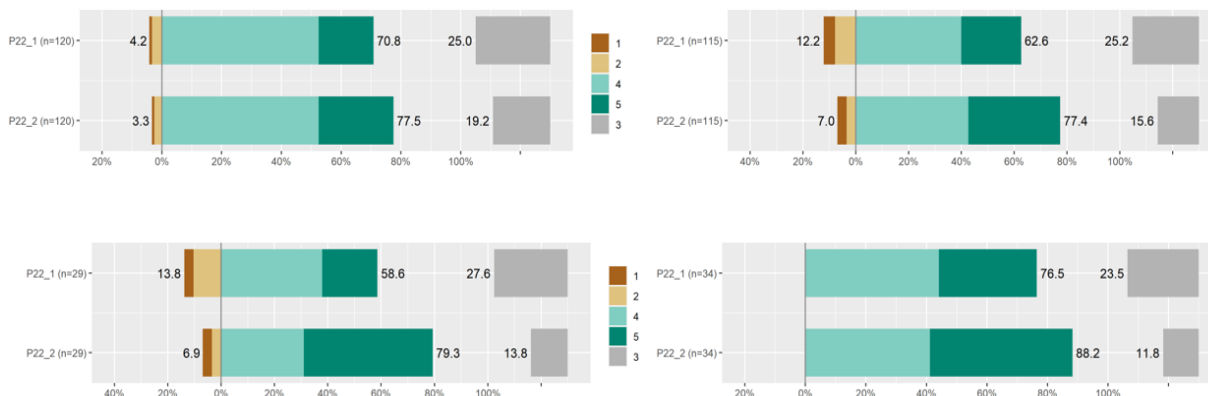
nieuczestniczący w szkoleniach częściej wyrażali się negatywnie w porównaniu do rówieśników z lepszym doświadczeniem zawodowym. 17,2% z nich uważało, że szkoła słabo lub wcale nie wzmacnia ich umiejętności zawodowych. Takie zdanie miało 6% uczniów po szkoleniach. Różnice statystyczne wystąpiły w ocenie szkoleń i ich wpływu na rozwój umiejętności badanej młodzieży. Porównywano odpowiedzi osób o kształceniu ogólnym i zawodowym, którzy uczestniczyli w szkoleniach. Osoby kształcące się w szkołach branżowych w konkretnym zawodzie zdecydowanie częściej (66%) wyrażali swoje zadowolenie jeśli chodzi o przydatność nabytych umiejętności podczas szkoleń w porównaniu do młodzieży, która nie kształci się w konkretnym zawodzie (33%).

Tabela 23. Różnice w odpowiedziach badanych na pytanie o ocenę wzrostu umiejętności przydatnych w pracy zawodowej dzięki szkole i szkoleniom.

Umiejętności	bez zawodowego/ po szkoleniach, N = 30	zawodowe/ bez szkoleń, N = 116	zawodowe/ po szkoleniach, N = 34
szkoła			
wcale		10 (8.7%)	2 (6.1%)
słabo		10 (8.7%)	0 (0%)
przeciętnie		31 (27%)	12 (36%)
dobrze		42 (37%)	13 (39%)
bardzo dobrze		22 (19%)	6 (18%)
Kursy i szkolenia			
wcale	0 (0%)		3 (9.1%)
słabo	2 (6.7%)		0 (0%)
przeciętnie	18 (60%)		8 (24%)
dobrze	7 (23%)		11 (33%)
bardzo dobrze	3 (10%)		11 (33%)
Kruskal-Wallis rank sum test $p < 0,05$			

W jakim stopniu ukończenie szkoły branżowej lub uczestnictwo w szkoleniach zawodowych, zdaniem badanych może przyczynić się do znalezienia lepszej pracy? Jak wskazują dane zebrane na wykresie, badani nieletni respondenci byli zgodni co do odpowiedzi na te pytania. Większość badanych zaznaczyła odpowiedzi pozytywne, co oznaczało, że ich zdaniem zarówno kształcenie w szkole zawodowej jak i udział w szkoleniach zawodowych pozytywnie koreluje ze znalezieniem dobrej pracy. Co interesujące, badani ze wszystkich grup byli bardziej skłonni uznać, że szkolenia zawodowe (od 77,4 % pozytywnych odpowiedzi do 88,2%) bardziej pomagają w znalezieniu dobrej pracy niż kształcenie w szkołach branżowych (od 56,6% do 76,5%).

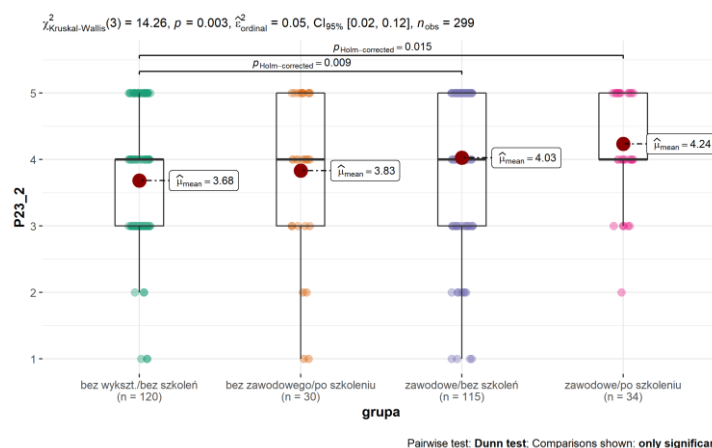
Ważnym celem innego pytania diagnostycznego była analiza czynników, jakie w opinii samych uczniów, wezmą oni pod uwagę szukając pracy. Dla osób bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń największe znaczenie przy podjęciu nowej pracy będą mieć takie czynniki jak warunki pracy (4,3) wynagrodzenie (4,2) oraz praca zgodna z zainteresowaniami (4,0).

Wykres 33. Procentowy rozkład wyników odpowiedzi czy kształcenie zawodowe oraz udział w szkoleniach zawodowych może pomóc w znalezieniu dobrej pracy (p22.1- szkoła, p22.2- szkolenia).

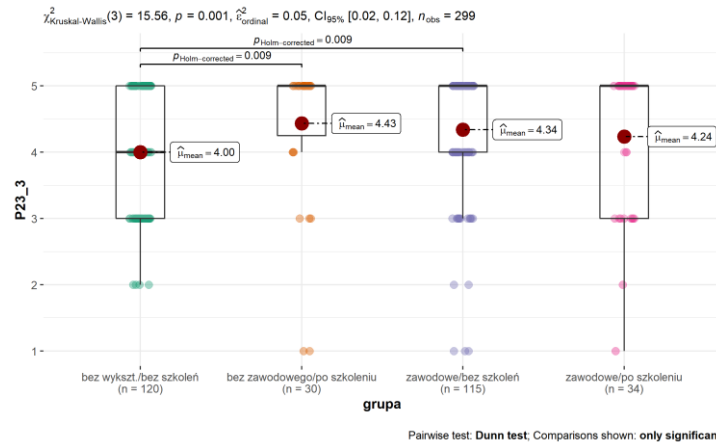
Najmniejsze znaczenie będą mieć znajomości (3,5) oraz opinia pracodawcy. Osoby bez wykształcenia zawodowego ale po szkoleniach najwyżej oceniły poszukiwanie pracy zgodnej z zainteresowaniami (4,4) oraz warunki pracy (4,2), najniżej zaś opinię pracodawcy. Uczniowie szkół zawodowych bez szkoleń najbardziej cenią sobie warunki pracy oraz wynagrodzenie (4,5), najmniejsze znaczenie mają dla nich znajomości (3,7). Młodzież z największym doświadczeniem zawodowym najbardziej docenia warunki pracy (4,4) oraz pracę zgodną z ich wykształceniem (4,2) i zainteresowaniami (4,2). Szczegółowa analiza odpowiedzi poszczególnych grup ujawniła istotne różnice statystyczne, co pokazują poniższe wykresy.

Wszyscy badani respondenci udzielali podobnych odpowiedzi jeśli chodzi o takie czynniki jak wynagrodzenie (średnia 4,0-4,4), czas pracy (3,8-4,0), warunki pracy (4,2-4,4 pkt) czy opinia pracodawcy (3,4-3,9 pkt). Okazało się jednak, że np. taki czynnik jak wykształcenie dla jednych uczniów miał większe znaczenie, dla innych mniejsze. Jak pokazują dane na wykresie 34, nieletni którzy uczęszczali do szkół zawodowych częściej zaznaczali odpowiedź, iż poszukując pracy będzie ona zgodna z ich wykształceniem (4,24), w porównaniu do uczniów szkół niezawodowych (3,68).

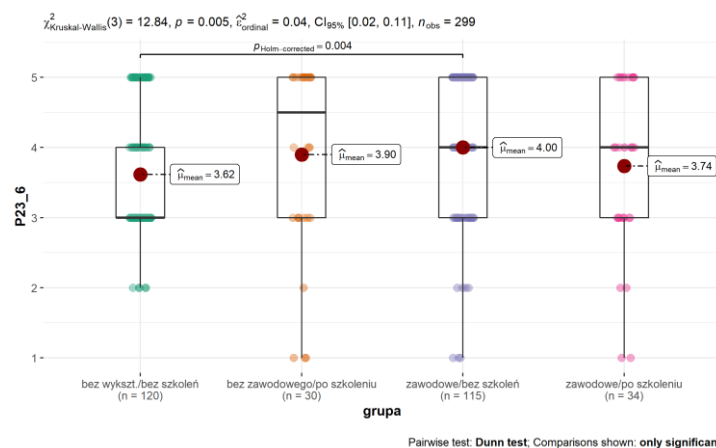
Wykres 34. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia wykształcenia podczas szukania pracy.

Nieco inaczej rozłożyły się odpowiedzi dotyczące znaczenia własnych zainteresowań dla podjęcia pracy. Najwyższe odpowiedzi mieli uczniowie bez zawodu ale po szkoleniach (4,43), natomiast najniższe również osoby bez zawodu ale także bez szkoleń (4,0). Dane zaprezentowano na wykresie 35.

Wykres 35. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia własnych zainteresowań podczas szukania pracy.

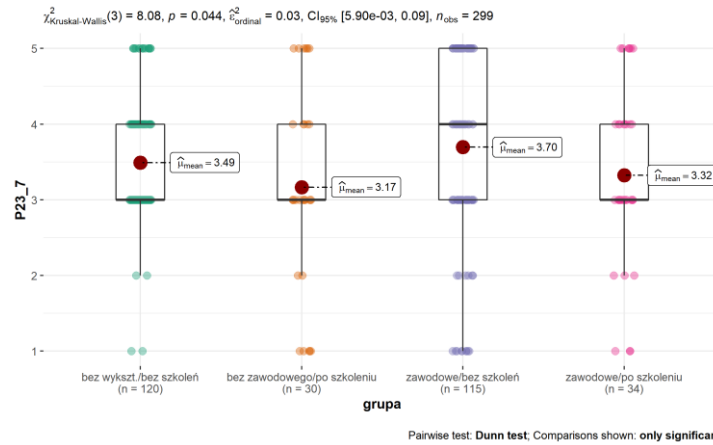
Kolejna analiza wyników ujawniła ciekawą zależność związaną z udziałem w szkoleniach. Jak pokazują dane na wykresie 36, na pytanie jakie znaczenie dla podjęcia pracy będzie mieć możliwość doszkalania/ udziału w szkoleniach najbardziej pozytywnie (4,0) zareagowała grupa uczniów kształcących się w zawodzie ale tych którzy nigdy nie brali udziału w szkoleniach. Dla nich ten czynnik - możliwość doszkalania się podczas pracy - ma największe znaczenie w porównaniu do pozostałych grup, zwłaszcza do grupy bez zawodu bez szkoleń (3,6).

Wykres 36. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia możliwości doskonalenia poprzez szkolenia w pracy.

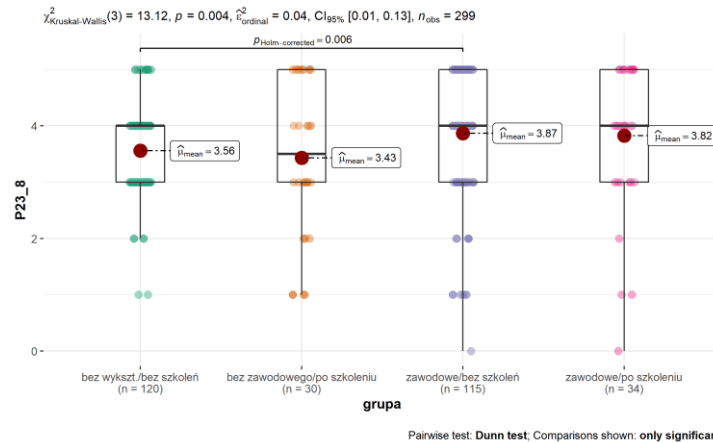
Różnice międzygrupowe istotne statystycznie ujawniły się również, gdy zapytano nieletnich jak duże znaczenie mają znajomości podczas poszukiwania pracy. Dane zobrazowane na wykresie 37 wskazują, że taką możliwość wykorzystania znajomości z pracodawcą najbardziej dostrzegają uczniowie szkół zawodowych nieuczestniczący w szkoleniach (średnia 3,7).

Najbardziej tę odpowiedź brali pod uwagę uczniowie po szkoleniach z wykształceniem ogólnym (3,17).

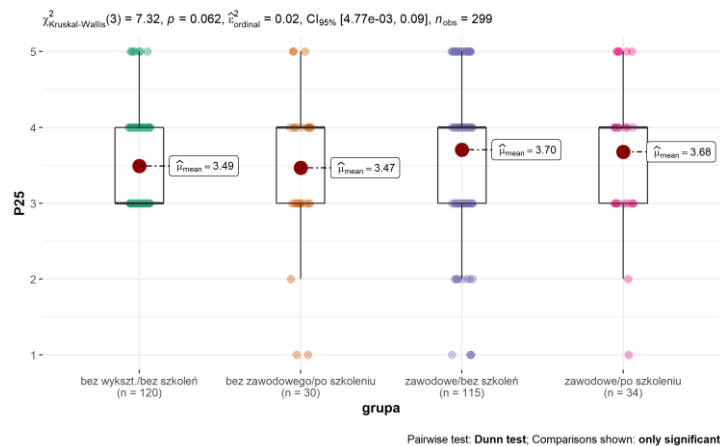
Wykres 37. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia posiadania znajomości podczas szukania pracy.

Ostatnim czynnikiem branym pod uwagę, a ocenianym przez nieletnich była opinia pracodawcy. Badanych uczniów pytano, jak ważna jest dla nich opinia potencjalnego pracodawcy przy poszukiwaniu pracy. Wyniki badań pokazały, że w tej odpowiedzi uczniowie się różnili. Jak widzimy na wykresie 38, opinia o pracodawcy ma największe znaczenie podczas szukania pracy dla uczniów ze szkół zawodowych i branżowych (3,8-3,9). Najmniejsze znaczenie to, jak postrzegany jest potencjalny pracodawca na rynku pracy ma dla osób bez zawodu po szkoleniach (średnia 3,4).

Wykres 38. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia opinii o potencjalnym pracodawcy.

Jak badani respondenci oceniają swoje szanse na zatrudnienie po ukończeniu szkoły oraz szkoleń zawodowych w jakich uczestniczyli? Jak pokazują dane ujęte na wykresie 39, w opinii osób kształcących się zawodowo mają one wyższe szanse na zatrudnienie (3,7) w porównaniu z nieletnimi, którzy uczęszczają do szkół niezawodowych oceniających się niżej (3,5). Różnice między grupami pozostają na poziomie tendencji statystycznej ($p < 0,06$).

Wykres 39. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących szansy na zatrudnienie po ukończeniu szkoły.

Dodatkowo osoby po szkoleniach zostały poproszone o ocenę szans na zatrudnienie po ukończeniu szkoleń zawodowych w jakich uczestniczyli. Jak wskazują wyniki zawarte w tabeli 24, osoby bez wykształcenia oceniały się niżej w porównaniu do uczniów szkół zawodowych. Połowa uczniów bez wykształcenia uważa że ma średnie szanse, taką samą odpowiedź dała prawie 1/3 uczniów kształcących się w konkretnych zawodach. Z kolei uczniowie szkół branżowych uważali częściej, że po szkoleniach w jakich uczestniczyli mają duże i bardzo duże szanse na zatrudnienie (67%) w porównaniu do uczniów szkół ogólnych, gdzie takiej odpowiedzi udzieliło 50%.

Tabela 24. Różnice między grupami uczniów po szkoleniach w ocenie szansy na zatrudnienie.

Szanse na zatrudnienie	bez zawodowego/po szkoleniu, N = 30	zawodowe/po szkoleniu, N = 34
żadne	0 (0%)	1 (2.9%)
niewielkie	0 (0%)	0 (0%)
średnie	15 (50%)	10 (29%)
duże	15 (50%)	14 (41%)
bardzo duże	0 (0%)	9 (26%)

Kruskal-Wallis rank sum test $p < 0,023$

Na pytanie jak bardzo badani respondenci byli zadowoleni z udziału w dotychczasowych szkoleniach zawodowych obie grupy były jednomyślne w swoich odpowiedziach. 60% zarówno uczniów bez wykształcenia zawodowego jak i kształcący się w zawodzie było zdania, że w dużym lub bardzo dużym stopniu szkolenia spełniły ich oczekiwania. Całkowite niezadowolenie z udziału w szkoleniach zgłosiło odpowiednio 7 % i 9% badanych uczniów. Dodatkowo zadane zostało respondentom pytanie jakościowe, w jakich szkoleniach chcieliby badani uczniowie wziąć udział. Grupa uczniów bez wykształcenia bez szkoleń najczęściej wymieniała *szkolenia komputerowe, zawodowe, kursy kosmetyczne, fryzjerskie, mechaniczne*. Grupa uczniów nieletnich bez zawodu po szkoleniach zgłosili chęć udziału w szkoleniach *językowych, komputerowych, zawodowych, zwłaszcza fryzjerskich i kosmetycznych, w warsztatach psychologicznych, prawniczych, szkoleniach związanych ze służbami mundurowymi*. Uczniowie kształcący się w zawodzie chcieliby wziąć udział w szkoleniach takich jak: *zawodowe (kucharz, mechanik, fryzjer, mechanik, wizażysta, cukiernik), językowe, komputerowe, szkolenie wojskowe, psychologiczne, radzenia sobie ze*

stresem, zarządzania czasem, komputerowe, związane z tatuażem, plastyczne, związane z hotelarstwem, gastronomią, szkolenia z programowania. Ostatni grupa, najbardziej doświadczona zawodowo (zawodowe+ szkolenie) chciałyby uczestniczyć w szkoleniach takich jak zawodowe (mechanik, kucharz, np. kuchnia azjatycka, gastronomiczne, fryzjerskie) informatyczne, aktorskie, językowe, czy zdobycie konkretnych uprawnień np. obsługa wózków.

7. Wsparcie otrzymywane i oczekiwane w odniesieniu do procesu kształcenia i przygotowania do zawodu

Aby ocenić zasoby związane z rozwojem zawodowym badanych nieletnich warto wiedzieć jak młodzi ludzie oceniają wsparcie i pomoc jaką otrzymują od innych oraz czy jest ona zgodna z ich oczekiwaniami. W tym celu zostało sformułowane pytanie, w jakim stopniu badani uczniowie mogą liczyć na wsparcie w procesie kształcenia zawodowego ze strony innych osób dorosłych (rodzice, kuratorzy, nauczyciele) czy rówieśników.

Jak wskazuje analiza statystyczna uzyskanych wyników, najniższy poziom otrzymywanego wsparcia ze strony innych osób deklarowali uczniowie bez wykształcenia i szkoleń zawodowych (średnia 2,96 pkt). Pozostałe grupy badanych nie różniły się wsparciem subiektywnie odczuwanym otrzymywanym od innych (3,38 pkt).

Wszyscy badani nieletni ocenili najwyżej wsparcie udzielane przez rodziców (średnia między 3,4 a 4,1pkt) oraz kuratorów sądowych (3,2-4 pkt).

Grupa uczniów bez wykształcenia zawodowego oraz bez szkoleń deklarowała największe wsparcie ze strony rodziców (3,4), nauczycieli i kuratorów (3,2), najmniej wsparcia otrzymywali ze strony pedagoga szkolnego (2,6). Uczniowie z kształceniem ogólnym uczestniczący w szkoleniach najwyżej ocenili pomoc kuratorów (4,0), rodziców (3,8) i wychowawców (3,6). Najmniej pomocni okazali się dla tego grupy uczniów pedagog szkolny (3,0) i doradca zawodowy (3,1). W grupie nieletnich kształcących się w szkołach branżowych i zawodowych bez udziału w szkoleniach podobnie jak rówieśnicy najwyżej ocenili wsparcie rodziny (4,0), kuratorów (3,7) i wychowawcy (3,6) najmniejsze wsparcie otrzymali od pedagoga szkolnego oraz doradcy zawodowego. Uczniowie z największym doświadczeniem zawodowym najwięcej otrzymanego wsparcia deklarowali ze strony rodziców (4,1) kuratorów oraz doradców zawodowych (3,6), najmniej zaś od pedagoga szkolnego (2,8).

W tabeli 25 zawarte zostały poszczególne odpowiedzi uczniów grup ogólnokształcących i zawodowych. W dużym i bardzo dużym stopniu wsparcie z strony nauczycieli przedmiotów ogólnych deklaruje ponad połowa badanych z grup ogólnych i zawodowych bez szkoleń oraz 39% uczniów8. zawodowych ze szkoleniami. Z drugiej strony najmniej wsparcia odczuwa ok 1/4 badanych z grup 1-3 oraz 35% uczniów najbardziej doświadczonych zawodowo. Ponad 70% uczniów szkół zawodowych i branżowych odczuwa duże wsparcie ze strony rodziców, 63% uczniów liceum i szkół podstawowych biorących udział w szkoleniach oraz niestety jedynie 46% nieletnich bez żadnego doświadczenia zawodowego. Patrząc na odczuwany brak wsparcia, widoczne jest że ponad 20% nieletnich bez kształcenia zawodowego deklaruje brak lub bardzo małe wsparcie otrzymywane od rodziców. Około 40% nieletnich ze wszystkich grup docenia wsparcie innych uczniów, choć 1/3 jest zdania, że nie czują takiego wsparcia albo w bardzo niewielkim, stopniu. Ponad połowa badanych nieletnich deklaruje zadowolenie z poziomu wsparcia ze strony kuratorów sądowych, przy czym grupa ogólna ze szkoleniami najbardziej doceniała wsparcie kuratorów (72%), potem nieletni ze szkół zawodowych (60%) i ok. 40% nieletnich bez zawodu bez szkoleń. Od ok. 7% do 15 %

nioletnich z doświadczeniami zawodowymi i 23% bez doświadczeń deklarowało bardzo małe lub brak takiego wsparcia. Również ponad połowa badanych z doświadczeniem zawodowym deklaruje otrzymywane duże wsparcie od wychowawców i 35% nioletnich bez doświadczenia, zaś 1/5 badanych z doświadczeniem i 1/3 bez takiego doświadczenia deklaruje brak wsparcia lub niewielkie ze strony wychowawców. Największe wsparcie ze strony pracodawców deklarują uczniowie z doświadczeniami zawodowymi (ponad 47%) i ok 33% nioletni bez doświadczeń zawodowych. Jedna trzecia badanych wszystkich nioletnich deklarowała otrzymywanie wsparcia ze strony pedagoga lub psychologa szkolnego, ale niestety aż 40% deklarowała brak lub bardzo małe wsparcie pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Jak wskazują dane w tabeli, uczniowie szkół zawodowych odczuwają więcej wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów zawodowych w porównaniu do uczniów szkół ogólnych. Ponad połowa nioletnich z jakimkolwiek doświadczeniem zawodowym deklaruje wysoki poziom wsparcia ze strony doradców zawodowych i 1/4 uczniów bez doświadczenia zawodowego. Najmniej wsparcia otrzymywanego ze strony doradców deklarowali uczniowie kształcenia ogólnego po szkoleniach.

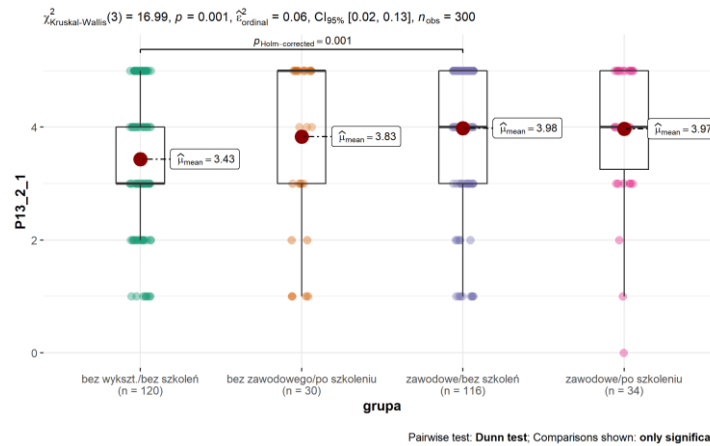
Tabela 25. Poziom nasilenia wsparcia otrzymywanego ze strony innych.

Otrzymywane wsparcie	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/ po szkoleniu, N = 30	Zawodowe /bez szkoleń, N = 116	zawodowe/po szkoleniu, N = 34
Nauczyciele przedmiotów ogólnych				
wcale	21 (17.5%)	5 (17%)	17 (15%)	8 (26%)
w niewielkim stopniu	11 (9.2%)	2 (6.9%)	11 (9.6%)	3 (9.7%)
średnio	31 (25.8%)	7 (24%)	31 (27%)	8 (26%)
w dużym stopniu	31 (25.8%)	10 (34%)	35 (31%)	8 (26%)
w bardzo dużym stopniu	26 (21.7%)	5 (17%)	20 (18%)	4 (13%)
Rodzice				
wcale	8 (6.7%)	4 (13%)	8 (6.9%)	1 (3.0%)
w niewielkim stopniu	17 (14.2%)	2 (6.7%)	5 (4.3%)	1 (3.0%)
średnio	39 (32.5%)	5 (17%)	18 (16%)	6 (18%)
w dużym stopniu	27 (22.5%)	3 (10%)	35 (30%)	11 (33%)
w bardzo dużym stopniu	29 (24.2%)	16 (53%)	50 (43%)	14 (42%)
Inni uczniowie				
wcale	30 (25.0%)	4 (14%)	16 (14%)	6 (18%)
w niewielkim stopniu	13 (10.8%)	2 (6.9%)	18 (16%)	4 (12%)
średnio	25 (20.8%)	10 (34%)	31 (27%)	11 (33%)
w dużym stopniu	34 (28.3%)	6 (21%)	31 (27%)	9 (27%)
w bardzo dużym stopniu	18 (15.0%)	7 (24%)	19 (17%)	3 (9.1%)
Kuratorzy sądowi				
wcale	21 (17.5%)	1 (3.6%)	10 (8.6%)	2 (6.1%)
w niewielkim	10 (8.3%)	1 (3.6%)	8 (6.9%)	2 (6.1%)

stopniu				
średnio	40 (33.3%)	6 (21%)	28 (24%)	9 (27%)
w dużym stopniu	26 (21.7%)	10 (36%)	31 (27%)	14 (42%)
w bardzo dużym stopniu	23 (19.2%)	10 (36%)	39 (34%)	6 (18%)
Wychowawcy				
wcale	34 (28.3%)	3 (10%)	10 (8.7%)	4 (12%)
w niewielkim stopniu	10 (8.3%)	1 (3.4%)	11 (9.6%)	2 (5.9%)
średnio	32 (26.7%)	9 (31%)	30 (26%)	6 (18%)
w dużym stopniu	19 (15.8%)	9 (31%)	33 (29%)	17 (50%)
w bardzo dużym stopniu	25 (20.8%)	7 (24%)	31 (27%)	5 (15%)
Pracodawca				
wcale	31 (25.8%)	8 (29%)	25 (22%)	6 (19%)
w niewielkim stopniu	18 (15.0%)	1 (3.6%)	10 (8.9%)	2 (6.5%)
średnio	30 (25.0%)	6 (21%)	24 (21%)	7 (23%)
w dużym stopniu	28 (23.3%)	3 (11%)	24 (21%)	7 (23%)
w bardzo dużym stopniu	13 (10.8%)	10 (36%)	29 (26%)	9 (29%)
Pedagog /psycholog szkolny				
wcale	39 (32.5%)	10 (36%)	34 (30%)	11 (32%)
w niewielkim stopniu	14 (11.7%)	1 (3.6%)	10 (8.7%)	2 (5.9%)
średnio	32 (26.7%)	5 (18%)	26 (23%)	9 (26%)
w dużym stopniu	25 (20.8%)	2 (7.1%)	26 (23%)	8 (24%)
w bardzo dużym stopniu	10 (8.3%)	10 (36%)	19 (17%)	4 (12%)
Nauczyciele przedmiotów zawodowych				
wcale	37 (30.8%)	8 (29%)	18 (16%)	4 (12%)
w niewielkim stopniu	5 (4.2%)	1 (3.6%)	8 (7.0%)	1 (3.1%)
średnio	43 (35.8%)	4 (14%)	32 (28%)	10 (31%)
w dużym stopniu	19 (15.8%)	6 (21%)	25 (22%)	9 (28%)
w bardzo dużym stopniu	16 (13.3%)	9 (32%)	32 (28%)	8 (25%)
Doradca zawodowy				
wcale	26 (21.8%)	9 (31%)	24 (21%)	3 (9.7%)
w niewielkim stopniu	7 (5.9%)	1 (3.4%)	7 (6.2%)	0 (0%)
średnio	57 (47.9%)	4 (14%)	35 (31%)	10 (32%)
w dużym stopniu	23 (19.3%)	8 (28%)	26 (23%)	10 (32%)
w bardzo dużym stopniu	6 (5.0%)	7 (24%)	20 (18%)	8 (26%)

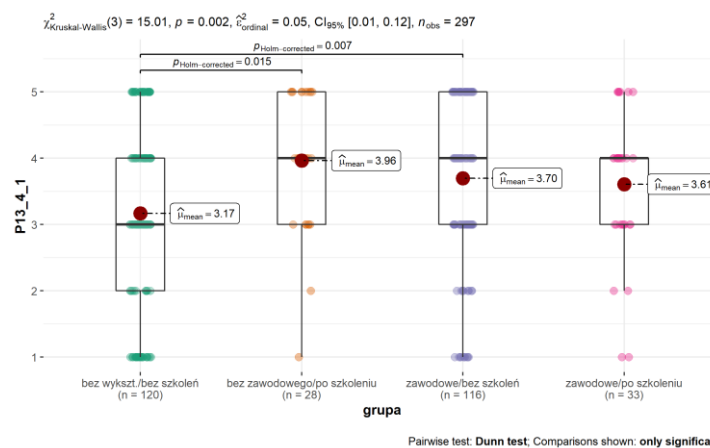
Bardziej szczegółowe różnice międzygrupowe zostały zaprezentowane na wykresach. Wyniki umieszczone w tabeli 25 pokazały, że uczniowie różnili się między sobą w zakresie deklaracji otrzymywanego wsparcia ze strony innych osób.

W zakresie poczucia subiektywnego wsparcia od rodziców istnieje różnica istotna statystycznie pomiędzy badanymi grupami uczniów (wykres 40), najniższe wsparcie odczuwają nieletni bez doświadczenia zawodowego (średnia to 3,4), najwyższy poziom deklarują uczniowie szkół zawodowych i branżowych (4,0). Osoby po szkoleniach, kształcące się w szkołach podstawowych lub ogólnokształcących prezentowali poziom 3,8 pkt.

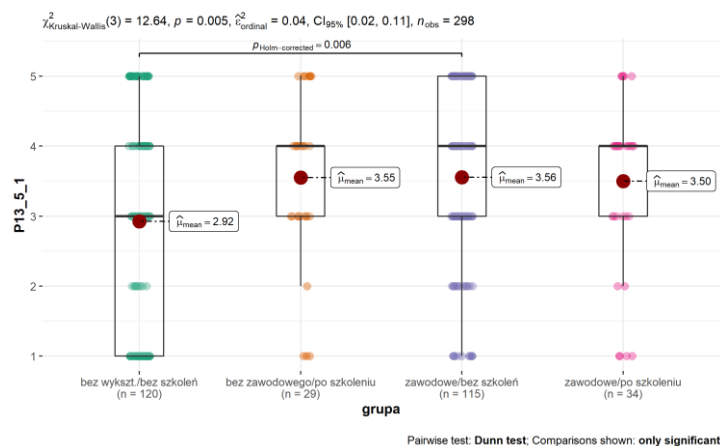
Wykres 40. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od rodziców.

Badani uczniowie różnili się również subiektywnym odczuciem wsparcia ze strony kuratorów sądowych (por. wykres 41). Osoby bez doświadczenia zawodowego odczuwały najniższy poziom wsparcia ze strony kuratorów (3,1). Najwyższe nasilenie wsparcia deklarowała grupa uczniów o kształceniu ogólnym z doświadczeniem szkoleniowym (3,96).

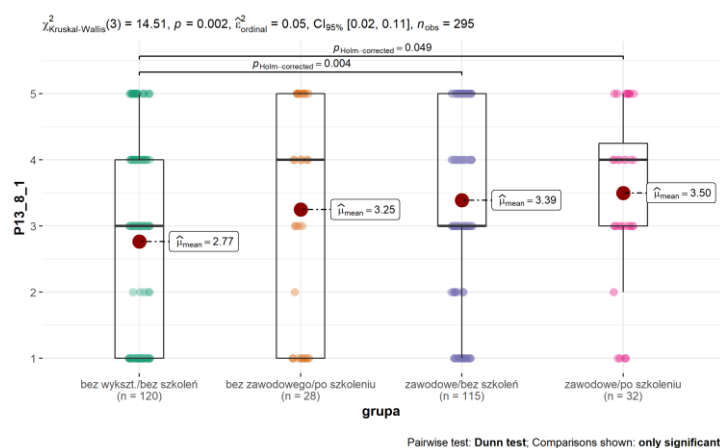
Wykres 41. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od kuratorów sądowych.

Kolejna grupa dorosłych pomocna w procesie kształcenia zawodowego to wychowawcy. Uczniowie ze szkół podstawowych i ogólnych nieuczestniczący w szkoleniach zdecydowanie niżej ocenili poziom wsparcia jaki otrzymują od swoich wychowawców (2,9) w porównaniu do pozostałych trzech grup badanych uczniów posiadających doświadczenia zawodowe (3,5-3,6). Różnica jest istotna statystycznie a wyniki średnich zostały ujęte na wykresie 42.

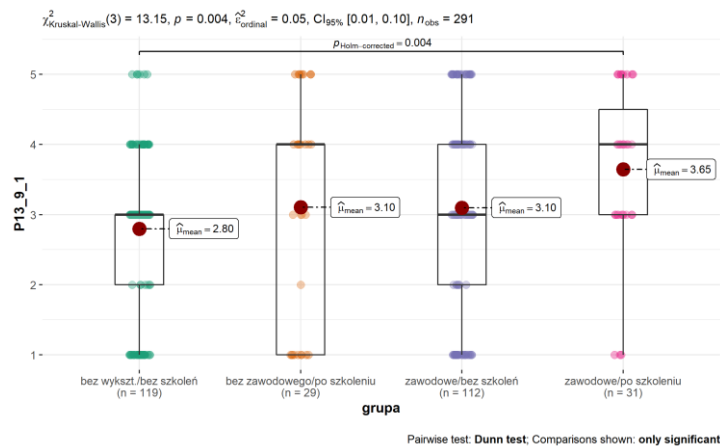
Wykres 42. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od wychowawców.

Badani nieletni uczniowie prezentowali także odmienny poziom subiektywnego otrzymywanego wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów zawodowych. Jak można zauważyć na wykresie 43, ocena poziomu wsparcia otrzymywanego rośnie wraz z doświadczeniem zawodowym badanych. Najniższe poczucie opieki i pomocy ze strony nauczycieli przedmiotów zawodowych zaznaczali uczniowie bez zawodu i bez szkoleń (2,77), co jest oczywiste, gdyż większość z tych uczniów nie ma nauczycieli przedmiotów zawodowych (i oceniali nauczycieli przedmiotów ogólnych). Najwyższy poziom wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów zawodowych wskazali uczniowie szkół zawodowych uczestniczący w szkoleniach (3,5).

Wykres 43. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od nauczycieli przedmiotów zawodowych w szkole.

Ostatnią grupą dorosłych ocenianych przez badanych nieletnich byli doradcy zawodowi zatrudniani w szkołach. Uczniowie bez doświadczenia najniżej (2,80 pkt) ocenili pomoc i wsparcie ze strony doradców, uczniowie z wykształceniem zawodowym bez szkoleń oraz z wykształceniem ogólnym po szkoleniach ocenili poziom pomocy ze strony doradców na 3,1 pkt, najwyższy poziom wsparcia (3,65) deklarowała grupa bardziej doświadczona zawodowo (kształcąca się zawodowo uczestnicząca w szkoleniach). Różnice w odpowiedziach nieletnich z poszczególnych grup badanych są istotne statystycznie (wykres 44).

Wykres 44. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od doradców zawodowych w szkole.

Przedstawione powyżej wyniki badań dotyczyły deklarowanego poziomu wsparcia nieletnich, jaki odczuwali ze strony innych dorosłych i rówieśników. Poniżej zostaną zaprezentowane wyniki deklarowanego poziomu wsparcia oczekiwanego przez nieletnich ze strony najbliższych, nauczycieli, kuratorów czy innych dorosłych.

Badani nieletni bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń najbardziej potrzebują wsparcia rodziców (4,1) nauczycieli (3,9) i wychowawcy (3,6). Najmniej wsparcia oczekują od rówieśników i kuratorów (3,4). Uczniowie bez wykształcenia ze szkoleniami, najwięcej wsparcia oczekują od rodziców (4,1), kuratorów sądowych (3,8) i nauczycieli (3,6), najmniej natomiast mają oczekiwać wobec doradców zawodowych (2,9), oraz innych uczniów (3,2). Grupa nieletnich z wykształceniem zawodowym bez szkoleń, najwięcej wsparcia oczekuje tak jak pozostali badani od rodziców (3,9), najmniej natomiast od doradców zawodowych (2,2), innych uczniów (2,6) i pedagoga szkolnego (2,5). Osoby z największym doświadczeniem zawodowym uzyskiwanym w szkole i podczas szkoleń najwięcej wsparcia i pomocy oczekują od rodziców (choć zdecydowanie mniej niż pozostali badani) (3,3), w podobnym stopniu od kuratorów i pracodawców (3,2), najmniejsze oczekiwania mają wobec pedagoga szkolnego (2,6).

W tabeli 26 można porównać odpowiedzi badanych nieletnich z czterech grup badanych. Ponad 3/4 badanych kształcących się ogólnie bez szkoleń i 1/2 ze szkoleniami oczekuje zdecydowanie większego wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów ogólnych, zaś uczniowie szkół branżowych takiego dużego wsparcia oczekują zdecydowanie rzadziej. Co więcej, 1/3 nieletnich ze szkół zawodowych bez szkoleń nie wykazuje żadnych oczekiwań pomocy ze strony nauczycieli. Jeśli chodzi o oczekiwane wsparcie ze strony rodziców, to dane w tabeli wskazują, że prawie 60% badanych uczniów szkół ogólnych oraz zawodowych bez szkoleń zgłasza oczekiwania wsparcia ze strony rodziców w dużym lub bardzo dużym stopniu, ale takie same oczekiwania ma tylko 27% nieletnich z największym bagażem doświadczeń zawodowych. Nieletni kształcący się ogólnie zgłaszają również większą potrzebę wsparcia, jakiego oczekivaliby ze strony rówieśników (36-58%) w porównaniu do grup zawodowych (10-19%). Również te dwie grupy nieletnich (o kształceniu ogólnym) deklarują wyższą potrzebę wsparcia ze strony kuratorów sądowych (58%) w porównaniu do grup zawodowych (20-29%). Podobna sytuacja ma miejsce w odniesieniu do wychowawców. Prawie połowa badanej młodzieży ze szkół podstawowych i licealnych odczuwa potrzebę wysokiego wsparcia ze strony wychowawców i tylko 11-14% uczniowie ze szkół branżowych

i techników. Największego wsparcia ze strony pracodawcy oczekuje grupa nieletnich o najmniejszym doświadczeniu zawodowym (60% badanych), najmniej grupa zawodowa ze szkoleniami (23%). Dużego wsparcia ze strony pedagoga i psychologa szkolnego oczekuje ponad 40% uczniów szkół ogólnych i tylko 9% szkół uczniów zawodowych ze szkoleniami. Uczniowie szkół ogólnych również deklarowali większe oczekiwania wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów zawodowych (ponad połowa badanych) oraz doradców zawodowych (33-50%) w porównaniu do uczniów szkół zawodowych (duże wsparcie od nauczycieli zawodu - 9% uczniów ze szkoleniami i 30% bez szkoleń, od doradców zawodowych - ok 10% -12%).

Tabela 26. Oczekiwane wsparcie od innych osób dorosłych oraz rówieśników.

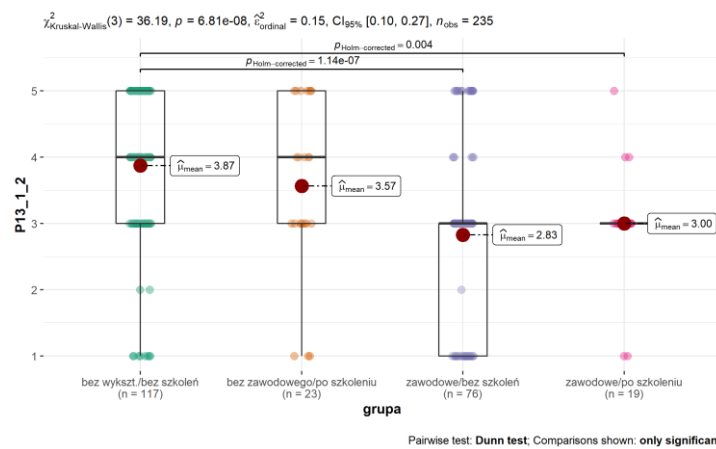
Oczekiwane wsparcie	bez zawodowego/bez szkoleń, N = 120	bez zawodowego/po szkoleniu, N = 30	zawodowe/bez szkoleń, N = 116	zawodowe/po szkoleniu, N = 34
Nauczyciele przedmiotów ogólnych				
wcale	8 (6.8%)	3 (13%)	21 (28%)	2 (11%)
w niewielkim stopniu	2 (1.7%)	0 (0%)	1 (1.3%)	0 (0%)
średnio	27 (23.1%)	8 (35%)	37 (49%)	14 (74%)
w dużym stopniu	40 (34.2%)	5 (22%)	4 (5.3%)	2 (11%)
w bardzo dużym stopniu	40 (34.2%)	7 (30%)	13 (17%)	1 (5.3%)
Rodzice				
wcale	3 (2.6%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (9.1%)
w niewielkim stopniu	0 (0.0%)	0 (0%)	6 (8.0%)	0 (0%)
średnio	28 (24.3%)	9 (38%)	25 (33%)	14 (64%)
w dużym stopniu	31 (27.0%)	4 (17%)	17 (23%)	1 (4.5%)
w bardzo dużym stopniu	53 (46.1%)	11 (46%)	27 (36%)	5 (23%)
Inni uczniowie				
wcale	10 (8.7%)	3 (12%)	17 (22%)	2 (9.5%)
w niewielkim stopniu	11 (9.6%)	4 (16%)	7 (9.2%)	2 (9.5%)
średnio	27 (23.5%)	9 (36%)	44 (58%)	13 (62%)
w dużym stopniu	52 (45.2%)	3 (12%)	2 (2.6%)	4 (19%)
w bardzo dużym stopniu	15 (13.0%)	6 (24%)	6 (7.9%)	0 (0%)
Kuratorzy sądowi				
wcale	9 (7.8%)	2 (8.3%)	10 (13%)	1 (5.0%)
w niewielkim stopniu	10 (8.6%)	1 (4.2%)	9 (12%)	0 (0%)
średnio	30 (25.9%)	7 (29%)	34 (45%)	15 (75%)
w dużym stopniu	56 (48.3%)	5 (21%)	18 (24%)	2 (10%)
w bardzo dużym stopniu	11 (9.5%)	9 (38%)	4 (5.3%)	2 (10%)

Wychowawcy				
wcale	6 (5.2%)	1 (4.2%)	9 (12%)	2 (9.5%)
w niewielkim stopniu	10 (8.7%)	2 (8.3%)	13 (18%)	1 (4.8%)
średnio	33 (28.7%)	10 (42%)	43 (59%)	15 (71%)
w dużym stopniu	43 (37.4%)	5 (21%)	3 (4.1%)	3 (14%)
w bardzo dużym stopniu	23 (20.0%)	6 (25%)	5 (6.8%)	0 (0%)
Pracodawca				
wcale	12 (10.3%)	7 (28%)	15 (20%)	1 (4.5%)
w niewielkim stopniu	2 (1.7%)	1 (4.0%)	1 (1.3%)	0 (0%)
średnio	32 (27.6%)	7 (28%)	37 (49%)	16 (73%)
w dużym stopniu	47 (40.5%)	1 (4.0%)	11 (14%)	3 (14%)
w bardzo dużym stopniu	23 (19.8%)	9 (36%)	12 (16%)	2 (9.1%)
Pedagog /psycholog szkolny				
wcale	15 (13.2%)	5 (21%)	26 (34%)	5 (23%)
w niewielkim stopniu	12 (10.5%)	1 (4.2%)	7 (9.2%)	1 (4.5%)
średnio	34 (29.8%)	8 (33%)	25 (33%)	14 (64%)
w dużym stopniu	43 (37.7%)	1 (4.2%)	16 (21%)	2 (9.1%)
w bardzo dużym stopniu	10 (8.8%)	9 (38%)	2 (2.6%)	0 (0%)
Nauczyciele przedmiotów zawodowych				
wcale	5 (4.4%)	3 (12%)	15 (20%)	2 (9.1%)
w niewielkim stopniu	2 (1.8%)	2 (8.3%)	0 (0%)	0 (0%)
średnio	31 (27.4%)	7 (29%)	37 (50%)	18 (82%)
w dużym stopniu	44 (38.9%)	3 (12%)	17 (23%)	2 (9.1%)
w bardzo dużym stopniu	31 (27.4%)	9 (38%)	5 (6.8%)	0 (0%)
Doradca zawodowy				
wcale	9 (7.8%)	7 (29%)	36 (46%)	4 (17%)
w niewielkim stopniu	7 (6.0%)	4 (17%)	0 (0%)	0 (0%)
średnio	41 (35.3%)	5 (21%)	34 (44%)	16 (70%)
w dużym stopniu	42 (36.2%)	1 (4.2%)	4 (5.1%)	1 (4.3%)
w bardzo dużym stopniu	17 (14.7%)	7 (29%)	4 (5.1%)	2 (8.7%)

Analizy mediany oraz średniej wyników poszczególnych grup badanych nieletnich ujawniły istotne różnice międzygrupowe, co zostało zobrazowane na poniższych wykresach.

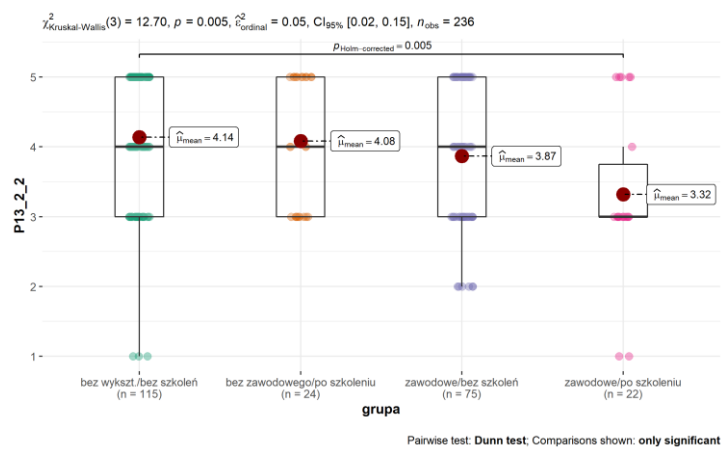
Jak wskazują dane ujęte na wykresie, różnice istotne statystycznie między badanymi grupami pojawiły się w odniesieniu do oczekiwanego wsparcia ze strony nauczycieli. Uczniowie szkół

ogólnokształcących wyrażali zdecydowanie częściej potrzebę wsparcia ze strony nauczycieli niż nieletni kształcący się w szkołach zawodowych.

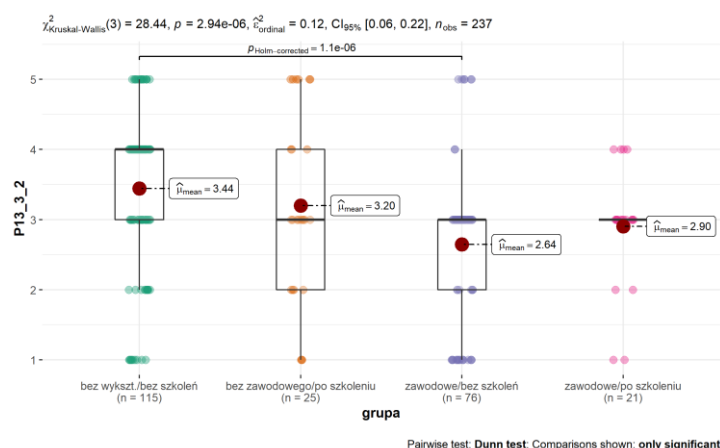
Wykres 45. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów ogólnych.

Również analiza statystyczna ujawniła istotne różnice pomiędzy badanymi grupami w zakresie oczekiwanego wsparcia ze strony rodziców. Mimo, iż większość nieletnich odczuwa wysoki poziom wsparcia jaki otrzymują od rodziców, to jednak tego wsparcia również wciąż potrzebują. Okazało się, że uczniowie z mniejszym doświadczeniem zawodowym (szkoła ogólnokształcąca lub zawodowa bez szkoleń) deklarowali wyższy poziom wsparcia oczekiwanego od rodziców w porównaniu z grupą uczniów o największym doświadczeniu zawodowym (wykres 46).

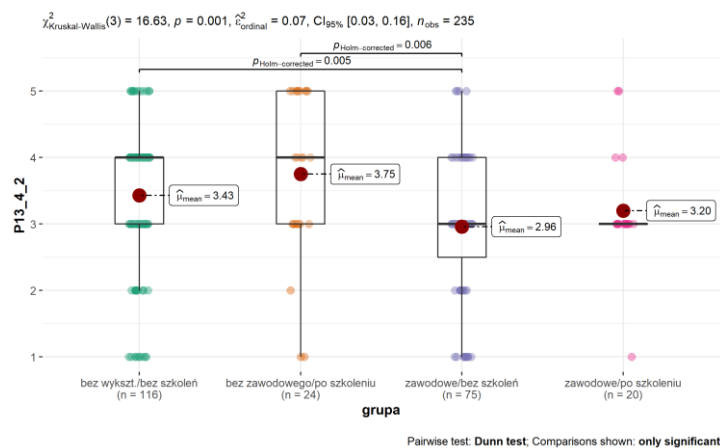
Wykres 46. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony rodziców.

Wyniki badań, co już zostało zaprezentowane w tabeli powyżej, pokazały także, że uczniowie szkół ogólnokształcących częściej oczekują wsparcia ze strony rówieśników w porównaniu do nieletnich ze szkół zawodowych i branżowych. Jak pokazują dane na wykresie 47, średnia oczekiwanego wsparcia ze strony innych uczniów wśród nieletnich bez żadnych doświadczeń zawodowych wyniosła 3,44, natomiast średnia wśród nieletnich szkół zawodowych bez szkoleń wyniosła 2,64. Wystąpiła więc istotna różnica statystyczna pomiędzy grupami.

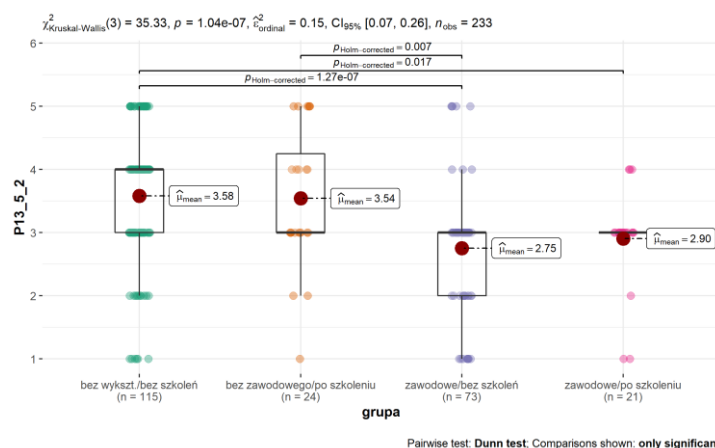
Wykres 47. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony innych uczniów.

W odniesieniu do oczekiwanego wsparcia nieletnich przez kuratorów sądowych, to również wyniki przeprowadzonych analiz wskazały istnienie różnic międzygrupowych. Wykres 48 pokazuje, że uczniowie szkół ogólnych (zwłaszcza ci z doskonaleniem zawodowym) oczekują większego wsparcia ze strony kuratorów w porównaniu do nieletnich kształcących się w określonych zawodach. Różnice między grupami są istotne statystycznie.

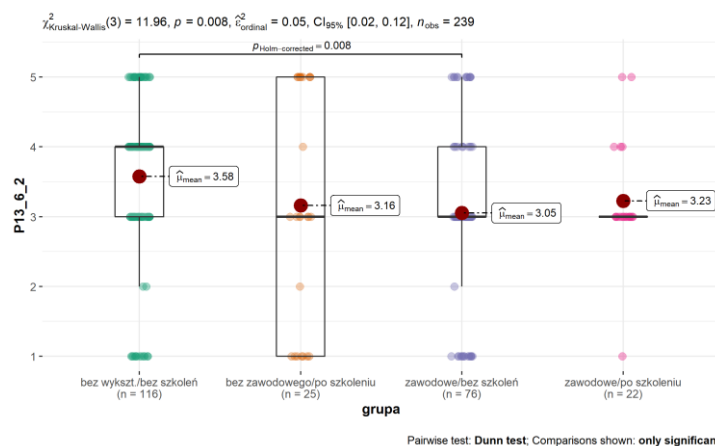
Wykres 48. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony kuratorów sądowych.

Podobne wyniki zaobserwowano w przypadku deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony wychowawców, co jest widoczne na wykresie 49. Nieletni ze szkół podstawowych i liceum, bez względu na doskonalenie zawodowe odczuwali wyższą potrzebę wsparcia ze strony wychowawców w porównaniu do nieletnich ze szkół branżowych i techników. Różnice pomiędzy badanymi były istotne statystycznie.

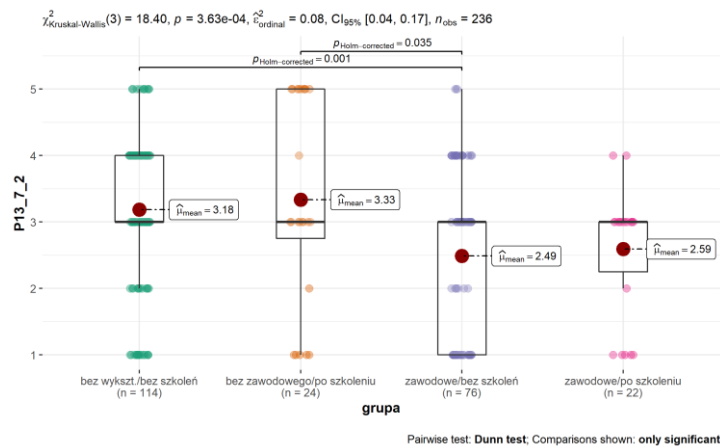
Wykres 49. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony wychowawców w szkole.

Kolejne wyniki pokazały, że młodzież bez jakichkolwiek doświadczeń zawodowych deklaruje wyższe wsparcie jakiego oczekuje od potencjalnych pracodawców niż pozostałe trzy grupy badanych posiadających uprzednie doświadczenia zawodowe. Jak wskazuje wykres 50, różnice pomiędzy grupami są istotne statystycznie. Średnia dla pierwszej grupy wynosi 3,58, a średnia uczniów uczących się z wodu bez szkoleń 3,05.

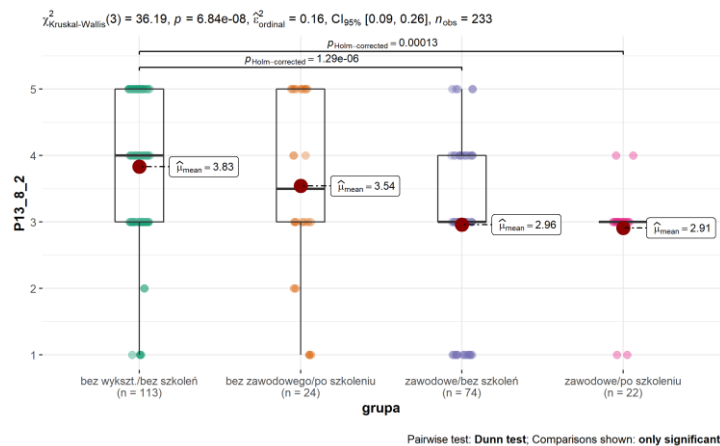
Wykres 50. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony pracodawców.

Wyniki zamieszczone w tabeli 26 oraz na wykresie 51 potwierdzają istnienie różnic między grupami w zakresie oczekiwanego wsparcia ze strony pedagoga/psychologa szkolnego. Nieletni o kształceniu ogólnym częściej deklarują potrzebę wsparcia ze strony psychologa czy pedagoga jakiej oczekivaliby w porównaniu do uczniów szkół branżowych i technicznych.

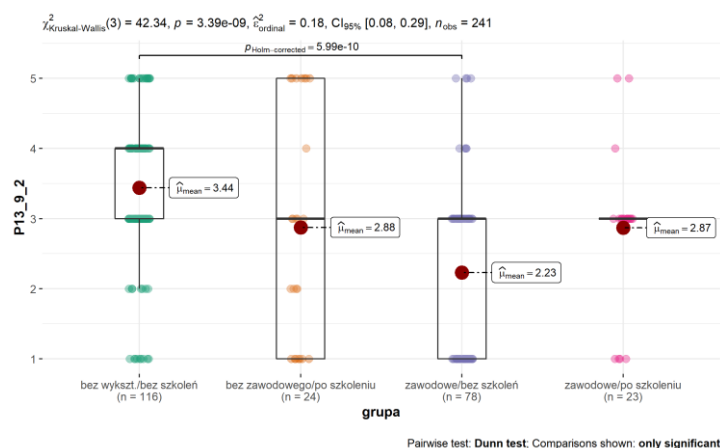
Wykres 51. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony pedagoga/psychologa szkolnego.

Na wykresie 52 zostały umieszczone wyniki wskazujące na istnienie różnic pomiędzy badanymi grupami nieletnich w zakresie odczuwanego wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów zawodowych. Nieletni o kształceniu ogólnym deklarowali wyższe oczekiwania pomocy i wsparcia ze strony nauczycieli zawodu w porównaniu do uczniów szkół zawodowych, którzy mieli niższe oczekiwania takiego wsparcia od nauczycieli przedmiotów zawodowych.

Wykres 52. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów zawodowych.

Również dane ujęte w tabeli zbiorczej nr 26 oraz na wykresie 53 wskazują, że więcej nieletnich bez doświadczenia zawodowego albo z bardzo małym doświadczeniem w formie doskonalenia zawodowego, miało wyższe oczekiwania dotyczące wsparcia i pomocy ze strony doradców zawodowych niż nieletni, którzy już kształcą się w zawodzie. Różnice są istotne statystycznie.

Wykres 53. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony doradcy zawodowego.

Badanym respondentom zadano również pytanie, jakiego dodatkowego przygotowania oczekiwali przed podjęciem pracy zawodowej. Do wyboru mieli dziesięć możliwych odpowiedzi, mieli również możliwość wielokrotnego wyboru. W tabeli nr 27 ujęto procentowy rozkład częstości wyboru poszczególnych form doszkalania. Jak wskazują wyniki, osoby bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń przed podjęciem pracy oczekiwałyby więcej godzin zajęć praktycznych (prawie 1/3 wszystkich wyborów), następnie więcej szkoleń zawodowych (16 %) oraz komputerowych (12% wyborów) oraz płatnego stażu (13%). Z kolei uczniowie szkół ogólnych po szkoleniach na pierwszym miejscu wybierali potrzebę dodatkowych szkoleń zawodowych oraz kursów językowych (17%).

Tabela 27. Różnice między grupami w wyborze odpowiedzi dotyczącej dodatkowego przygotowania przed podjęciem pracy.

Dodatkowe przygotowanie	bez zawodowego/ bez szkoleń, N = 373	bez zawodowego/ po szkoleniu, N = 71	zawodowe/bez szkoleń, N = 325	zawodowe/ po szkoleniu, N = 82
a. więcej godzin zajęć praktycznych	104 (27.9%)	7 (9.9%)	65 (20%)	10 (12%)
b. więcej szkoleń zawodowych	60 (16.1%)	12 (17%)	46 (14%)	15 (18%)
c. płatnego stażu zawodowego	48 (12.9%)	7 (9.9%)	58 (18%)	19 (23%)
d. nauki w szkole branżowej lub technikum	44 (11.8%)	7 (9.9%)	32 (9.8%)	12 (15%)
e. studiów wyższych	12 (3.2%)	7 (9.9%)	15 (4.6%)	4 (4.9%)
f. warsztatów psychologicznych	11 (2.9%)	6 (8.5%)	16 (4.9%)	2 (2.4%)
g. kursów językowych	30 (8.0%)	12 (17%)	41 (13%)	9 (11%)
h. szkoleń komputerowych	46 (12.3%)	4 (5.6%)	21 (6.5%)	3 (3.7%)
i. wizyt studyjnych w przedsiębiorstwach	2 (0.5%)	4 (5.6%)	12 (3.7%)	1 (1.2%)
j. spotkania z doradcą zawodowym	16 (4.3%)	5 (7.0%)	19 (5.8%)	7 (8.5%)

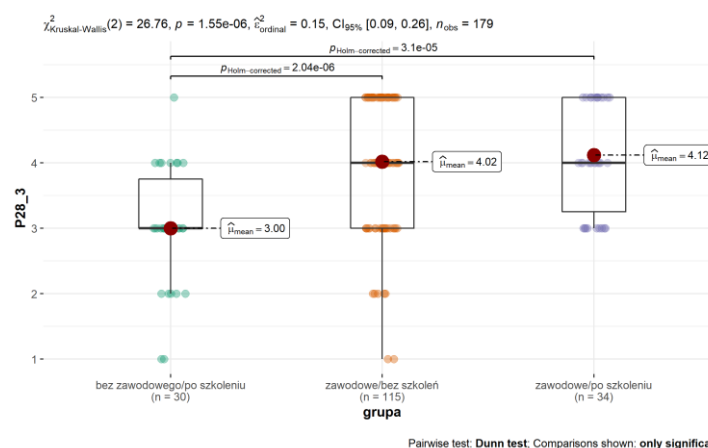
Pearson's Chi-squared test $p < 0,001$

Nieletni kształcący się w zawodzie nieuczestniczący w szkoleniach najczęściej wskazywali na większą liczbę zajęć praktycznych (20%) oraz płatny staż (18%) jako oczekiwanie przed

zatrudnieniem. Na trzecim miejscu znalazły się szkolenia zawodowe. Ostatnia grupa badanych, czyli nieletni z największym doświadczeniem zawodowym jako najważniejsze oczekiwania wskazali możliwość płatnego stażu (23%) przed podjęciem pracy zawodowej, więcej szkoleń zawodowych (18%) i możliwość kształcenia w szkole zawodowej branżowej lub technikum. Różnice między grupami okazały się istotne statystycznie. Wszyscy badani uczniowie, bez względu na poziom doskonalenia zawodowego najniżej ocenili swoje oczekiwania związane ze spotkaniami z doradcą zawodowym, udziału w warsztatach psychologicznych czy wizyt studyjnych w przedsiębiorstwach.

8. Wiedza na temat zatrudniania młodocianych oraz warunków pracy małoletnich

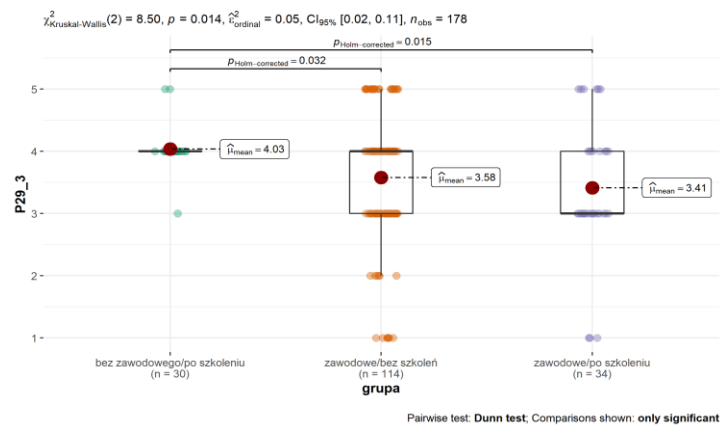
Przedmiotem badania była ocena, które formy zatrudnienia, nieletni oceniają za najkorzystniejsze z ich punktu widzenia własnego rozwoju zawodowego, a które jako najmniej korzystne. Patrząc na wybór odpowiedzi uczniów z różnym doświadczeniem zawodowym, można zauważyć znaczące różnice. Osoby bez wykształcenia zawodowego po szkoleniach za najkorzystniejszą formę zatrudnienia uważali przygotowanie zawodowe poprzez kursy i szkolenia (średnia 4,1), a najmniej korzystną staże i praktyki (3,0). Uczniowie ze szkół branżowych i zawodowych zarówno uczestniczący jak i nieuczestniczący w szkoleniach najwyżej ocenili właśnie możliwość odbywania praktyk i stażu przed podjęciem pracy (4,0-4,1) a najniżej zatrudnianie młodocianych do lekkich prac (3,1-3,4). Aby odpowiedzieć na pytanie czy nieletni z różnym doświadczeniem różnili się oceną bardziej i mniej korzystnych form zatrudnienia przeanalizowano wszystkie możliwe odpowiedzi. Badani respondenci byli w równym stopniu zgodni na temat korzyści wyphywających z nauki zawodu w szkołach branżowych (średnia 3,5-3,7 dla wszystkich grup). Również podobnie ocenili przygotowanie zawodowe poprzez kursy i szkolenia (3,7-4,1). Wszyscy badani zwrócili uwagę na raczej niską przydatność do własnego rozwoju zawodowego zatrudnianie się do lekkich prac. Istotne różnice między grupami pojawiły się w zakresie dostrzegania korzyści płynących z korzystania ze staży i praktyk. Jak wskazują dane na wykresie 54, uczniowie kształcenia ogólnego uczestniczący w szkoleniach oceniają niżej w porównaniu z uczniami kształcącymi się zawodowo taką formę zatrudnienia jaką są praktyki, staże czy przyuczania do określonego zawodu.

Wykres 54. Różnice międzygrupowe w zakresie oceny jednej z form zatrudnienia jaką są staże i praktyki.

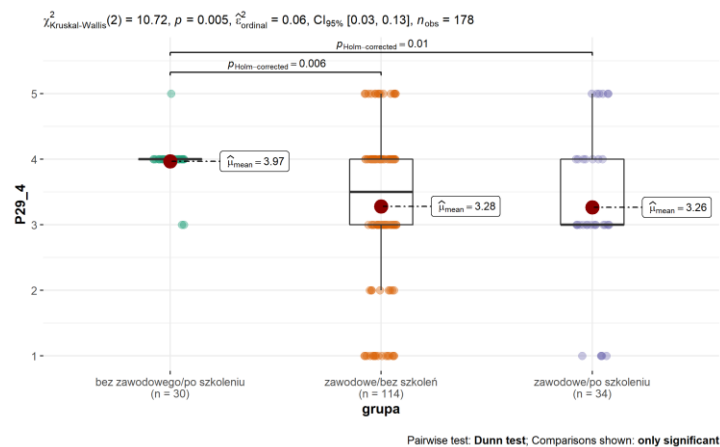
Kolejnym ważnym badanym aspektem była ocena warunków, w jakich nieletni wykonują pracę lub uczestniczą w praktykach zawodowych. Według uczniów z obu grup kształcących

się w zawodzie, miejsce pracy/praktyk stwarza najlepsze warunki do przyswajania wiedzy (3,8). Doceniają także pomoc i opiekę ze strony pracodawców u których mają praktyki (3,7). Natomiast nieletni uczniowie bez zawodu po szkoleniach, miejsce pracy/ praktyk ocenili wyżej niż pozostałe grupy pod względem pozostałych warunków takich jak: czas pracy, urlop czy przejrzystość umowy. Jeśli chodzi o różnice w odpowiedziach pomiędzy uczniami w zależności od rodzaju kształcenia i udziału w szkoleniach, to analizy statystyczne potwierdziły brak różnic w zakresie przyswajania wiedzy, pomocy i opieki ze strony pracodawcy oraz adekwatności do ścieżki kariery. Istotne różnice między grupami wystąpiły w ocenie czasu pracy. Najlepiej warunki związane z czasem pracy ocenili uczniowie bez zawodu po szkoleniach (4,0), a najgorzej uczniowie kształcący się zawodowo uczestniczący w szkoleniach (3,4). Wyniki w postaci średnich zobrazowano na wykresie nr 55.

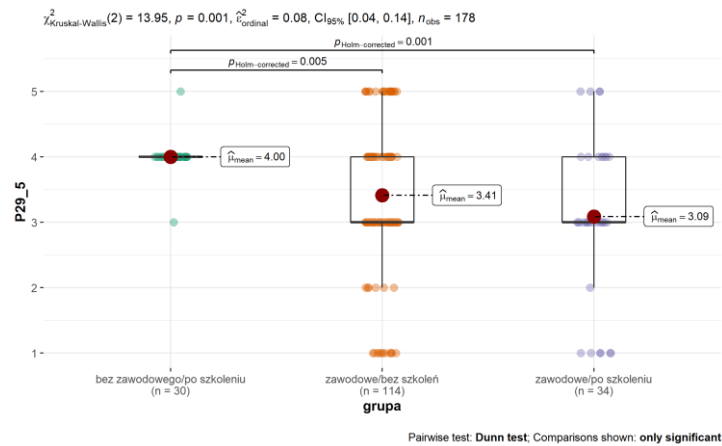
Wykres 55. Ocena czasu pracy przez trzy badane grupy nieletnich posiadających doświadczenie zawodowe.

Odpowiedzi badanych uczniów różniły się także w odniesieniu do oceny warunków pracy dotyczących urlopu. Jak wskazują dane zamieszczone na wykresie 56, podobnie jak w poprzednim przypadku uczniowie kształcący się w określonym zawodzie (bez względu na udział w szkoleniach) niżej (3,26) oceniali warunki dotyczące urlopu w porównaniu do grupy nieletnich bez zawodu po szkoleniach (4,0).

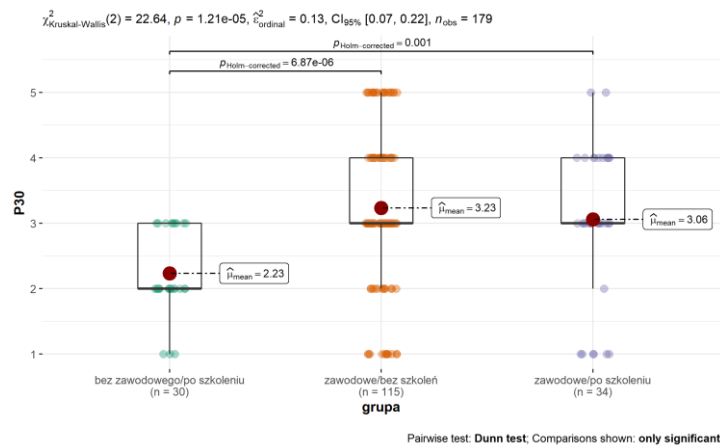
Wykres 56. Różnice międzygrupowe w ocenie warunków związanych z urlopem przez trzy badane grupy nieletnich posiadających doświadczenie zawodowe.

Różnice międzygrupowe pojawiły się również w zakresie warunków pracy małoletnich związanych z przejrzystością umowy o pracę. Jak można zaobserwować wyniki na wykresie 57, znów uczniowie z doświadczeniem zawodowym szkolnym niżej ocenili warunki dotyczące przejrzystości umowy dotyczącej pracy czy praktyk zawodowych. Najniższej oceny dokonali uczniowie po szkoleniach (3,09), najlepszej zaś uczniowie szkół ogólnych po szkoleniach (4,0). Jest to istotna różnica między grupami.

Wykres 57. Różnice w ocenie warunków związanych z przejrzystością umowy, przez trzy badane grupy nieletnich posiadających doświadczenie zawodowe.

Ważnym aspektem była także ocena znajomości prawa pracy w zakresie zatrudniania młodocianych przez badanych respondentów. Analiza uzyskanych rezultatów wykazała, że 2/3 osób po szkoleniach ale bez kształcenia zawodowego deklarowało brak lub słabą znajomość prawa pracy w zakresie zatrudniania młodocianych, a 1/3 przeciętny poziom wiedzy. Liczba nieletnich kształcących się zawodowo w szkołach średnich deklaruujących brak lub słabą wiedzę prawną oscylowała około 20%, natomiast 40% badanych zaznaczało opcję dobrej lub bardzo dobrej znajomości prawa pracy małoletnich a kolejne 40% posiadało wiedzę przeciętną. Gdy porównano mediany oraz średnie odpowiedzi zaznaczanych przez badanych z poszczególnych grup, okazało się że występują różnice istotne statystycznie. Jak wskazują dane na wykresie 58, najniższy poziom wiedzy (2,2) w tym zakresie deklarowali uczniowie szkół ogólnych uczestniczący w szkoleniach. Pozostali uczniowie (ze szkół zawodowych) oceniali swoją znajomość prawa pracy młodocianych na poziomie 3,1 - 3,2 pkt.

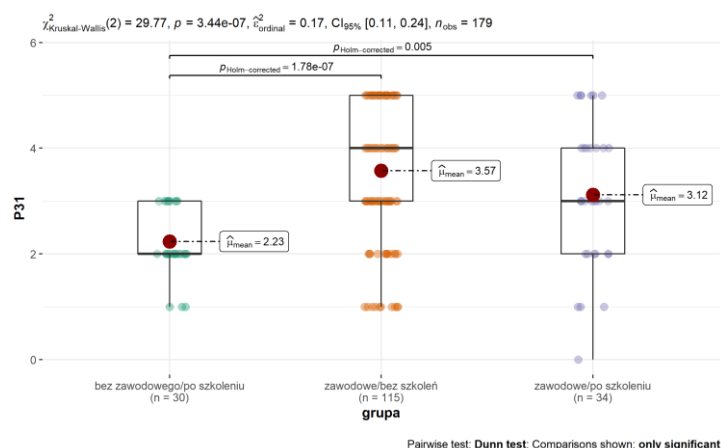
Wykres 58. Deklarowany poziom wiedzy nieletnich na temat prawa pracy dotyczącego młodocianych.

Czy badani uczniowie posiadają wiedzę na temat tego kim jest pracownik młodociany oraz na jakich zasadach może pracować? Takie pytanie zadano wszystkim respondentom. Jak wskazują dane w tabeli nr 28, uczniowie różnią się w tym zakresie poziomem swojej wiedzy. 90% uczniów szkół ogólnych deklaruje słabą lub przeciętną znajomość zasad pracy młodocianych, a 10% całkowity brak wiedzy na ten temat. Uczniowie szkół zawodowych i branżowych bez szkoleń i po szkoleniach mają zdecydowanie większą wiedzę w tym zakresie. Ponad połowa uczniów bez szkoleń i 1/3 po szkoleniach ma dobrą lub bardzo dobrą wiedzę na temat młodocianych pracowników. Brak wiedzy deklarowało około 9% uczniów z obu grup.

Tabela 28. Ocena poziomu wiedzy nieletnich na temat zasad pracy młodocianych.

wiedza	bez zawodowego/po szkoleniu, N = 30	zawodowe/bez szkoleń, N = 116	zawodowe/po szkoleniu, N = 34
wcale	3 (10%)	10 (8.7%)	3 (9.1%)
słabo	17 (57%)	12 (10%)	6 (18%)
przeciętnie	10 (33%)	29 (25%)	11 (33%)
dobrze	0 (0%)	30 (26%)	7 (21%)
bardzo dobrze	0 (0%)	34 (30%)	6 (18%)

Na wykresie 59 można szczegółowo zobaczyć gdzie wystąpiły istotne różnice międzygrupowe. Średni deklarowany poziom wiedzy uczniów z kształceniem ogólnym po szkoleniach wynosi 2,23 pkt, natomiast uczniów ze szkół zawodowych bez szkoleń 3,6 pkt a po szkoleniach 3,12 pkt. Różnica jest więc znacząca.

Wykres 59. Deklarowany średni poziom wiedzy nieletnich na temat zasad pracy młodocianych.

Ostatnim rozważanym problemem dotyczącym zatrudniania młodocianych, była analiza odpowiedzi na pytanie źródła wiedzy: skąd badani uczniowie czerpią wiedzę na temat zatrudniania młodocianych pracowników? Wyniki zostały zebrane w tabeli nr 29. Zdecydowana większość uczniów uczęszczających do szkół podstawowych oraz liceum, uczestniczących w szkoleniach zawodowych wskazała jako podstawowe źródło wiedzy Internet (60% wskazań, 86% badanych z tej grupy). Pozostali uczniowie z tej grupy zaznaczyli ponadto rodziców (12% wyborów) i w równym stopniu szkołę, nauczycieli i rówieśników (9,3%). Uczniowie szkół zawodowych, technikum czy szkół branżowych bez szkoleń również najczęściej wybierali Internet jako główne źródło wiedzy, ale nie tak często jak grupa poprzednia (31% wskazań, 67% badanych uczniów z tej grupy), w większym stopniu zaś wiedzę czerpali od nauczycieli (25% wskazań), rówieśników (20%). Pojawiał się również odpowiedź, że wiedzę tę otrzymali w urzędzie pracy. Ostatnia grupa, najbardziej doświadczona zawodowo najwięcej wyborów źródła miała zaznaczając Internet (35%) oraz nauczycieli i szkołę (24%), również rodzice w tej grupie stanowili częste źródło informacji (18%). Różnice między grupami okazały się być istotne statystycznie.

Tabela 29. Wskazania odpowiedzi dotyczące źródeł czerpania wiedzy na temat zatrudniania młodocianych (wielokrotny wybór).

Źródła wiedzy	bez zawodowego/po szkoleniu, n = 43	zawodowe/bez szkoleń, n = 249	zawodowe/po szkoleniu, n = 62
Internet	26 (60%)	78 (31%)	22 (35%)
szkoła/ nauczyciele	4 (9.3%)	62 (25%)	15 (24%)
rówieśnicy	4 (9.3%)	49 (20%)	7 (11%)
rodzice	5 (12%)	38 (15%)	11 (18%)
urząd pracy	0 (0%)	8 (3.2%)	1 (1.6%)
nie mam wiedzy	4 (9.3%)	14 (5.6%)	6 (9.7%)

X-squared = 20.482, df = 10, p-value = 0.025

V. Podsumowanie i wnioski z badań

Przeprowadzone badania miały na celu ocenę poziomu kompetencji psychicznych, społecznych i umiejętności praktycznych nieletnich uczących się zawodu (ze szkół zawodowych, branżowych, technikum) oraz nieletnich, którzy korzystali z dodatkowych programów wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego w aspekcie pozyskania przez pracodawców kompetentnych pracowników. Dodatkowo, problem badawczy zakładał ocenę różnic między nieletnimi z przygotowaniem zawodowym oraz bez jakiegokolwiek przygotowania, czy udziału w programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego w zakresie deklaracyjnych opinii badanych o własnych kompetencjach psychospołecznych oraz umiejętnościach zawodowych, niezbędnych na rynku pracy. Należy przypomnieć w tym miejscu, że zostały postawione cztery problemy badawcze. Pierwszy problem dotyczył tego **jak oceniają swoje kompetencje psychospołeczne badani nieletni**. Drugi zaś dotyczył różnic między badanymi grupami w zakresie posiadanych kompetencji psychospołecznych i brzmiał: **Czy, a jeśli tak to jakie występują różnice w poziomie kompetencji psychospołecznych pomiędzy nieletnimi z różnym poziomem przygotowania zawodowego (nieletni bez zawodu i szkoleń, nieletni bez zawodu ale po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu bez szkoleń)?** Dla tych dwóch problemów postawiono 20 pytań badawczych. Poniżej zostanie przedstawione krótkie podsumowanie i wnioski ujęte łącznie dla pierwszych dwóch problemów dotyczących rozwoju osobowego nieletnich oraz dwóch kolejnych (3 i 4 problem badawczy) dotyczących rozwoju zawodowego nieletnich.

Pierwsze pytania badawcze w 1 i 2 problemie miały treść: **Jaki jest poziom samooceny oraz poczucia kontroli wewnętrznej nad własnym życiem badanych osób? Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie poziomu samooceny i poczucia kontroli wewnętrznej nad własnym życiem?** Wyniki badań pokazały, że u wszystkich badanych nieletnich pojawiło się wysokie przekonanie o decydowaniu o swojej przyszłości. Większość uczniów deklaruje posiadanie celów życiowych. Okazuje się, że osoby najbardziej doświadczone zawodowo (wykształcenie szkolenia) mają bardziej sprecyzowane cele życiowe oraz posiadają większe pragnienie i motywację w ich osiągnięciu w porównaniu do pozostałych grup badanych, zwłaszcza do osób o najmniejszym doświadczeniu zawodowym (osoby bez profilu zawodowego i bez szkoleń). Wyniki badań wskazały również, że kształcenie w zawodzie daje młodym nieletnim większe poczucie kontroli własnego życia w porównaniu do uczniów kształcących się ogólnie. Najwyższe przekonanie na temat własnej zaradności życiowej mieli uczniowie szkół branżowych (bez szkoleń), następnie uczniowie biorący udział w szkoleniach (bez względu na rodzaj kształcenia), zaś nieletni bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń oceniali siebie jako najmniej zaradnych życiowo. Uczniowie posiadający doświadczenie zawodowe deklarowali większe przekonanie o umiejętności planowania własnych działań i konsekwencji ich wykonywania w życiu w porównaniu z uczniami szkół ogólnych bez żadnego doświadczenia zawodowego (nawet w postaci szkoleń zawodowych). Wyniki badań dotyczących subiektywnej oceny własnych cech charakteru pokazały, że nieletni deklarowali podobny poziom sumienności, natomiast różnili się między sobą odpowiedziami w zakresie uczciwości, wrażliwości i pracowitości. Jako najbardziej uczciwi i pracowici postrzegali się uczniowie szkół niezawodowych uczestniczący w szkoleniach, a następnie uczniowie szkół branżowych. Jako najmniej uczciwi i pracowici ocenili się nieletni bez żadnego doświadczenia

zawodowego. Identyczne oceny zaobserwowano w przypadku poziomu wrażliwości. Grupą o największym poziomie wrażliwości okazała się grupa bez wykształcenia zawodowego ze szkoleniami, jako najmniej wrażliwi oceniali się uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego (bez wykształcenia i bez szkoleń).

Kolejne pytania badawcze zostały sformułowane następująco: **Jaki jest poziom zachowań ryzykownych badanych nieletnich? Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich uczących się zawodu (po szkoleniach i bez szkoleń) i bez zawodu (po szkoleniach zawodowych i bez szkoleń) w zakresie poziomu zachowań ryzykownych?** W odpowiedzi na to pytanie badawcze analiza wyników pokazała, że deklarowane nasilenie zachowań ryzykownych wśród wszystkich badanych nieletnich pozostawał na identycznym, umiarkowanym poziomie. Nie zaobserwowano istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupami uwzględniając doświadczenie zawodowe (w postaci kształcenia w szkole lub udziału w szkoleniach zawodowych) lub jego brak w nasileniu zachowań ryzykownych wśród badanych nieletnich.

Trzecie pytania badawcze brzmiały: **Jaki jest deklarowany poziom wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia pracy zawodowej wśród nieletnich? Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie deklarowanego poziomu wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia pracy zawodowej?** Wyniki badań potwierdziły, że wśród badanych nieletnich, najwyższy poziom wiedzy i umiejętności przydatnych w pracy zawodowej deklarowali uczniowie szkół branżowych i techników nieuczestniczący w dodatkowych szkoleniach, nieco niżej ocenili się na podobnym poziomie uczniowie o profilu kształcenia ogólnym i zawodowym uczestniczący w dodatkowych szkoleniach. Najniższą ocenę w stwierdzeniach dotyczących tego czy obecna wiedza i umiejętności badanych respondentów pozwolą znaleźć im satysfakcjonującą pracę, deklarowali uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego. Co istotne, wszyscy badani zgodnie odpowiedzieli, że lubią uczyć się nowych rzeczy i zdobywać nową wiedzę na poziomie przeciętnym. W deklaracjach dotyczący oceny siebie jako przyszłego pracownika pojawiły się znaczące różnice na korzyść uczniów kształcących się zawodowo. W porównaniu z grupą bez żadnego doświadczenia zawodowego, uczniowie ze szkół branżowych oraz uczniowie uczestniczący w szkoleniach zawodowych oceniali siebie wyżej jako potencjalnych przyszłych pracowników.

Dwa czwarte pytania z problemu pierwszego i drugiego miały treść: **Jaki jest poziom zachowań asertywnych i radzenia sobie ze stresem badanych? Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie poziomu zachowań asertywnych i radzenia sobie ze stresem?** Uzyskane rezultaty badań pokazały, iż badana młodzież niedostosowana społecznie, bez względu na rodzaj wykształcenia i doświadczenia zawodowego deklarowała podobne nasilenie zachowań asertywnych. Najbardziej asertywni okazali się uczniowie biorący udział w szkoleniach, a najmniej uczniowie bez szkoleń i bez wykształcenia zawodowego, jednak różnice nie były istotne statystycznie. Większość nieletnich dokonała podobnej oceny także w odpowiedzi na pytanie czy potrafią wykonywać zadania pod presją. Najlepiej z presją czasu radzą sobie uczniowie uczestniczący w szkoleniach zawodowych, a najstąbiej grupa bez doświadczenia zawodowego, jednak i tym razem, ze względu na zbyt małą liczbę badanych nie można mówić o różnicach istotnych. Również analizując odpowiedzi na pytanie związane z umiejętnością radzenia sobie z agresją i trudnymi emocjami, okazało się, że doświadczenie zawodowe nie ma związku z tą umiejętnością. Bez względu na typ szkoły, do której chodzili badani, czy udział w szkoleniach

zawodowych, wszyscy prezentowali podobny, średni poziom radzenia sobie ze złością i negatywnymi emocjami. Znaczące różnice między badanymi respondentami pojawiły się natomiast w odniesieniu do umiejętności radzenia sobie ze stresem. Młode osoby mające za sobą już doświadczenia zawodowe (kształcenie lub szkolenia) deklarowali wyższe umiejętności radzenia sobie ze stresem w porównaniu do grupy uczniów bez żadnego doświadczenia zawodowego.

Piąte pytania badawcze postawione w dwóch pierwszych problemach brzmiały: **Jaki jest poziom zachowań interpersonalnych oraz deklarowanych umiejętności badanych nieletnich w zakresie relacji społecznych, organizacji i przywództwa? Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie poziomu zachowań interpersonalnych oraz deklarowanych umiejętności społecznych, organizacji i przywództwa?** Jak wiadomo, niezwykle przydatną w pracy zawodowej umiejętnością interpersonalną jest współpraca z innymi ludźmi. Wyniki przeprowadzonych badań wykazały, że nieletni uczęszczający do szkół branżowych deklarują istotnie wyższy poziom umiejętności współpracy z innymi w porównaniu do uczniów z niewielkim doświadczeniem (szkoleniowym) oraz bez doświadczenia zawodowego. Odpowiedzi na podobnie sformułowane pytanie o dobre relacje z innymi ludźmi rozłożyły się w bardzo podobny sposób jak pytanie o współpracę. Najlepsze relacje z innymi ludźmi deklaruje grupa uczniów kształcących się zawodowo lub uczniowie uczestniczący w szkoleniach. Najgorsze relacje z innymi ludźmi mają, w subiektywnym własnym odczuciu, nieletni bez żadnego doświadczenia zawodowego. Również w odniesieniu do umiejętności rozwiązywania konfliktów wystąpiły znaczące różnice pomiędzy badanymi grupami, w zależności od rodzaju kształcenia i uczestnictwa w szkoleniach zawodowych. Najlepsze umiejętności radzenia sobie z konfliktami deklarowali uczniowie szkół niezawodowych, uczestniczący w szkoleniach. Najmniejszą skuteczność w radzeniu sobie w sytuacji konfliktowej deklarowali uczniowie z największym jak i najmniejszym doświadczeniem kształcenia/doskonalenia zawodowego, przy czym uczniowie bez doświadczenia zawodowego oceniali się negatywnie, zaś uczniowie szkół zawodowych po szkoleniach wybierali najczęściej opcję odpowiedzi niejednoznacznej, tj. *trudno powiedzieć*. Młodzi ludzie różnili się również subiektywną oceną zdolności dostosowywania się do zasad i wymagań stawianych przez innych. Średni poziom umiejętności dostosowania się do wymagań ze strony drugiego człowieka deklarowali nieletni z doświadczeniem zawodowym (szkoła lub szkolenia), istotnie niższy poziom deklarowali uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego. Analiza odpowiedzi badanych nieletnich pozwoliła również na wyciągnięcie wniosków dotyczących subiektywnej oceny własnych umiejętności organizacyjnych. Wszyscy badani ocenili siebie jako przeciętnych organizatorów. Szczegółowa analiza wykazała jednak różnice międzygrupowe. Najlepsze umiejętności organizacyjne wskazała grupa uczniów szkół ogólnych uczestniczących w szkoleniach zawodowych. Najniższy poziom umiejętności organizacyjnych zadeklarowali zarówno nieletni bez żadnego doświadczenia jak i nieletni z największym doświadczeniem zawodowym. Subiektywna ocena zdolności kierowania zespołem u wszystkich badanych pozostawała na podobnym poziomie. Powyższe wyniki mogą sugerować, iż doświadczenie zawodowe nie ma związku z umiejętnościami bycia przywódcą czy liderem w grupie, umiejętnością radzenia sobie z konfliktami w grupie, może mieć jednak związek z umiejętnością radzenia sobie ze stresem oraz łatwiejszego dostosowywania się do norm i zasad.

Dwa szóste pytania brzmiały: **Jaki jest poziom deklarowanych umiejętności badanych nieletnich w zakresie umiejętności praktycznych (komputerowych czy językowych) przydatnych w pracy? Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie poziomu deklarowanych umiejętności praktycznych (komputerowych czy językowych) przydatnych w pracy?** Bardzo często, bez względu na rodzaj wykonywanej pracy zawodowej takie dodatkowe umiejętności praktyczne jak umiejętność obsługi programów komputerowych czy znajomość języków obcych wydaje się być bardzo dużym atutem pracownika. Wszyscy badani nieletni wyżej ocenili swoje umiejętności komputerowe niż językowe. Jest to uzasadnione i zgodne z postrzegana rzeczywistością. Polscy nastolatki już przed pandemią wykazywali się wysokimi umiejętnościami informatycznymi, zdolnością obsługi smartfonów, tabletów czy komputerów w porównaniu do ludzi starszych. Pandemia, a co za nią idzie, konieczność zdalnego nauczania rozwinęła jeszcze bardziej kompetencje związane z nowoczesnymi technologiami. Niestety odwrotna sytuacja dotyczyła rozwijania kompetencji językowych. Zamknięcie, izolacja, brak możliwości wyjazdów, zdalna nauka języków obcych nie pomogła rozwinąć kompetencji językowych młodych ludzi w porównywalnym stopniu jak komputerowych. Dlatego badani nieletni lepiej oceniali swe umiejętności komputerowe niż językowe. Co więcej, pojawiły się istotne różnice. Okazuje się, że rodzaj kształcenia ma wpływ na rozwijanie konkretnych umiejętności. Nieletni ze szkół o profilu ogólnym deklarowali wyższy poziom umiejętności językowych a niższy poziom umiejętności komputerowych w porównaniu z uczniami szkół branżowych.

Kolejne postawione dwa pytania w problemie 1 i 2 miały treść: **Jakie występuje nasilenie emocji pozytywnych i negatywnych wśród badanych nieletnich? Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie nasilenia emocji pozytywnych i negatywnych?** Analiza wyników dotycząca emocjonalności badanej młodzieży niedostosowanej wykazała, że większość badanych w podobnym stopniu deklaruje odczuwane emocje zarówno pozytywne jak i negatywne. Nieletni subiektywnie oceniali swoje pozytywne emocje na podobnym poziomie w odniesieniu do radości i empatii. Różnice wystąpiły w deklarowanym poziomie odczuwanej ciekawości oraz wdzięczności. Uczniowie szkół o profilu ogólnym częściej deklarowali doświadczanie wdzięczności wobec innych oraz ciekawość świata w porównaniu z pozostałymi grupami, zwłaszcza z grupą bez żadnego doświadczenia zawodowego, która prezentowała najniższe nasilenie tych emocji pozytywnych. W odniesieniu do doświadczania emocji negatywnych, wszyscy badani nieletni deklarowali odczuwanie złości, wściekłości, smutku i obojętności na podobnym, średnim poziomie. Ciekawa zależność wystąpiła w stosunku do odczuwania lęku. Okazało się, że najwyższy poziom lęku deklarowali uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego, zaś najniższy lęk odczuwali uczniowie z największym doświadczeniem zawodowym (kształcenie + szkolenia).

W następnych pytaniach badawczych pytaliśmy: **Jakie cele zawodowe stawiają sobie młodzi badani uczniowie? Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie celów zawodowych jakie stawiają sobie młodzi badani uczniowie?** Aby odpowiedzieć na to zadane pytanie badawcze nieletnim uczniom zadano kilka pytań związanych z wymarzoną pracą. Wyniki badań wykazały, że posiadanie dobrej pracy jest największym marzeniem uczniów kształcących się w określonych zawodach. Zdecydowanie więcej nieletnich właśnie z tej grupy zaznaczało najwyższe odpowiedzi na to pytanie. Dla uczniów o kształceniu ogólnym dobra praca nie była aż tak ważna w porównaniu do uczniów szkół zawodowych. Również w odpowiedziach na pytanie jak ważne

jest dla młodych ludzi zdobycie dobrego zawodu wystąpiły różnice. Uzyskanie konkretnego, odpowiedniego zawodu miało mniejsze znaczenie dla uczniów bez żadnego doświadczenia zawodowego, większe natomiast dla uczniów z większym doświadczeniem zawodowym (szkoła lub szkolenia).

Okazało się również, że badani nieletni nie do końca mają już sprecyzowaną przyszłość zawodową, np. nie wszyscy jednoznacznie potrafili złożyć deklarację dotyczącą zawodu jaki chcieliby w przyszłości wykonywać. Oczywiście, zgodnie z oczekiwaniami, najmniejszą trudność mieli nieletni z jakimkolwiek doświadczeniem zawodowym, natomiast największą trudność z postrzeganiem siebie w konkretnym zawodzie mieli uczniowie bez żadnego doświadczenia zawodowego. Identyczne wyniki otrzymano, gdy zapytano badanych nieletnich o och elastyczność zmiany rodzaju wykonywanej pracy. Największą elastyczność wykazali uczniowie posiadający doświadczenie zawodowe (szkoła lub szkolenia), najmniej optymistycznych odpowiedzi udzielali uczniowie szkół ogólnych. Być może wynika to z faktu, iż absolwenci szkół branżowych często przekwalifikowują się szukając pracy lub zmieniając ją, natomiast uczniowie szkół ogólnych takich jak liceum mają bardziej zawężone pole w zakresie zdobywania zawodu, gdyż wiąże się to często z wyborem określonego kierunku na studiach i nauką trwającą dodatkowo 3-5 lat. Z drugiej strony część badanych nieletnich bez kształcenia zawodowego to uczniowie wciąż szkół podstawowych i być może nie mają jeszcze jasno sprecyzowanego kierunku rozwoju zawodowego, więc nie wykazują się też dużą elastycznością w zakresie zmiany rodzaju pracy czy konieczności przekwalifikowania. Co więcej, posiadane doświadczenie zawodowe (szkoła) młodych nieletnich daje im większe poczucie i przekonanie, że w życiu osiągną sukces. Najmniejsze przekonanie o własnym sukcesie prezentowali uczniowie bez żadnych doświadczeń zawodowych.

W odpowiedziach na pytania o potrzebę rozwoju zawodowego, podejmowane działania w tym kierunku poprzez różne formy doszkalania, tak jak mogliśmy się spodziewać również wystąpiły różnice międzygrupowe. Uczniowie z jakimkolwiek wcześniejszym doświadczeniem zawodowym częściej myślą o swoim rozwoju zawodowym porównaniu z uczniami bez żadnych uprzednich doświadczeń zawodowych.

Dwa przedostatnie pytania badawcze sformułowane do problemu 1 i 2 miały brzmienie: **Co, zdaniem badanych może być ich największą zaletą sprzyjającą pracy zawodowej, a co największą wadą utrudniającą pracę zawodową? Czy, a jeśli tak to jaka występuje różnica między badanymi grupami nieletnich w zakresie postrzeganych własnych zalet sprzyjających pracy zawodowej oraz wad utrudniających pracę zawodową?** Zalety sprzyjające pracy zawodowej to takie cechy charakteru które pomagają człowiekowi w dobrym funkcjonowaniu w grupie, to umiejętność współpracy, tolerancja wobec innych ludzi, doświadczanie współczucia wobec innych, umiejętność wejścia w cudzą perspektywę, szczerść czy prawdomówność. Analiza wyników badań wykazała, że badani respondenci bez względu na własne doświadczenia zawodowe czy rodzaj kształcenia deklarowali bardzo podobne nasilenie wymienionych powyżej cech. W zakresie tolerancji, współczucia uzyskali wyniki średnie, nieco wyżej oceniali się na skali w odniesieniu do bycia szczerym i prawdomównym. Do wad utrudniających efektywną pracę zawodową z pewnością można zaliczyć skłonność do bycia konfliktowym. Większość badanych oceniał się przeciętnie w tym wymiarze, nie wystąpiły też istotne różnice międzygrupowe. Część badanych deklarowała trudności z podporządkowaniem się i uleganiem innym. Być może ta deklaracja wynika ze specyficznej sytuacji w jakie znajdują się badani nieletni. Należy wspomnieć bowiem, że badana była młodzież niedostosowana społecznie, która ma za sobą konflikt z prawem, więc słusznie oceniają się jako osoby wykazujące trudności z podporządkowaniem.

Ostatnie pytania badawcze zawierały treści: **Jaki poziom umiejętności życiowych takich, jak skuteczne porozumiewanie się, rozwiązywanie problemów, twórcze myślenie, samoświadomość czy radzenie sobie z emocjami prezentują badani nieletni? Czy, a jeśli tak, to jakie występują różnice między badanymi grupami nieletnich w zakresie poziomu umiejętności życiowych takich, jak skuteczne porozumiewanie się, rozwiązywanie problemów, twórcze myślenie, samoświadomość czy radzenie sobie z emocjami prezentują badani nieletni?** Analiza wyników wykazała istnienie różnic międzygrupowych w zakresie umiejętności rozwiązywania problemów biorąc pod uwagę konsekwencje swoich wyborów. Okazało się, że nieletni z największym oraz najmniejszym doświadczeniem zawodowym deklarowali najniższy poziom zdolności rozwiązywania problemów. Osoby znajdujące się w grupie badanych bez wykształcenia zawodowego oraz bez udziału w szkoleniach odbiegali również od pozostałych badanych grup odpowiedziami dotyczącymi umiejętności wyrażania własnych opinii. Była to grupa, która deklarowała najniższą umiejętność wyrażania własnego zdania, swoich pragnień czy potrzeb. Co ciekawe to nie rodzaj wykształcenia miał znaczenie dla tego wyniku, ponieważ najwyżej oceniali się uczniowie również o kształceniu ogólnym ale posiadający doświadczenie zawodowe w postaci dodatkowych szkoleń. Nieco inaczej rozłożyły się wyniki badań dotyczące umiejętności przystosowania się do nowych sytuacji i okoliczności. Tutaj odpowiedzi badanych były jednomyślne a wyniki przeciętne bez względu na doświadczenia zawodowe. Co interesujące, większą samoświadomość i znajomość swoich mocnych i słabych stron deklarowali nieletni uczestniczący w szkoleniach zawodowych w porównaniu do osób niemających takich szkoleniowych doświadczeń.

Trzeci problem badawczy dotyczył **oceny poziomu umiejętności praktycznych (kompetencji zawodowych)**, natomiast czwarty problem badawczy zawarł się w pytaniach o **różnice w poziomie umiejętności praktycznych pomiędzy nieletnimi z różnym poziomem przygotowania zawodowego** (nieletni bez zawodu i szkoleń, nieletni bez zawodu ale po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu po szkoleniach, nieletni uczący się zawodu bez szkoleń). Do problemów 3 i 4 zostało postawionych łącznie 16 pytań badawczych.

Pierwsze dwa pytania problemu 3 i 4 dotyczyły motywacji i brzmiały: **Jaki poziom motywacji mają badani nieletni w zakresie kształcenia i zdobycia zawodu? Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami nieletnich uczących się zawodu (po szkoleniach i bez szkoleń) i bez zawodu (po szkoleniach zawodowych i bez szkoleń) w zakresie poziomu motywacji w odniesieniu do kształcenia i zdobycia zawodu?** Uzyskane wyniki pokazały, że badana młodzież, bez względu na swoje doświadczenia deklarowała podobne motywy podejmowania kształcenia w szkołach branżowych, technikach czy ogólnokształcących. Najczęstszą motywacją wyboru szkoły średniej były własne predyspozycje i zainteresowania uczniów. Co ciekawe, częstotliwość wyboru tej opcji wzrastała wraz z doświadczeniem zawodowym nieletnich. Uczniowie sugerowali się również opinią rodziców oraz lokalizacją szkoły. Ważnym motywem, zwłaszcza dla uczniów szkół o profilu zawodowym był poziom nauczania w szkole, czy możliwość odbycia praktyk zawodowych. W porównaniu z uczniami ze szkół ogólnokształcących, ci uczniowie częściej kierowali się przy wyborze szkoły opinią kolegów, ofertą edukacyjną, możliwością uzyskania wsparcia psycho-pedagogicznego, kadrą pedagogiczną. Zdecydowanie najrzadziej młodzi nieletni wybierali rodzaj szkoły ze względu na jej prestiż. Co więcej, kolejne analizy pokazały, że uczniowie szkół branżowych i techników wykazują wyższy poziom zadowolenia z wyboru szkoły w porównaniu do nieletnich kształcących się niezawodowo. Wyjaśnienia być może należy szukać w fakcie, iż część młodzieży z tej grupy uczęszczała jeszcze do szkoły

podstawowej, której samodzielnie nie wybierali. Najbardziej zadowoleni ze swoich wyborów byli uczniowie z największym doświadczeniem zawodowym. W uzasadnieniach wyborów młodzi ludzie podkreślali zgodność wyboru kierunku kształcenia z własnymi predyspozycjami, pragnieniami, dobry kontakt z kadrą nauczającą, odpowiedni do ich możliwości poziom nauczania, czy możliwość rozwoju zawodowego (poprzez praktyki, wyjazdy). Kolejne analizy dotyczące poziomu motywacji do nabycia dodatkowych przydatnych umiejętności, takich jak zawodowe, językowe czy komputerowe wykazały istotne różnice międzygrupowe. Okazało się, że największą motywację do dalszego nabywania nowych umiejętności, zwłaszcza zawodowych, mają ci nieletni, którzy już uczestniczyli w różnych formach doskonalenia, np. szkoleniach. Badani respondenci chcieliby również rozwijać swoje umiejętności językowe. Nieco mniej wykazało potrzebę rozwijania umiejętności komputerowych. Być może wynika to z faktu, iż młodzi ludzie czują się kompetentni cyfrowo i nie czują potrzeby doskonalenia tych umiejętności. Co interesujące, w grupach nieletnich o kształceniu ogólnym znalazło się więcej badanych którzy deklarowali brak motywacji do opanowywania nowych umiejętności przydatnych w życiu.

Kolejne dwa pytania miały treść: **Jakie predyspozycje zawodowe wykazują badani nieletni? Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w zakresie predyspozycji zawodowych?** Uzyskane wyniki badań pozwoliły nam przeanalizować i wyciągnąć wnioski np. odnośnie różnorodnych formy kształcenia i doskonalenia zawodowego w jakich brali udział badani nieletni. Ta analiza dotyczyła trzech grup, które miały już wcześniejsze doświadczenia zawodowe. Analiza wyników pokazała, że uczniowie uczęszczający do szkół branżowych najczęściej wskazywali jako formę kształcenia naukę zawodu w szkole oraz w miejscu pracy/czy odbywania praktyki. Oni także zdecydowanie częściej korzystali z kursów doskonalenia zawodowego. Nieletni ze szkół ogólnokształcących deklarowali udział w różnych szkoleniach niezawodowych, co jest zgodne z prawdą, gdyż nieletni dość często biorą udział w różnych warsztatach i szkoleniach odbywających się na terenie ośrodków czy w szkołach o charakterze resocjalizacyjnym. Analiza jakościowa pisemnych wypowiedzi badanych uczniów na temat idealnego i realnego do wykonywania zawodu przez nieletnich wykazała, że uczniowie szkół branżowych i technikum mają bardziej sprecyzowane plany zawodowe, a ich wymarzone zawody dość często pokrywały się z tymi, w których obecnie się kształcą. Grupa młodzieży kształcącej się w określonych zawodach bardzo racjonalnie oceniała swoje możliwości i wybór zawodu, który najczęściej podawali jako zgodny z ich zainteresowaniami. Uczniowie szkół o profilu ogólnym (szkół podstawowych lub liceów) oprócz zawodów uzyskiwanych po ukończeniu szkoły średniej takich jak kucharz, fryzjer, cukiernik, mechanik, ślusarz, elektromechanik, czy kosmetyczka, częściej jako idealne zawody wybierali takie, które wymagają ukończenia studiów wyższych: lekarz, psycholog, informatyk, programista, grafik komputerowy, policjant, ratownik medyczny. W tych grupach, jako wymarzonych, pojawiło się więcej tzw. wolnych zawodów takich jak: muzyk, trener personalny, raper, piłkarz, tancerz.

Wskazania, dotyczące tego jaki rodzaj zatrudnienia preferowałiby młodzi ludzie wykazały, że uczniowie ze szkół zawodowych zdecydowanie częściej myślą o założeniu własnej działalności gospodarczej w porównaniu z uczniami szkół ogólnych. Co ważne, zarówno uczniowie z doświadczeniem zawodowym w postaci szkoleń chętnie zatrudnią się u pracodawcy. Niepokojące wyniki pojawiły się odniesieniu do grupy najmniej doświadczonej zawodowo. Duży odsetek uczniów o profilu ogólnym nieuczestniczących w szkoleniach zawodowych zadeklarował, że nie zamierza wcale pracować. Należy mieć nadzieję, że uczniowie udzielili takiej odpowiedzi mając na uwadze najbliższą przyszłość związaną z

edukacją, więc dlatego być może taka odpowiedź została wskazana przez dużą grupę tych uczniów. Jeśli jednak odpowiedzi te udzielane były z myślą, że „nie opłaca im się pracować”, należałoby podjąć bardziej skuteczne kroki, by zmotywować młodych nieletnich do podejmowania pracy w przyszłości, jako jeden z elementów skutecznej resocjalizacji.

Trzecie pytania badawcze w problemie 3 i 4 miały brzmienie: **Jak badani nieletni oceniają swój poziom praktycznych umiejętności, które można wykorzystać w pracy zawodowej? Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w ocenie poziomu praktycznych umiejętności, które można wykorzystać w pracy zawodowej?** Wyniki przeprowadzonych analiz pokazały, że gdy zapytano młodych ludzi o stopień i gotowość przygotowania do pracy zawodowej, to najbardziej przygotowani i gotowi do pracy czują się uczniowie szkół branżowych oraz techników, którzy uczą się konkretnych zawodów i uczestniczyli w dodatkowych szkoleniach, najmniej przygotowani i gotowi do podjęcia pracy zawodowej są oczywiście uczniowie nieposiadający żadnego doświadczenia zawodowego. Wszyscy badani nieletni jednomyślnie byli zdania że kształcenie w szkole branżowej/ technikum w bardzo dużym stopniu przygotowuje do pracy zawodowej, choć mniejszym niż praktyki zawodowe. Również większość nieletnich zgodziła się, że staż zawodowy stanowi dobre przygotowanie do pracy zawodowej. O ile szkoła czy staż zawodowy dla wszystkich nieletnich wydają się w podobnym stopniu odpowiednią formą przygotowania do pracy, o tyle gdy pytano o znaczenie praktyk zawodowych, czy innych form doskonalenia zawodowego jak szkolenia i kursy zawodowe dla przygotowania do pracy, wystąpiły różnice międzygrupowe. W tym przypadku uczniowie posiadający doświadczenia zawodowe (również w postaci odbytych szkoleń) byli bardziej przekonani dużym znaczeniu praktyk czy dodatkowych szkoleń dla przygotowania do pracy zawodowej w porównaniu do uczniów bez żadnych doświadczeń zawodowych. Wyniki przeprowadzonych badań pokazały, iż badani nieletni różnili się deklaracjami w zakresie odmiennych aktualnych potrzeb związanych z podjęciem pracy zawodowej w niedalekiej przyszłości. Większość nieletnich posiadających doświadczenie zawodowe w postaci szkoły lub szkoleń zawodowych deklaruje konieczność ukończenia szkoły branżowej czy technikum, natomiast nieletni o kształceniu ogólnym częściej wskazywali potrzebę ukończenia studiów wyższych. Osoby kształcą się w zawodzie odczuwają także większą potrzebę odbycia praktyk zawodowych przed podjęciem pracy. Nieletni nie różnili się w zakresie potrzeby uczestnictwa w szkoleniach zawodowych czy odbycia stażu przed podjęciem pracy zawodowej. Co szczególnie interesujące to fakt, iż uczniowie kształcący się zawodowo odczuwają większą potrzebę nauki języków obcych, a ponadto, co wydaje się być niepokojącym sygnałem, aż 25% badanych z tych grup deklaruje potrzebę wyjazdu za granicę. Być może młodzi ludzie, którzy uzyskają kwalifikacje w określonych zawodach w poszukiwaniu lepszego wynagrodzenia będą podejmować pracę zawodową za granicami naszego kraju.

W dwóch kolejnych pytaniach badawczych pytaliśmy: **Jakie korzyści dostrzegają nieletni z możliwości uczestnictwa w dodatkowych programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego tj. dodatkowe szkolenia zawodowe, dodatkowe praktyki zawodowe? Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w postrzeganiu korzyści wynikających z możliwości uczestnictwa w dodatkowych programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego tj. dodatkowe szkolenia zawodowe, dodatkowe praktyki zawodowe?** Wyniki badań dotyczące udziału w dodatkowych programach wspierających politykę kształcenia i szkolenia zawodowego takie jak dodatkowe szkolenia zawodowe potwierdziły, że bez względu na doświadczenia zawodowe badani respondenci byli zgodni w odpowiedziach. Wszyscy badani najczęściej

uważali, że największą korzyścią udziału w szkoleniach zawodowych jest własny rozwój zawodowy. Uczniowie uczestniczący już w takich szkoleniach uważali ponadto, że przyczyniają się one nie tylko do rozwoju zawodowego ale również do rozwoju osobistego. Co piąty badany nieletni z każdej grupy twierdził, iż szkolenia przyczyniają się do wzrostu wiedzy i umiejętności. 15% wskazań wszystkich badanych dotyczyło powiązania udziału w szkoleniach z większą szansą na zatrudnienie. Najmniej wyborów korzyści szkoleń dotyczyło nawiązania kontaktów zawodowych czy wyboru ścieżki zawodowej. Co ciekawe, okazało się, że uczniowie, którzy nigdy nie brali udziału w szkoleniach najbardziej wątpią w ich przydatność.

Piąte pytania badawcze były o następującej treści: **Jakie trudności postrzegają badani w związku z kształceniem i przygotowaniem do pełnienia roli pracownika? Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w postrzeganiu trudności postrzegają związanych z kształceniem i przygotowaniem do pełnienia roli pracownika?** Aby uzyskać rzetelną odpowiedź na te pytania, poproszono nieletnich o wskazanie trudności, jakie dostrzegają, które związane są z udziałem w szkoleniach zawodowych, a które miałyby przygotować osobę do pełnienia roli kompetentnego pracownika. Największą trudnością, według badanych jest inwestowanie swojego wolnego czasu w rozwój zawodowy poprzez udział w szkoleniach. Nieletni bez wcześniejszych doświadczeń z udziałem w szkoleniach, jako trudność wskazywali oprócz inwestycji własnego czasu także niedostosowanie poziomu trudności szkoleń (zbyt łatwe lub zbyt trudne). Również nieletni bez zawodu ale z doświadczeniami szkoleniowymi za przeszkodę uważali niezgodność szkoleń z zainteresowaniami badanych uczniów oraz mało praktyczny wymiar tych szkoleń. Uczniowie ze szkół zawodowych i branżowych wskazali także na trudności związane z finansami i brakiem ogólnodostępnej informacji o szkoleniach. Najmniejszymi przeszkodami dla badanych nieletnich okazały się: brak zgody pracodawcy na udział w szkoleniu, niekompetentni szkoleniowcy oraz brak motywacji do uczestnictwa w szkoleniach.

Kolejne pytania dotyczyły tego: **Jak badani nieletni oceniają przydatność szkoleń zawodowych w odniesieniu do posiadanych umiejętności, własnych zasobów, planów zawodowych? Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w ocenie przydatności szkoleń zawodowych w odniesieniu do posiadanych umiejętności, własnych zasobów, planów zawodowych?** Ci nieletni, którzy mieli już wcześniejsze doświadczenia związane z doskonaleniem zawodowym zostali poproszeni o ocenę przydatności szkoleń w odniesieniu do swojego rozwoju osobistego a przede wszystkim zawodowego. Uzyskane rezultaty pokazały, że w opinii badanych nieletnich, tematyka szkoleń zazwyczaj była dostosowana do zawodu w jakim się kształcą, ale nie zawsze była związana z zainteresowaniami badanych uczniów. Uczniowie będący w szkole zawodowej bardziej pozytywnie ocenili zgodność szkoleń w jakich uczestniczyli ze swoimi zainteresowaniami w porównaniu do uczniów szkół ogólnych. Grupy różniły się również rodzajem szkoleń i kursów zawodowych w jakich brali udział. Najwięcej badanych brało udział w szkoleniach zawodowych, choć zdecydowanie więcej uczniów kształcących się zawodowo w porównaniu z nieletnimi ze szkół ogólnych. Okazało się także, że uczniowie szkół niezawodowych częściej uczestniczyli w szkoleniach językowych, natomiast szkół zawodowych w szkoleniach komputerowych oraz rozwijających umiejętności psychologiczne, tj. radzenie sobie z agresją, czy ze stresem. Uczniowie pytani o przydatność wiedzy oraz umiejętności nabywanych w szkole w przyszłej pracy różnili się odpowiedziami w zależności od doświadczenia zawodowego. Osoby o kształceniu ogólnym miały zdanie, że wiedza szkolna jest mało przydatna w pracy zawodowej, natomiast nieletni kształcący się w

zawodzie wyżej ocenili przydatność uzyskiwanych w szkole wiedzy i umiejętności w przyszłej pracy zawodowej. Zdecydowanie wyżej wszyscy badani ocenili przydatność zarówno wiedzy jak i umiejętności nabywanych podczas doskonalenia zawodowego w postaci szkoleń, choć i w tym przypadku większe korzyści dostrzegali uczniowie szkół zawodowych w porównaniu z nieletnimi ze szkół ogólnych.

Co ciekawe, wyniki badań pokazały, że większość badanych nieletnich uważa, że zarówno kształcenie w szkole zawodowej jak i udział w szkoleniach zawodowych pozytywnie wiąże się ze znalezieniem dobrej pracy, choć zdaniem uczniów to udział w szkoleniach zawodowych w większym stopniu pomaga znaleźć dobrą pracę aniżeli kształcenie w konkretnym zawodzie.

Analiza czynników decydujących o większej motywacji do podjęcia pracy wykazała, iż uczniowie szukając pracy będą brać pod uwagę najbardziej takie czynniki jak oczywiście wynagrodzenie, czas pracy czy opinia pracodawcy. Co nie jest zaskakującym faktem, dla uczniów kształcących się w konkretnych zawodach ważne jest również znalezienie pracy zgodnej z wykształceniem. Ponadto, okazało się, że nieletni posiadający już pewne doświadczenie zawodowe częściej deklarowali poszukiwanie pracy zgodnej z ich zainteresowaniami w porównaniu do uczniów bez żadnych doświadczeń. Istotne różnice pomiędzy nieletnimi odnotowano także w zakresie znaczenia możliwości doskonalenia zawodowego w miejscu pracy. Możliwość uczestnictwa w szkoleniach zawodowych miała największe znaczenie dla nieletnich ze szkół branżowych, którzy nie mieli do tej pory okazji się dodatkowo szkolić. Okazuje się więc, że Ci nieletni doceniają wartość dodatkowych form doskonalenia i widzą taką potrzebę, aby oprócz kształcenia w zawodzie podejmować dodatkowe szkolenia zawodowe. Najmniejszą potrzebę odczuwała grupa nieletnich bez żadnego doświadczenia związanego z uczeniem się zawodu. Czy młodzi ludzie będą liczyć na znajomości np. z pracodawcą w poszukiwaniu pracy? Okazuje się, że dla nieletnich uczestniczących w dodatkowych formach doskonalenia zawodowego w postaci szkoleń znajomości podczas szukania pracy mają mniejsze znaczenie w porównaniu do nieletnich bez szkoleń. Być może warto wysunąć ostrożny wniosek, że udział w dodatkowych formach doskonalenia zawodowego daje uczniom większe poczucie bycia kompetentnym zawodowo. Gdy badani zostali zapytani o ocenę szans na zatrudnienie po ukończeniu szkoły i szkoleń w jakich uczestniczyli, zdaniem nieletnich ze szkół branżowych mają oni wyższe szanse na zatrudnienie w porównaniu do uczniów szkół ogólnokształcących. Ponadto osoby uczestniczące we wcześniejszych szkoleniach zawodowych deklarowały większą pewność zatrudnienia niż osoby bez szkoleń.

W życiu każdego młodego człowieka niezwykle istotną rolę pełnią posiadane zasoby związane z rozwojem zawodowym. Dlatego warto wiedzieć jak młodzi ludzie oceniają wsparcie i pomoc jaką otrzymują od innych oraz czy jest ona zgodna z ich oczekiwaniami. W tym celu zostało sformułowane pytanie, w jakim stopniu badani uczniowie mogą liczyć na wsparcie w procesie kształcenia zawodowego ze strony innych osób dorosłych (rodzice, kuratorzy, nauczyciele) czy rówieśników: **Czy, a jeśli tak, to jaki rodzaj wsparcia i od kogo otrzymują a jakiego oczekują badani nieletni w odniesieniu do procesu kształcenia i przygotowania do zawodu? Czy, a jeśli tak, to jaka występuje różnica pomiędzy badanymi grupami w zakresie postrzeganego i oczekiwanego wsparcia w odniesieniu do procesu kształcenia i przygotowania do zawodu?** Otrzymane rezultaty badań pokazały, że wszyscy badani oceniali najwyższe wsparcie otrzymywane od rodziców oraz kuratorów sądowych i wychowawców/ nauczycieli. Okazało się, że występują w tym zakresie istotne różnice między grupami, a mianowicie nieletni bez żadnego doświadczenia zawodowego odczuwali

zdecydowanie niższy poziom wsparcia ze strony innych ludzi w porównaniu do uczniów posiadających takie doświadczenie. Ci uczniowie (ze szkół podstawowych i ogólnokształcących nieuczestniczący w szkoleniach) zdecydowanie najniżej ocenili poziom wsparcia, jaki otrzymują od rodziców, kuratorów, swoich wychowawców a nawet nauczycieli przedmiotowych. Okazało się również, że uczniowie z największym doświadczeniem zawodowym (szkoła branżowa i szkolenia) jako jedyna grupa najwyżej ocenili wsparcie doradców zawodowych w porównaniu z pozostałymi grupami, zwłaszcza z grupa bez doświadczenia zawodowego.

Również w zakresie oczekiwanego wsparcia wystąpiły różnice istotne pomiędzy nieletnimi w zależności od doświadczenia zawodowego. Uczniowie o profilu kształcenia ogólnym oczekują większego wsparcia ze strony rodziców w porównaniu do uczniów kształcenia zawodowego. Również od wychowawców i kuratorów sądowych nieletni bez wykształcenia zawodowego i bez szkoleń oczekują większej pomocy i wsparcia niż uczniowie z większym doświadczeniem zawodowym (szkoła branżowa/lub i szkolenia). Wyniki tych badań wskazują jednoznacznie, że te właśnie rodzice, kuratorzy oraz wychowawcy są osobami najbardziej znaczącymi w życiu tych młodych ludzi. Jeśli chodzi o wsparcie ze strony nauczycieli, pedagoga czy psychologa, to również największe oczekiwania mieli nieletni o profilu kształcenia ogólnego, zaś uczniowie szkół branżowych wykazywali mniejszą potrzebę wspierania przez nauczycieli czy pedagogów. Identyczna sytuacja miała miejsce w odniesieniu do pracodawców, doradców zawodowych oraz nauczycieli przedmiotowców - i tym razem nieletni bez doświadczeń zawodowych wykazywali wyższy poziom oczekiwań wsparcia i pomocy od tych dorosłych w porównaniu do uczniów szkół branżowych i techników. Inne pytanie przed którym stanęli nieletni to pytanie o to, jakiego dodatkowego przygotowania oczekivaliby przed podjęciem pracy zawodowej. Wystąpiły istotne różnice między nieletnimi ze względu na wcześniejsze doświadczenia zawodowe. Okazało się, że nieletni bez szkoleń (zarówno kształcący się zawodowo lub nie) przed podjęciem pracy chcieliby więcej zajęć praktycznych, szkoleń zawodowych lub płatnego stażu. Natomiast dla uczniów szkół ogólnych uczestniczących w szkoleniach zawodowych priorytetem okazały się dodatkowe szkolenia zawodowe i kursy językowe. Nieletni z największym doświadczeniem zawodowym najważniejszym przygotowaniem przed podjęciem pracy okazał się staż, udział w dodatkowych szkoleniach zawodowych oraz możliwość kształcenia w szkole branżowej lub technikum. Dla większości badanych respondentów jako najmniej istotne oczekiwania związane z podjęciem pracy okazały się spotkania z doradcą zawodowym, udział w warsztatach psychologicznych czy wizyty studyjne w innych przedsiębiorstwach.

Ostatnie pytanie dotyczyło prawa pracy małoletnich i brzmiało: **Jaki poziom wiedzy prezentują nieletni na temat zatrudniania młodocianych oraz warunków pracy małoletnich?** Jednym z zadań postawionych przed badanymi była ocena przez nieletnich które formy zatrudnienia, nieletni ocenili jako najkorzystniejsze z ich punktu widzenia własnego rozwoju zawodowego, a które jako najmniej korzystne. Wyniki pokazały że u uczniów z różnym doświadczeniem zawodowym wystąpiły istotne różnice. Interesujące wydaje się fakt, że nieletni bez żadnych doświadczeń zawodowych za najkorzystniejszą formę zatrudnienia uważali przygotowanie zawodowe poprzez kursy i szkolenia a najmniej korzystną staże i praktyki. Natomiast uczniowie posiadający już doświadczenie zawodowe w postaci szkoły lub szkoleń za najbardziej korzystną formę uznali możliwość odbywania praktyk i stażu przed podjęciem pracy a najmniej korzystna z ich punktu widzenia zatrudnianie młodocianych do lekkich prac. Wszyscy respondenci z czterech grup badanych byli w równym stopniu zgodni na temat korzyści wypływających z nauki zawodu w szkołach

branżowych czy technikach, oraz mieli podobne zdanie dotyczące korzyści wynikających z udziału w kursach i szkoleniach. Wszyscy badani zwrócili uwagę na raczej niską przydatność do własnego rozwoju zawodowego zatrudnianie się do lekkich prac. Zdaniem nieletnich kształcących się w zawodzie, miejsce praktyk stwarza najlepsze warunki do przyswajania wiedzy. Młodzi badani doceniają także pomoc i opiekę ze strony pracodawców, którzy umożliwiają im przyswajanie nowych umiejętności. Natomiast nieletni uczniowie bez zawodu ale po szkoleniach, miejsce pracy / praktyk ocenili wyżej niż pozostałe grupy pod względem oceny takich warunków jak: czas pracy, urlop czy przejrzystość umowy dotyczącej praktyk czy pracy w porównaniu do grup uczniów o kształceniu zawodowym.

Ważnym aspektem była także ocena znajomości prawa pracy w zakresie zatrudniania młodocianych przez nieletnich respondentów. Uzyskane rezultaty potwierdziły brak lub bardzo słabą znajomość prawa pracy przez nieletnich o profilu kształcenia ogólnym po szkoleniach, natomiast wśród uczniów szkół branżowych i techników poziom wiedzy z zakresu prawa pracy młodocianych można ocenić jako średni. Wyniki badań potwierdziły także, że źródłem wiedzy na temat zatrudniania młodocianych najczęściej wykorzystywanym przez wszystkich badanych respondentów jest oczywiście Internet. Na drugim miejscu szkoła i nauczyciele, następnie rodzice oraz rówieśnicy. Najrzadziej wykorzystywanym przez nieletnich źródłem wiedzy okazał się urząd pracy.

VI. Dobre praktyki i rekomendacje⁴

Praktycznym celem przeprowadzonych badań ma być sformułowanie implikacji praktycznych wraz z rekomendacjami dotyczącymi kształcenia i szkolenia zawodowego nieletnich z uwzględnieniem poziomu ich rozwoju psychicznego, społecznego i deklarowanych umiejętności praktycznych wykorzystywanych w pracy zawodowej.

Dobre Praktyki

W sytuacji zatrudniania osób niepełnoletnich, bez względu na szczegółową kategorię, do której należą (nieletni, młodociany, itp.) należy mieć na względzie szereg norm prawnych różnego rzędu, stanowiących źródła powszechnie obowiązującego prawa na terenie Rzeczypospolitej Polskiej⁵. Konstytucja RP wprowadza zasadę ochrony praw dziecka na różnych płaszczyznach. Z punktu widzenia niniejszych rozważań najbardziej istotnym zapisem jest w tym miejscu jej artykuł 65 ust. 3, zgodnie z którym stałe zatrudnianie dzieci do lat 16 jest zakazane oraz artykuł 70 ust. 1, w myśl którego każdy ma prawo do nauki, która do 18 roku życia jest obowiązkowa. Prawa dziecka w sposób szeroki chronione są na gruncie prawa międzynarodowego, wiążącego Rzeczpospolitą Polską. Jako jeden z najważniejszych zapisów należy w tym miejscu podać artykuł 10 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r., zgodnie z którym „Należy podjąć specjalne kroki w celu zapewnienia ochrony i pomocy wszystkim dzieciom i młodzieży bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na pochodzenie lub inne przyczyny. **Należy chronić dzieci i młodzież przed wyzyskiem ekonomicznym i społecznym. Zatrudnianie ich przy pracy szkodliwej dla ich moralności lub zdrowia bądź niebezpiecznej dla życia lub mogącej przeszkodzić w ich normalnym rozwoju powinno być ustawowo karalne. Państwa powinny również ustalić granicę wieku, poniżej której płatne zatrudnianie dzieci powinno być ustawowo zakazane i karalne**”⁶.

Ważnym źródłem prawa międzynarodowego, zawierającym cały pakiet rozwiązań mających na celu ochronę małoletnich jest Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.⁷. Zgodnie z jej art. 1, na gruncie przepisów Konwencji pod pojęciem "dziecko" rozumie się każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność. W tym miejscu należy wskazać regulację zawartą w art. 19 ust. 1 Konwencji, zgodnie z którą **Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku**, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem. Zasadę ochrony dziecka przed wyzyskiem ekonomicznym rozwija artykuł 32 Konwencji. Zgodnie z jego ust. 1, Państwa-Strony uznają **prawo dziecka do ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym, przed wykonywaniem pracy,**

⁴ Dobre praktyki i rekomendacje zostały opracowane przez autorkę raportu we współpracy z zespołem ekspertów zewnętrznych, tj. dr F. Furman, dr D. Majerek, mgr P. Żywiecki, mgr J. Rusinkiewicz, mgr I. Lipiec, mgr A. Janik-Barciś.

⁵ Zgodnie z art. 87 ust. 1 aktualnie obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (tekst jednolity: Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.), źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.

⁶ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169.

⁷ Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526; zm.: Dz. U. z 2000 r. Nr 2, poz. 11, z 2012 r. poz. 1333 oraz z 2013 r. poz. 677.

która może być niebezpieczna lub też może kolidować z kształceniem dziecka, bądź może być szkodliwa dla zdrowia dziecka lub jego rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego, moralnego lub społecznego. Ustęp 2 nakłada konkretne zadania na państwa-strony Konwencji, stwierdzając, że mają podejmować kroki ustawodawcze, administracyjne, socjalne oraz środki w dziedzinie oświaty dla zapewnienia realizacji postanowień niniejszego artykułu. W tym celu, w szczególności mają one za zadanie:

- a. ustanowić **minimalny poziom lub poziomy wiekowe dla ubiegania się o podjęcie pracy;**
- b. ustanowić właściwe **przepisy odnośnie do wymiaru czasowego oraz warunków zatrudnienia;**
- c. ustanowić odpowiednie kary lub inne sankcje do zapewnienia skutecznego stosowania niniejszego artykułu⁸.

Konwencja o Prawach Dziecka jednoznacznie wskazuje, że podstawowym prawem dziecka jest prawo do nauki. W tym miejscu jej przepisy (przede wszystkim art. 28-29) stwierdzają m.in., że Państwa-Strony uznają prawo dziecka do nauki i w celu stopniowego realizowania tego prawa na zasadzie równych szans, w szczególności uczynią nauczanie podstawowe obowiązkowym i bezpłatnym dla wszystkich jak też będą popierać rozwój różnorodnych form szkolnictwa średniego, zarówno ogólnokształcącego, jak i zawodowego, uczynią je dostępnymi dla każdego dziecka oraz podejmą odpowiednie kroki, takie jak wprowadzenie bezpłatnego nauczania oraz udzielanie w razie potrzeby pomocy finansowej⁹.

Na gruncie przepisów krajowych należy w tym miejscu wskazać przede wszystkim regulację zawartą w ustawie z dnia z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy¹⁰. Cały dziewiąty kodeksu pracy poświęcony jest zatrudnianiu młodocianych. Przepisy kodeksu zawierają szczegółowe rozróżnienie zasad zatrudniania określonych kategorii młodocianych. Zgodnie z art. 190 § 1 k.p. młodocianym w rozumieniu kodeksu jest osoba, która ukończyła 15 lat, a nie przekroczyła 18 lat. Co do zasady zabronione jest zatrudnianie osoby, która nie ukończyła 15 lat, z pewnymi wyjątkami. Zgodnie z art. 190 § 1 k.p. wolno zatrudniać tylko tych młodocianych, którzy: 1) ukończyli co najmniej ośmioletnią szkołę podstawową; 2) przedstawią świadectwo lekarskie stwierdzające, że praca danego rodzaju nie zagraża ich zdrowiu. Z kolei w myśl § 2 młodociany nieposiadający kwalifikacji zawodowych może być zatrudniony tylko w celu przygotowania zawodowego¹¹.

Odrębne regulacje dotyczą osób w wieku poniżej lat 15. Zgodnie z art. 191 § 2¹ k.p., osoba, która ukończyła ośmioletnią szkołę podstawową, niemająca 15 lat, może być zatrudniona na zasadach określonych dla młodocianych w roku kalendarzowym, w którym kończy 15 lat. Osoba, która ukończyła ośmioletnią szkołę podstawową, niemająca 15 lat, z wyjątkiem osoby, o której mowa w art. 191 § 2¹ k.p. może być zatrudniona na zasadach określonych dla młodocianych w celu przygotowania zawodowego w formie nauki zawodu. Natomiast osoba, która nie ukończyła ośmioletniej szkoły podstawowej, niemająca 15 lat, może być zatrudniona na zasadach określonych dla młodocianych w celu przygotowania zawodowego w formie przyuczenia do wykonywania określonej pracy. Zawarcie umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego z takimi osobami jest dopuszczalne w przypadku wyrażenia na

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tekst jednolity: Dz.U.2020.1320 z późn. zm., dalej także k.p.

¹¹ Tamże.

to zgody przez przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego tej osoby oraz uzyskania pozytywnej opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej. W przypadku osoby, która nie ukończyła ośmioletniej szkoły podstawowej wymagane jest również uzyskanie zezwolenia dyrektora ośmioletniej szkoły podstawowej, w której obwodzie mieszka ta osoba, na spełnianie obowiązku szkolnego poza szkołą¹².

Z osobą, która ukończyła 15 lat i nie ukończyła ośmioletniej szkoły podstawowej, może być, na wniosek jej przedstawiciela ustawowego lub opiekuna, zawarta umowa o pracę w celu przygotowania zawodowego odbywanego w formie przyuczenia do wykonywania określonej pracy, jeżeli:

1. Została ona przyjęta do oddziału przysposabiającego do pracy utworzonego w ośmioletniej szkole podstawowej albo
2. Uzyskała zezwolenie dyrektora ośmioletniej szkoły podstawowej, w której obwodzie mieszka, na spełnianie obowiązku szkolnego poza szkołą oraz uzyskała pozytywną opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej¹³.

Z osobą, która ukończyła 15 lat i nie ukończyła ośmioletniej szkoły podstawowej, spełniającą obowiązek szkolny poza szkołą, może być, po ukończeniu przez nią przygotowania zawodowego w formie przyuczenia do wykonywania określonej pracy, zawarta umowa o pracę w celu przygotowania zawodowego w formie nauki zawodu. Przepis § 26pkt 2 stosuje się odpowiednio¹⁴.

Osoba, która ukończyła 18 lat w trakcie nauki w ośmioletniej szkole podstawowej, może być zatrudniona na zasadach określonych dla młodocianych w roku kalendarzowym, w którym ukończyła tę szkołę¹⁵. Pracodawca jest obowiązany zapewnić młodocianym pracownikom opiekę i pomoc, niezbędną dla ich przystosowania się do właściwego wykonywania pracy a także jest obowiązany prowadzić ewidencję pracowników młodocianych¹⁶. W tym miejscu należy wyraźnie wskazać, że przepisy kodeksu pracy są tak skonstruowane aby w jak najszerszym stopniu umożliwić młodocianym kontynuowanie nauki przynajmniej do ukończenia 18 lat i jej łączenie z wykonywaną pracą. Zgodnie z art. 197 § 1 k.p., pracownik młodociany jest obowiązany dokończyć się do ukończenia 18 lat. W ramach powyższego obowiązku w szczególności pracownik młodociany jest obowiązany do dokończania się w zakresie ośmioletniej szkoły podstawowej, jeżeli szkoły takiej nie ukończył oraz do dokończania się w zakresie szkoły ponadpodstawowej lub w formach pozaszkolnych. Pracodawca jest obowiązany zwolnić młodocianego od pracy na czas potrzebny do wzięcia udziału w zajęciach szkoleniowych w związku z dokończaniem się. Jeżeli młodociany nie ukończył przygotowania zawodowego przed osiągnięciem 18 lat, obowiązek dokończania się może być przedłużony do czasu ukończenia przygotowania zawodowego. Zwolnienie młodocianych od obowiązku dokończania się może być dopuszczone jedynie w wyjątkowych przypadkach¹⁷. Zgodnie z przepisami kodeksu pracy, młodociani mogą być w pewnych przypadkach zatrudniani także w innym celu niż przygotowanie zawodowe. Ustawodawca w sposób szczegółowy określił w tym miejscu zasady ochrony młodocianych poprzez ustanowienie systemu ograniczeń i zakazów w ich zatrudnianiu. Młodociany może

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

być zatrudniony na podstawie umowy o pracę przy wykonywaniu lekkich prac. Praca lekka nie może powodować zagrożenia dla życia, zdrowia i rozwoju psychofizycznego młodocianego, a także nie może utrudniać młodocianemu wypełniania obowiązku szkolnego. Pracodawca ustala wymiar i rozkład czasu pracy młodocianego zatrudnionego przy lekkiej pracy, uwzględniając tygodniową liczbę godzin nauki wynikającą z programu nauczania, a także z rozkładu zajęć szkolnych młodocianego. Tygodniowy wymiar czasu pracy młodocianego w okresie odbywania zajęć szkolnych nie może przekraczać 12 godzin. W dniu uczestniczenia w zajęciach szkolnych wymiar czasu pracy młodocianego nie może przekraczać 2 godzin. Wymiar czasu pracy młodocianego w okresie ferii szkolnych nie może przekraczać 7 godzin na dobę i 35 godzin w tygodniu. Dobowy wymiar czasu pracy młodocianego w wieku do 16 lat nie może jednak przekraczać 6 godzin. Czas pracy młodocianego w wieku do 16 lat nie może przekraczać 6 godzin na dobę. Czas pracy młodocianego w wieku powyżej 16 lat nie może przekraczać 8 godzin na dobę. Młodocianego nie wolno zatrudniać w godzinach nadliczbowych ani w porze nocnej, która dla młodocianego przypada pomiędzy godzinami 22⁰⁰ a 6⁰⁰ a dla osób poniżej lat 15 pomiędzy godzinami 20⁰⁰ a 6⁰⁰. Przerwa w pracy młodocianego obejmująca porę nocną powinna trwać nieprzerwanie nie mniej niż 14 godzin. Młodocianemu przysługuje w każdym tygodniu prawo do co najmniej 48 godzin nieprzerwanego odpoczynku, który powinien obejmować niedzielę. Nabywa on ponadto prawo do urlopu wypoczynkowego¹⁸.

Powyższe regulacje dotyczą wskazanych wyżej kategorii dzieci i młodzieży bez względu na ich zachowanie względem przestrzegania porządku prawnego. Oprócz powyższych osobną regulacją objęte są osoby nieletnie, które dopuściły się określonych czynów zabronionych albo wykazują objawy demoralizacji. W tym miejscu należy wskazać kilka przepisów zawartych w ustawie z dnia z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁹. Przepisy ustawy stosuje się w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji - w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18; postępowania w sprawach o czyny karalne - w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17; wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych - w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21. Przewidziane w ustawie działania podejmuje się w wypadkach, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego²⁰. Przepisy u.p.n. regulują między innymi funkcjonowanie, organizację i system wychowawczy w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i schroniskach dla nieletnich oraz w zakładach poprawczych. Powyższe instytucje są zobowiązane zapewniać w szczególności nauczanie ogólnokształcące i zawodowe, działalność kulturalno-oświatową i sportową, działalność mającą na celu rozwijanie aktywności społecznej nieletnich i wdrożenie ich do pracy społecznie użytecznej, a także dostęp do świadczeń zdrowotnych²¹. Praca i nauka nieletnich są ważnym aspektem funkcjonowania powyższych instytucji. Dyrektor zakładu poprawczego może umieścić nieletniego na czas określony poza zakładem, jeżeli przemawiają za tym m.in. względy szkoleniowo-wychowawcze, a w szczególności możliwość zdobycia wykształcenia, zawodu, a także niezbędnych kwalifikacji lub uprawnień

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tekst jednolity: Dz. U. z 2018 r. poz. 969, dalej także u.p.n.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

oraz możliwość podjęcia zatrudnienia a ocena zachowania nieletniego wskazuje, iż będzie możliwe roztoczenie nad nim skutecznego nadzoru²².

Osobny rozdział ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich poświęcony jest zagadnieniu zatrudniania nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych lub schroniskach dla nieletnich. Nieletni umieszczony w zakładzie poprawczym lub w schronisku dla nieletnich może odbywać praktyczną naukę zawodu organizowaną w warsztatach szkolnych prowadzonych przez szkołę lub zespół szkół, działających przy zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich. Dyrektor zakładu poprawczego lub schroniska dla nieletnich kieruje nieletniego, za jego zgodą, do odbycia praktycznej nauki zawodu, w warsztatach szkolnych prowadzonych przez szkołę lub zespół szkół, działających przy tym zakładzie lub schronisku. Nieletni umieszczony w zakładzie poprawczym lub w schronisku dla nieletnich może zostać zatrudniony poza zakładem poprawczym lub schroniskiem dla nieletnich, za zgodą dyrektora zakładu lub schroniska, jeżeli ukończył 16 lat i spełnia wymogi określone w Kodeksie pracy. Praktyczna nauka zawodu organizowana w warsztatach szkolnych prowadzonych przez szkołę lub zespół szkół, działających przy zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich, może mieć formę zajęć praktycznych i praktyk zawodowych. Nieletni odbywający praktyczną naukę zawodu w formie praktyk zawodowych w warsztatach szkolnych prowadzonych przez szkołę lub zespół szkół, działających przy zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich, którego jest wychowankiem, może otrzymać stypendium w wysokości ustalonej przez dyrektora zakładu poprawczego. Należność nieletniego za pracę ustala się według zasad wynagradzania pracowników za pracę tego rodzaju, którą wykonuje nieletni. Za prace porządkowe wykonywane na rzecz zakładu lub schroniska w wymiarze nieprzekraczającym 30 godzin miesięcznie wynagrodzenie nieletniemu nie przysługuje, jednakże za sumienną pracę tego rodzaju mogą być przyznawane nagrody pieniężne²³.

Do najważniejszych przykładów Dobrych Praktyk należy zaliczyć:

1. Organizowanie kształcenia zawodowego w zakładach i schroniskach stanowi jedną z najskuteczniejszych form resocjalizacji nieletnich. Zdobywanie kwalifikacji teoretycznych i praktycznych w toku przygotowania zawodowego zwiększa szanse na znalezienie zatrudnienia po opuszczeniu zakładu lub schroniska, przyczynia się do aktywizacji zawodowej nieletnich oraz w konsekwencji zwiększa szanse na pełną integrację społeczną po opuszczeniu placówki. Niezbędnym warunkiem nabycia przez nieletnich kwalifikacji zawodowych umożliwiających znalezienie zatrudnienia po opuszczeniu zakładów i schronisk jest zwiększenie i dywersyfikacja oferty zawodowej poprzez modernizację bazy szkoleniowo-dydaktycznej warsztatów szkolnych.²⁴
2. Profesor Krystyna Ostrowska, pracownik naukowy, wybitna specjalistka z zakresu psychologii kryminologicznej oraz działaczka społeczna, wielokrotnie pochylała się nad teoretycznymi aspektami resocjalizacji i obszarami wspierającymi działania resocjalizacyjne, podkreślając godność każdego człowieka, bez względu na to, w jakiej

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/o-ministerstwie/projekty-europejskie/program-operacyjny-kapital-ludzki/pr1pr1/>

sytuacji się znajduje²⁵. Zatem „dobrą praktyką” każdego podmiotu towarzyszącego rozwojowi młodego człowieka – przede wszystkim tego pogubionego – powinno być wspieranie jednostki na każdej płaszczyźnie. Kompetencje psychospołeczne, tak cenne we współczesnym świecie oraz umiejętności praktyczne powinny być kształtowane w zasadzie na każdym szczeblu edukacji oraz w każdej instytucji oświatowo-wychowawczej (w wielu szkołach praktykuje się prowadzenie zajęć kształtujących różne kompetencje miękkie, takie jak np. kompetencje społeczne czy emocjonalne).

3. Popularne przed laty „ścieżki międzyprzedmiotowe”, których celem było dążenie do wszechstronnego rozwoju ucznia poprzez korelację wielu przedmiotów – w opinii wielu nauczycieli były dobrym rozwiązaniem. Nauczyciele, mając na uwadze rozwój ucznia, współdziałali na rzecz tworzenia w świadomości uczniów zintegrowanego systemu wiedzy, umiejętności i postaw. W przypadku nieletnich to bardzo istotne. Wszechstronny rozwój powinien być nadrzędnym celem pracy edukacyjnej. Takie rozwiązanie sprawdzało się na każdym szczeblu edukacji. Dziś znacznie mniej mówi się o tym systemie pracy edukacyjnej z uwagi na to, iż pojawiają się nowe propozycje.
4. Akty prawne wyraźnie wskazują szczegółowe warunki organizowania praktycznej nauki zawodu w warsztatach szkolnych, przy zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich. Uwzględniają one zakres praw i obowiązków szkoły względem uczniów, a także kwalifikacje wymagane od osób prowadzących praktyczną naukę zawodu. Mając na uwadze stworzenie optymalnych warunków skutecznej resocjalizacji nieletnich – uwzględniono w dokumencie właściwy dobór form zawodowego kształcenia oraz wdrażanie nieletnich do systematycznego wykonywania nałożonych na nich obowiązków (Ustawa z dnia 26 października 1982 o postępowaniu w sprawach nieletnich – Dz.U.2018 poz. 969, Akt obowiązujący, wersja od: 22 maja 2018 r. Art. 95 da)²⁶. Dobrą praktyką powinno być przestrzeganie zapisów zawartych w różnych aktach prawnych, regulujących podejmowane działania na rzecz nieletnich – również w kwestii ich kształcenia i wdrażania do wykonywania konkretnego zawodu. Działania w obrębie nakreślonych ram prawnych nie tylko porządkują i ułatwiają pracę osób za to odpowiedzialnych. W działaniach tych doszukać się można także aspektu wychowawczego – niezbędnego w aktywności o charakterze resocjalizacyjnym.
5. Realizacja projektów realizowanych z funduszy unijnych, których celem jest rozwijanie kompetencji zawodowych nieletnich. Oprócz obecnie realizowanego projektu, należy wspomnieć o zakończonym sukcesem projekcie realizowanym w latach 2007-2013. Był to projekt pt. *Kształcenie zawodowe nieletnich przebywających w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich* realizowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013. Jego celem była intensyfikacja działań, które wiązały się z organizacją

²⁵ G. Kudlak, *Personalistyczna koncepcja resocjalizacji w ujęciu Krystyny Ostrowskiej*, [w:] *The Prison Systems Review*, nr 107, Warszawa 2020, s.15-16

²⁶ <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/postepowanie-w-sprawach-nieletnich-16791030/art-95-da>

przygotowania zawodowego i kursów zawodowych dla nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich. Zakładano modernizację warsztatów szkoleniowych oraz zapewnienie szerokiej i zróżnicowanej oferty kursowej dla wyrównania dystansu zawodowego dzielącego wychowanków zakładów i schronisk od innych grup społecznych. Celem projektu było więc unowocześnienie istniejących warsztatów oraz stworzenie nowych stanowisk warsztatowych. Zwiększenie oferty szkoleniowej ma pomóc nieletnim w możliwości wyboru rodzaju kształcenia zawodowego lub zdobycia kwalifikacji zawodowych.

6. Za dobre praktyki należy uznać organizację spotkań branżowych z udziałem przedsiębiorców, nauczycieli kształcenia zawodowego mające na celu wypracowanie wspólnego systemu działania w zakresie przygotowania młodego człowieka do wejścia na rynek pracy; opracowanie programu zajęć kształcenia zawodowego, praktyk zawodowych, wypracowanie pomysłów na organizację dodatkowych zajęć czy szkoleń zawodowych.
7. Promocja zawodów kształcenia branżowego uznanych jako deficytowe jako istotny czynnik gwarancji zatrudnienia po ukończeniu szkoły. W tym szczególna promocja Kwalifikacyjnych Kursów Zawodowych - formy kształcenia, które daje kwalifikacje zawodowe w zakresie jednej kwalifikacji. Na obecnym rynku pracy zapotrzebowanie na fachowców takich jak: hydraulik, elektryk, spawacz czy elektromechnik jest ogromne. Do łask wracają szkoły branżowe, które niestety nie cieszą się na dzień dzisiejszy dużym zainteresowaniem tak jak kiedyś. W nieletnich wykształciło się poczucie, że szkoła zawodowa nie daje możliwości rozwoju, dlatego większość z nich, za namową rodziców, aplikuje do szkół ogólnokształcących, które tak naprawdę nie gwarantują żadnego zawodu. Niestety wielu z tych nieletnich, nie mają żadnego pomysłu na siebie, a po skończonej szkole nie kształcą się dalej.
8. Możliwości łączenia wiedzy z praktyką przez nauczycieli kształcenia zawodowego poprzez czynny udział w szkoleniach zawodowych. Wykonywanie czynności zawodowych w realnym środowisku pracy w nauczonym zawodzie pozwoli nauczycielom na poznanie aktualnych trendów obowiązujących w danym zawodzie w zakresie wyposażenia, zapotrzebowania na dane usługi/produkty. Praktyczne szkolenie nauczyciela z pewnością przełoży się zarówno na podniesienie jakości zajęć, jak i na ich atrakcyjność.
9. Wykorzystanie w pracy z młodzieżą sprawdzonych programów z zakresu pracy wychowawczo – profilaktycznej, których celem jest kształtowanie umiejętności rozwiązywania konfliktów, radzenie sobie ze stresem. (przykładowy program „Spójrz Inaczej”).
10. Kompetencje psychiczne i społeczne nieletnich mają znaczący wpływ na wybór szkoły i zawodu, a co za tym idzie poradenia sobie z codziennymi wyzwaniami jakie stawia życie. Kształcenie kompetencji nieletnich powinno się zacząć od przedszkola. Doradcy zawodowi powinni pojawiać się już u najmłodszych dzieci i rozmawiać z nimi o ich talentach. Młody człowiek, który od najmłodszych lat ma możliwość rozwijania swoich zainteresowań i jest wspierany przez środowisko, szybciej dokonuje wyboru dotyczącego swojej przyszłości, a co za tym idzie łatwiej podejmuje decyzję związaną

z wyborem szkoły i zawodu. Ma określone cele życiowe, które realizuje i łatwiej radzi sobie z problemami, które napotyka po drodze.

11. Wybór odpowiedniego zawodu daje poczucie stabilności i wzięcia odpowiedzialności za własne życie. Nieletni zdają sobie sprawę, że dobry zawód to dobry start w życiu. Ważne jest, żeby najbliższa rodzina (rodzice) wspierała dziecko w wyborze i nie negowała jego celów. Często się zdarza, że rodzice chcą zrealizować swoje marzenia z młodości, narzucając dziecku wybór szkoły i zawodu. To stąd bierze się mnóstwo niepowodzeń, poczucia „beznadziejności” i załamania psychicznego.
12. Realizacja projektów i mini projektów szkolnych mających na celu pobudzenie aktywności i przedsiębiorczości uczniów, otwarcie się szkół na propozycje działań oferowanych przez instytucje z zewnątrz.
13. Wolontariat jako doskonały sposób na zdobycie nowych umiejętności, kształtowania umiejętności współpracy, kreatywności oraz pracy na rzecz innych. Wolontariat w szczególności w przypadku uczniów szkół podstawowych i liceum staje się coraz częściej formą zdobywania pierwszych doświadczeń zawodowych. Jest to także jeden z elementów podnoszenia motywacji młodzieży do podejmowania działania.
14. Aktywny udział młodzieży szkół średnich w inicjatywach lokalnych, np.: Targi Edukacyjne, Targi Pracy, Strefa Zawodów, Zawodowy Strażak 10, Festiwal Zawodów, Ogólnopolski Tydzień Kariery, itp.

Rekomendacje

1. Żyjemy w świecie, w którym szczególnie cenione są nie tylko różnorodne umiejętności praktyczne i zawodowe kandydatów na pracowników. Coraz częściej potencjalni pracodawcy zwracają uwagę na kompetencje psychospołeczne ludzi poszukujących zatrudnienia, uznając je za równie ważne. Posiadane kompetencje społeczne odgrywają znaczącą rolę w osiąganiu zadowalających wyników w pracy. Wpływają także na jakość życia osobistego. Niestety w podstawie programowej kształcenia zawodowego brakuje miejsca na kształtowanie kluczowych kompetencji psychospołecznych. Nauczyciele praktycznej nauki zawodu odpowiedzialni są za realizację programu nauczania i na tym skupiają całą swoją uwagę. Pomimo, iż o metodach i sposobach jego realizacji decydują sami – planując proces dydaktyczno-wychowawczy w ramach nauczanego przedmiotu – rzadko kiedy decydują się na wprowadzanie elementów z zakresu wiedzy i umiejętności społecznych. Należałoby zatem zadbać o równowagę w kształtowaniu zarówno kompetencji społecznych, jak i zawodowych – uznając jedno i drugie za równie ważne. Zapewne wskazane byłyby tu stosowne zapisy w programach nauczania opracowane przez MEiN.
2. Warto pochylić się nad opracowaniem i przygotowaniem zestawu metod i narzędzi diagnozujących kompetencje psychospołeczne nieletnich (zarówno bezpośrednio po rozpoczęciu nauki, jak i po jej zakończeniu). Zestaw ten mógłby być wykorzystywany również w procesie okresowej oceny przebiegu resocjalizacji, aby na bieżąco móc rejestrować na przykład zmiany w zachowaniu nieletnich.

3. Ważnym aspektem w procesie podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych jest motywacja młodego człowieka. Dostrzega się we współczesnej szkole, szczególnie po okresie kształcenia zdalnego spadek poziomu motywacji do nauki, podejmowania działania, planowania. Konieczne więc staje się poszukiwanie i wdrożenie skutecznych metod motywowania młodzieży do poszukiwania dróg własnego rozwoju, podejmowania kształcenia, uzupełniania kwalifikacji. Konieczne zatem wydaje się zachęcanie/ motywowanie do udziału w różnych formach doskonalenia zawodowego w tym szkoleń zawodowych.
4. Istotna wydaje się obserwacja, że ankietowani nie uważają sami siebie za jednoznacznie uczciwych i pracowitych, choć jednocześnie przeważnie nie zgadzają się ze stwierdzeniem, że zrezygnowaliby z pracy zawodowej, gdyby mieli taką możliwość. Należy wykorzystać fakt, że wykazują oni chęć pracy i doceniają jej wartość. Jednym z zadań wplecionych w tok kształcenia powinno być sprawienie, by nieletni uwierzyli w swoją pracowitość i zdolność zdobywania cech cenionych przez pracodawców oraz zmotywowanie ich do kształcenia i pracy.
5. Kształcenie kompetentnych pracowników w pierwszej kolejności wymagać będzie dostosowania form nauki do realnych potrzeb rynku pracy i odpowiednie przygotowanie praktyczne. Rekomendowana jest więc ścisła współpraca z pracodawcami, m.in. przez włączenie ich w proces tworzenia programów nauczania, zapraszanie specjalistów do placówek szkolnych w ramach prowadzenia zajęć praktycznych, organizowania zajęć w lokalnych przedsiębiorstwach etc. Zwiększeniu ilości praktycznych zajęć służyłoby także wprowadzenie możliwości zaliczania nie tylko zajęć praktycznych, ale także teoretycznych poprzez pracę – bez opanowania wiedzy teoretycznej nieletni nie byłoby w stanie właściwie wypełniać obowiązków pracowniczych, a z drugiej trzeba pamiętać, że to właśnie fachowemu wykonywaniu zawodu mają służyć zajęcia z teoretycznej wiedzy zawodowej.
6. Poszerzenie zakresu działań z zakresu doradztwa zawodowego na poziomie szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Doradztwo zawodowe w szkole realizowane jest w praktyce głównie w formie zajęć doradztwa zawodowego; w szkole podstawowej po 10 godzin w klasie siódmej i ósmej, w szkole ponadpodstawowej 10 godzin na cykl kształcenia. Zakres tematyczny obejmuje cztery obszary: ① Poznanie siebie; ② Świat zawodów i rynek pracy; ③ Rynek edukacyjny i uczenie się przez całe życie; ④ Planowanie własnego rozwoju i podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych. W praktyce zajęcia obejmują diagnozę, poznanie najważniejszych aspektów związanych z rynkiem pracy, a szczególny nacisk kładzie się na treści związane z wyborem zawodu i dalszego kierunku kształcenia. Młodzież ze szkół podstawowych na etapie podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych ma bardzo małą wiedzę na temat czynności zawodowych i kryteriów wyboru szkoły. Uczniowie szkół średnich oczekują informacji na temat możliwości kontynuowania edukacji na studiach wyższych oraz poszerzenia kompetencji zawodowych. W związku z tym na obowiązkowych zajęciach doradztwa zawodowego brakuje czasu kształtowanie kompetencji miękkich i

przedsiębiorczych. Na zajęciach grupowych nie ma także możliwości opracowania Indywidualnego Planu Kariery. W procesie przygotowania młodego człowieka niezbędny jest więc kontakt indywidualny ucznia z doradcą zawodowym. Rekomenduje się zatrudnienie doradcy zawodowego w szkole na potrzeby konsultacji indywidualnych oraz prowadzenia zajęć z doradztwa zawodowego w większym wymiarze godzin niż obecnie lub prowadzenie ich w ramach zajęć z zakresu pomocy psychologiczno – pedagogicznej w szkole z uwzględnieniem treści z zakresu kształtowania kompetencji społecznych i przedsiębiorczych. W obszarze działań doradczych w szkole podstawowej warto podkreślić ich znaczącą rolę na poziomie edukacji wczesnoszkolnej. Przy realizacji treści programowych z zakresu doradztwa zawodowego na obowiązkowych zajęciach edukacyjnych szczególną uwagę należy zwrócić na poznawanie zawodów oraz kształtowanie u uczniów sumienności, punktualności, kreatywności, odpowiedzialności, umiejętności pracy w grupie.

7. Badani nieletni przeważnie mają problem ze zdefiniowaniem jaki zawód chcieliby wykonywać, co wskazuje na silną potrzebę rozwinięcia doradztwa zawodowego, które powinno sprawnie funkcjonować już na etapie szkoły podstawowej. Ważne jest umożliwienie uczniom obserwacji funkcjonowania różnych zawodów w praktyce, rozmowy ze specjalistami poszczególnych dziedzin, weryfikacji swoich wyborów przez możliwość podejmowania praktyk w lokalnych firmach, a także uświadomienie im, że rzeczywiście mają możliwość samodzielnego kształtowania swojego życia i kariery.
8. Rodzic jest pierwszym doradcą swojego dziecka i jego wsparcie w procesie podejmowania przez dziecko decyzji edukacyjnych i zawodowych jest nieocenione. W związku z tym powinien posiadać rzetelną wiedzę na temat kryteriów wyborów edukacyjnych i zawodowych dziecka, realiów lokalnego i krajowego rynku pracy oraz aspektach psychologicznych podejmowania decyzji na danym etapie kształcenia. Rekomenduje się zatem wprowadzenie do obowiązkowych działań szkoły organizacji spotkań dla rodziców, szczególnie na poziomie klasy ósmej szkoły podstawowej oraz na poziomie klas maturalnych. Zalecana jest lepsza współpraca nauczycieli z rodzicami.
9. Istotnym elementem przygotowania nieletnich do podjęcia aktywności zawodowej w przyszłości powinno być także praktykowanie wspólnych działań przedstawicieli szkół kształcących w zawodach, lokalnych przedsiębiorstw, partnerów społecznych, przedstawicieli Powiatowych Urzędów Pracy i zainteresowane strony w celu zapewnienia równego dostępu do dodatkowych możliwości podnoszenia kwalifikacji w nauczanych zawodach lub zawodach pokrewnych (bądź przekwalifikowania) oraz poszukiwania optymalnych warunków rozwoju nieletnich i ich resocjalizację.
10. Stwarzanie młodym ludziom warunków do sprawdzenia się w „roli” pracownika (przełożenie zdobytej wiedzy i umiejętności na działanie praktyczne) wymaga konkretnego miejsca i nakładów finansowych. Z doświadczeń i obserwacji nauczycieli szkół średnich kształcących w zawodach wynika, iż trudno jest obecnie

znaleźć uczniom miejsce odbywania praktyk zawodowych/stażu (szczególnie w i po okresie pandemii). Potencjalni pracodawcy sceptycznie odnoszą się do możliwości przyjęcia nie do końca wykwalifikowanych pracowników do pracy/na praktyki. Warto zatem podsunąć pomysł dofinansowania miejsc praktyk/miejsc pracy (na przykład z zasobów samorządowych) i tym samym wesprzeć lokalnych przedsiębiorców oraz zmotywować ich do przygotowania młodym ludziom miejsc odbywania wspomnianych praktyk.

11. Należałoby także uruchomić system stypendialny dla nieletnich (niekoniecznie zdolnych – a raczej dla pracowitych), który pełniłby rolę motywatora i jednocześnie stwarzałby możliwość zakupu niezbędnych w konkretnym zawodzie narzędzi czy sprzętów. Zapewne służyłoby to indywidualnemu rozwojowi jednostki i przyczyniłoby się do stopniowego jej usamodzielniania. Taka pomoc miałaby ogromne znaczenie dla uczniów wychowujących się w pieczy zastępczej (głównie w domach dziecka) z uwagi na to, iż mając negatywny wzorzec zaczerpnięty w domu rodzinnym, nie mają wizji i chęci podejmowania trudu zdobywania wiedzy i kształtowania umiejętności praktycznych i zawodowych (podświadome powielanie zachowań i postaw rodziców – nawet, gdy nie mają z nimi fizycznego kontaktu).
12. Rekomenduje się zachęcanie i motywowanie nieletnich do korzystania z warsztatów/ szkoleń związanych z rozwojem osobistym (radzenie sobie ze stresem, z trudnymi emocjami, agresją, zrzędzenie sobą w czasie).
13. Efektywniejsza współpraca pomiędzy nauczycielami szkół a pracodawcami (również w zakresie jakości i efektów kształcenia zawodowego). Poszerzenie bazy atrakcyjnych pomocy dydaktycznych i naukowych w szkole / na warsztatach / praktykach zawodowych. Stworzenie odpowiednich laboratoriów, pracowni zgodnych ze standardami kształcenia europejskiego. Możliwość prowadzenia szkoleń zawodowych na terenie szkoły. Ograniczenie centralizacji praktyk.
14. Pomoc dorosłych w rozwijaniu kompetencji osobistych i zawodowych młodzieży. szersze otwarcie nauczycieli i rodziców na wykorzystywanie nowoczesnych technologii w edukacji. Wspieranie nieletnich przez rodziców, kuratorów, wychowawców, nauczycieli i pomoc w odkryciu ich zasobów, mocnych strony: talentów, zainteresowań i zdolności młodych ludzi.
15. W szkołach większe nastawienie na naukę współpracy i pracy zespołowej, co obecnie jest wielkim atutem pracownika. Odchodzi się od stawiania na pierwszym miejscu indywidualizmu, a ceniona jest umiejętność pracy w grupie, umiejętność dostosowania się ale i umiejętne stawianie granic, czyli asertywność.
16. Większa dostępność informacji na temat oferowanych form doskonalenia zawodowego zarówno wśród uczniów jak i pracodawców. Rekomenduje się stworzenie otwartego internetowego systemu form doskonalenia zawodowego, usprawniającego kontakt między placówkami kształcenia a pracodawcami, umożliwiającemu uczniom i szkołom wyszukiwanie szkoleń i praktyk z dziedziny odpowiadającym wybranemu kierunkowi kształcenia, a także odnajdywanie

pracodawców i specjalistów z poszczególnych dziedzin, nawiązywanie z nimi współpracy, zapraszanie na zajęcia w szkole lub wspólne organizowanie praktyk w przedsiębiorstwach.

17. Rekomenduje się współpracę z Urzędami Pracy w zakresie tworzenia regionalnego Barometru Zawodów i dostosowania odpowiedniego kształcenia zawodowego do potrzeb wynikających z lokalnego rynku pracy. Zaleca się także lepszą współpracę szkół z Urzędami Pracy polegającą na ułatwieniu dostępu do ofert kształcenia i form doskonalenia (finansowanych ze środków unijnych).
18. Dostosowanie kształcenia zawodowego do potrzeb lokalnego rynku pracy. Proponowanie i tworzenie nowych, innowacyjnych kierunków kształcenia w szkołach średnich branżowych. Większy nacisk na łączenie wiedzy teoretycznej z umiejętnościami praktycznymi uczniów szkół branżowych. Umożliwienie poznawania uczniom nowych trendów w kształceniu zawodowym.
19. Rekomendowane jest zwiększenie dostępu uczniów szkół ponadpodstawowych do wiedzy z zakresu prawa pracy. Należy zwrócić uwagę przede wszystkim na kwestię świadomości prawnej wszystkich stron uczestniczących w procesach będących przedmiotem badań. Raport obejmował analizę poglądów samych nieletnich na sprawy związane z ich zatrudnianiem i kontynuowaniem równocześnie przez nich nauki. Nie są oni profesjonalistami, nie wymaga się od nich zatem szczególnej znajomości złożonych nieraz regulacji prawnych w analizowanym obszarze. Nieletni znajdują się w różnym stopniu rozwoju umysłowego, posiadają jednakże zwykle niewielką świadomość w przedmiocie swoich praw i obowiązków jako osób zatrudnionych i zarazem uczących się. Jako dobre praktyki powinno rekomendować się zatem w tym miejscu podjęcie wszelkich działań zmierzających do wzmocnienia ich świadomości prawnej na tyle, na ile pozwala w określonym przypadku stopień rozwoju małoletniego i umiejętność zrozumienia przez niego przekazywanych treści. W tym celu zaleca się między innymi:
 - zapoznavanie samych nieletnich uczestniczących w określonych w raporcie systemach zatrudniania i przyuczania z ich prawami oraz obowiązkami a także korzyściami płynącymi z podjęcia wszelkiego rodzaju pracy jak i nauki. Wskutek takiej informacji nieletni nie tylko staje się świadomy swojej sytuacji prawnej, swoich praw i obowiązków ale potencjalnie może także uzyskać większą motywację do podjęcia działania w sferze pracy i nauki. Zapoznavanie się nieletnich powinno uwzględniać ich poziom wykształcenia, inteligencję, umiejętność zrozumienia przekazywanych treści. Raczej więc w tym miejscu wskazane są formy o charakterze „popularnonaukowym” – rozmowy z nieletnimi a nie specjalistyczne szkolenia. Jako prowadzący powinni w tym miejscu występować przede wszystkim osoby mające bezpośredni kontakt z nieletnim a więc kuratorzy sądowi, kuratorzy społeczni, wychowawcy, opiekunowie, itp.
 - wskazywanie nieletnim istnienia przepisów umożliwiających ich ochronę jako osób zatrudnionych i uczących się przed szeroko pojętym wyzyskiem i nadużyciami m.in. ze strony pracodawców oraz przepisów umożliwiających skuteczne przeciwdziałanie niepożądanym sytuacjom, w rodzaju wspomnianych w raporcie nadużyć, jak np. nieprzestrzeganie limitów godzin pracy małoletnich

(przepisy dotyczące ochrony sądowej stosunku pracy, ochrona ze strony Państwowej Inspekcji Pracy);

- zachęcanie do sygnalizowania przez nieletnich dorosłym (rodzicom, nauczycielom, wychowawcom, kuratorom, pracodawcom, starszemu rodzeństwu, kolegom, ale także organom odpowiedzialnym za ochronę prawną w rodzaju Policji, itp.) wszelkiego rodzaju nadużyć, których doświadczają w związku z zatrudnieniem;
- wzmacnianie świadomości prawnej osób odpowiedzialnych za prawidłowy przebieg postępowania z nieletnim a więc kuratorów, wychowawców, nauczycieli, itp.;
- wzmacnianie świadomości nauczycieli w zakresie kontaktów z rodzicami dziećmi w obszarze zatrudniania małoletnich uczących się;
- działania na rzecz udzielania bezpłatnej pomocy prawnej rodzicom małoletnich zatrudnionych oraz uczących się, np. w formie bezpłatnej pomocy prawnej ze strony instytucji samorządu terytorialnego, sprawującego nadzór nad szkołami, w których uczą się małoletni; powyższe powinno dotyczyć zwłaszcza rodziców znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej;
- działania na rzecz uświadamiania pracodawców o prawnym obowiązku współpracy z rodzicami zatrudnionych małoletnich jako ich opiekunów;
- monitorowanie przepisów prawnych, opracowywanie projektów zmian we współpracy z praktykami oraz ośrodkami badawczo-dydaktycznymi;
- śledzenie zagranicznych rozwiązań prawnych w zakresie zatrudniania i nauki nieletnich oraz analiza ich celowości zastosowania w Polsce;
- działalność na rzecz zmian w prawie.

20. Zdecydowanie należy podkreślić, że szkolenie zawodowe to nie tylko skuteczna forma resocjalizacji, ale także stworzenie perspektywy prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie i odnalezienia się w rzeczywistości. Kształcenie, wyuczenie zawodu i stworzenie możliwości pracy zarobkowej pomaga w nabyciu zaradności życiowej i w konsekwencji zapewnia poczucie kontroli nad własnym życiem.

VII. Bibliografia

- Kudlak, G. (2020). *Personalistyczna koncepcja resocjalizacji w ujęciu Krystyny Ostrowskiej*, [w:] *The Prison Systems Review*, nr 107, Warszawa 2020, s. 15-16
- Łobocki, M. (2009). *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków: Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pilch, T., Bauman, T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe. (wydanie drugie poprawione i rozszerzone)*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Siemionow J (2015). *Nowe standardy w pracy resocjalizacyjnej z młodzieżą niedostosowaną społecznie: propozycje rozwiązań*. *Probacja*, 2(8).
- Sztumski J.(1995). *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Waśkowicz, W. (2019). *Kształcenie zawodowe na terenie placówek resocjalizacyjnych w schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych*. *Edukacja-Technika-Informatyka*, 1(27).
- Zaczyński, W. (1997). *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/o-ministerstwie/projekty-europejskie/program-operacyjny-kapital-ludzki/pr1pr1/>
- <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19820350228>
- <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/postepowanie-w-sprawach-nieletnich-16791030/art-95-da>
- <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/o-ministerstwie/projekty-europejskie/program-operacyjny-kapital-ludzki/pr1pr1/>
- Art. 10 Kodeks Karny (Dz.U. 2020 poz. 523)
<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000523>
- Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969)
<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000969>
- art. 87 ust. 1 aktualnie obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (tekst jednolity: Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich
Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169.
Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526; zm.:
Dz. U. z 2000 r. Nr 2, poz. 11, z 2012 r. poz. 1333
Dz. U z 2013 r. poz. 677.
Dz.U.2020.1320 z późn. Zm.
Dz. U. z 2018 r. poz. 969

VIII. Spis tabel

Tabela 1. Płeć badanych nieletnich.....	15
Tabela 2. Wiek badanych nieletnich.	15
Tabela 3. Miejsce zamieszkania.	15
Tabela 4. Obecna nauka.	16
Tabela 5. Udział w szkoleniach zawodowych.....	16
Tabela 6. Motywy wyboru szkoły przez nieletnich.	36
Tabela 7. Wybór umiejętności, jakich chcieliby nauczyć się badani nieletni.	39
Tabela 8. Wybór odpowiedzi respondentów dotyczących form kształcenia zawodowego, z których korzystali.	39
Tabela 9. Wybór przez respondentów preferencji formy zatrudnienia.	41
Tabela 10. Wybór odpowiedzi na pytanie o gotowość do podjęcia pracy zawodowej przez nieletnich.....	41
Tabela 11. Wybór odpowiedzi na pytanie o stopień przygotowania nieletnich do pracy zawodowej.	42
Tabela 12. Wybór odpowiedzi nieletnich na pytanie czy szkoła branżowa/ zawodowa przyczynia się do lepszego przygotowania do pracy.....	42
Tabela 13. Wybór odpowiedzi nieletnich na pytanie czy praktyki zawodowe przyczyniają się do lepszego przygotowania do pracy.....	43
Tabela 14. Wybór odpowiedzi nieletnich na pytanie czy staż zawodowy przyczynia się do lepszego przygotowania do pracy.	44
Tabela 15. Wybór odpowiedzi nieletnich na pytanie czy szkolenia i kursy przyczyniają się do lepszego przygotowania do pracy.	44
Tabela 16. Porównanie wyników średnich w zakresie form kształcenia respondentów w zależności od wykształcenia i udziału w szkoleniach.	45
Tabela 17. Wybór wskazań badanych uczniów dotyczący aktualnych potrzeb związanych z podjęciem dobrej pracy w przyszłości.....	46
Tabela 18. Wybór wskazań badanej młodzieży w zakresie postrzeganych korzyści wynikających z uczestnictwa w szkoleniach zawodowych.	47
Tabela 19. Wybór wskazań nieletnich respondentów w zakresie postrzeganych trudności związanych z udziałem w szkoleniach zawodowych.....	48
Tabela 20. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie: na ile tematyka szkoleń zawodowych w których badani brali udział, była zgodna z wykształceniem i zainteresowaniami.	49
Tabela 21. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie w jakich szkoleniach i warsztatach osoby badane brały udział.....	49
Tabela 22. Różnice w odpowiedziach badanych na pytanie o ocenę przydatności w pracy zawodowej wiedzy zdobywanej podczas szkoleń.	50
Tabela 23. Różnice w odpowiedziach badanych na pytanie o ocenę wzrostu umiejętności przydatnych w pracy zawodowej dzięki szkole i szkoleniom.	51
Tabela 24. Różnice między grupami uczniów po szkoleniach w ocenie szansy na zatrudnienie.	55
Tabela 25. Poziom nasilenia wsparcia otrzymywanego ze strony innych.	57
Tabela 26. Oczekiwane wsparcie od innych osób dorosłych oraz rówieśników.....	62
Tabela 27. Różnice między grupami w wyborze odpowiedzi dotyczącej dodatkowego przygotowania przed podjęciem pracy.	68

Tabela 28. Ocena poziomu wiedzy nieletnich na temat zasad pracy młodocianych.....	72
Tabela 29. Wskazania odpowiedzi dotyczące źródeł czerpania wiedzy na temat zatrudniania młodocianych (wielokrotny wybór).	73

IX. Spis wykresów

Wykres 1. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: Chciałbym coś w życiu osiągnąć, dojść do czegoś.....	18
Wykres 2. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: Moje życie mam pod pełną kontrolą.	18
Wykres 3. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: Jestem przekonany/a, że w życiu sobie poradzę.	19
Wykres 4. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: mam cel w życiu, który chciał/a/bym zrealizować.....	19
Wykres 5. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: jestem uczciwy/a.	20
Wykres 6. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: jestem pracowity/a.....	21
Wykres 7. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie: jestem wrażliwy/a.....	21
Wykres 8. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: moja wiedza pozwoli mi znaleźć satysfakcjonującą pracę.....	22
Wykres 9. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: moje umiejętności pozwolą mi znaleźć satysfakcjonującą pracę.	23
Wykres 10. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: myślę, że będę dobrym pracownikiem.	23
Wykres 11. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności radzenia sobie ze stresem.	24
Wykres 12. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: potrafię współpracować w grupie.....	25
Wykres 13. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: utrzymuję dobre relacje z innymi.....	25
Wykres 14. Częstości udzielanych odpowiedzi przez poszczególne grupy badanych nieletnich w zakresie oceny własnych umiejętności rozwiązywania konfliktów.....	26
Wykres 15. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności rozwiązywania konfliktów.	26
Wykres 16. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: potrafię dostosować się do zasad i wymagań innych.	27
Wykres 17. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności organizacyjnych.	27
Wykres 18. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności językowych.	28
Wykres 19. Różnice międzygrupowe w ocenie umiejętności komputerowych.....	28
Wykres 20. Różnice międzygrupowe w deklarowanym poziomie odczuwanej ciekawości. ...	29
Wykres 21. Różnice międzygrupowe w deklarowanym poziomie odczuwanej wdzięczności. ...	29
Wykres 22. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: zależy mi, aby zdobyć dobry zawód.....	30
Wykres 23. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: wiem, co chciał/a/bym w życiu robić, jaki zawód wykonywać.....	31
Wykres 24. . Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: myślę, że w przyszłości mogę podjąć się każdej pracy.	31
Wykres 25. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: wierzę, że w życiu odniosę sukces.	32

Wykres 26. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: myślę o swoim rozwoju zawodowym, więc podejmuję różne działania w tym kierunku np. udział w szkoleniach, kursach, warsztatach.	33
Wykres 27. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: potrafię rozwiązywać swoje problemy biorąc pod uwagę pozytywne i negatywne konsekwencje wyboru.	34
Wykres 28. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na stwierdzenie: potrafię wyrażać własne opinie, życzenia, potrzeby.....	35
Wykres 29. Różnice międzygrupowe w poziomie zadowolenia z wyboru szkoły.....	37
Wykres 30. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie o to w jakim stopniu, zdaniem respondentów, praktyki zawodowe przygotowują do pracy.	43
Wykres 31. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach na pytanie o to w jakim stopniu, zdaniem respondentów, szkolenia i kursy zawodowe przygotowują do pracy.....	44
Wykres 32. Różnice w odpowiedziach badanych na pytanie o ocenę przydatności w pracy zawodowej wiedzy zdobywanej w szkole.	50
Wykres 33. Procentowy rozkład wyników odpowiedzi czy kształcenie zawodowe oraz udział w szkoleniach zawodowych może pomóc w znalezieniu dobrej pracy (p22.1- szkoła, p22.2- szkolenia).....	52
Wykres 34. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia wykształcenia podczas szukania pracy.	52
Wykres 35. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia własnych zainteresowań podczas szukania pracy.	53
Wykres 36. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia możliwości doskonalenia poprzez szkolenia w pracy.	53
Wykres 37. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia posiadania znajomości podczas szukania pracy.	54
Wykres 38. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących znaczenia opinii o potencjalnym pracodawcy.	54
Wykres 39. Różnice międzygrupowe w odpowiedziach dotyczących szansy na zatrudnienie po ukończeniu szkoły.....	55
Wykres 40. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od rodziców. ..	59
Wykres 41. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od kuratorów sądowych.....	59
Wykres 42. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od wychowawców.	60
Wykres 43. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od nauczycieli przedmiotów zawodowych w szkole.....	60
Wykres 44. Deklarowany przez nieletnich poziom wsparcia otrzymywanego od doradców zawodowych w szkole.	61
Wykres 45. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów ogólnych.	64
Wykres 46. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony rodziców.	64

Wykres 47. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony innych uczniów.	65
Wykres 48. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony kuratorów sądowych.	65
Wykres 49. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony wychowawców w szkole.	66
Wykres 50. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony pracodawców.	66
Wykres 51. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony pedagoga/psychologa szkolnego.	67
Wykres 52. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony nauczycieli przedmiotów zawodowych.	67
Wykres 53. Różnice między grupami badanych w zakresie deklarowanego oczekiwanego wsparcia ze strony doradcy zawodowego.	68
Wykres 54. Różnice międzygrupowe w zakresie oceny jednej z form zatrudniania jaką są staże i praktyki.	69
Wykres 55. Ocena czasu pracy przez trzy badane grupy nieletnich posiadających doświadczenie zawodowe.	70
Wykres 56. Różnice międzygrupowe w ocenie warunków związanych z urlopem przez trzy badane grupy nieletnich posiadających doświadczenie zawodowe.	70
Wykres 57. Różnice w ocenie warunków związanych z przejrzystością umowy, przez trzy badane grupy nieletnich posiadających doświadczenie zawodowe.	71
Wykres 58. Deklarowany poziom wiedzy nieletnich na temat prawa pracy dotyczącego młodocianych.	72
Wykres 59. Deklarowany średni poziom wiedzy nieletnich na temat zasad pracy młodocianych.	73

Realizatorzy projektu:

Związek Przedsiębiorców i Pracodawców Lubelskie
w partnerstwie ze
Związkiem Przedsiębiorców i Pracodawców

biuro@zpplubelskie.pl
biuro@zpp.net.pl